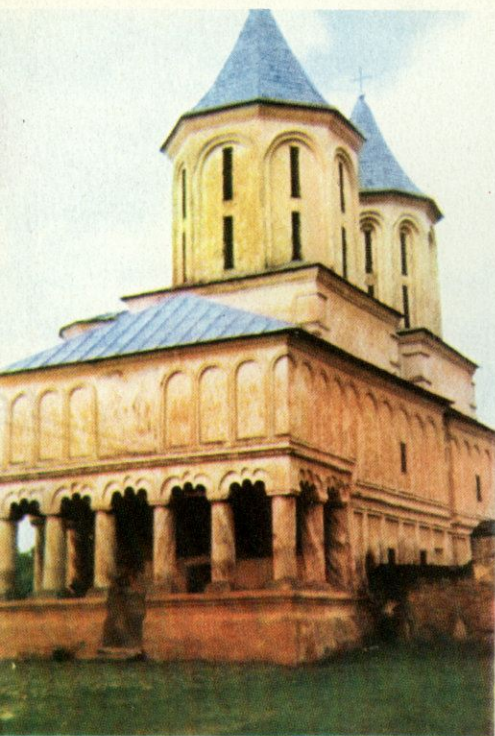

magazin istoric

SERIE NOUĂ — IUNIE 1995

Director — redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Revistă de cultură istorică
Anul XXIX — nr. 6 (339)
iunie 1995

București, strada Ministerului,
nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul
poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702,
Cod 70109, Telefon: 615.02.00, in-
terioare 406, 917

ECHIPA REDACȚIONALĂ

Secretar general de redacție: Ioana Ursu

Redactori: Florentina Dolghin, Ioan
Lăcustă, Dorin Matei (responsabil de nu-
măr), Doina Pascu, Marian Ștefan

Secretar de redacție: Theodor Lianos

Macheta artistică: arh. Marian Oproiu

Corectura: Georgeta Apreotessei,
Constanța Avram

Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre

Consilier onorific: Radu Ion Popescu

Editor: Fundația Culturală Magazin Istoric.

Revistă tipărită la R.A.I. — IMPRIMERIA

„CORESI” — București, director general
Dumitru Constantinescu; director eco-
nomic M. Vlădeanu; director M. Soare

SUMAR

Reacția la istorie: Cristian Popișteanu	2
22 iunie 1941. O altă ipoteză: Dumitru Hîncu	3
1941. Jukov indeamnă la un atac preventiv: Iuri Solnișkov	10
Din Moscova, Grigore Gafencu raportează: Marian Ștefan	12
România la finalul celui de-al doilea război mondial în Europa	15
Mărturia lui Hrușciov	23
Paris, iunie 1937. Întrevederi necunoscute Titulescu-Maniu	26
Nicolae Caranfil: Paul Cartianu	30
Polonia și România în Europa Centrală: Cristian Popișteanu	31
N. Bălcescu - generalul Magheru: P. Cernovodeanu, M. Ștefan	33
Cronici de familie. Pleșoienii: Dan Pleșoianu	37
Schitul uitat: Virgil Căndea	40
Pagini de istorie academică. Alexandru Papiu-Ilarian: G. Ștrempel	42
Take Ionescu mediator internațional: Ion Bulei	48
Iubirile Marthei Bibescu după Ghislain de Diesbach	53
Daci și romani în Carpați: Alexandru Busuioceanu	59
Theodor Mommsen în actualitate: Constantin Antip	63
Război, onoare, omenie: Valeriu Avram	65
Sfântul Antonie cel Mare: Remus Rus	67
Întâmplări din viață...: A.C. Cuza	70
1492. Ferdinand și Isabel ordonă expulzarea: A. Gonzales Ezquerdo	75
Nobilimi europene: Mihail Dimitrie Sturdza	79
în București, acum 50 ani	82
Un arc de triumf pentru orgoliul național: Violette Derderian	86
Moartea Papei Alexandru VI Borgia	89
• Cărți sosite la redacție... 91 • Cititorii scriu istorie... 92 • Rebus istoric... 94 •	
Dialog cu cititorii	95

**Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună**

REAȚIA LA ISTORIE

CRISTIAN POPIȘTEANU

Evenimentele celui tragic sfârșit de iunie 1940, când Basarabia, nordul Bucovinei și ținutul Herța au fost încorporate, în urma unui ultimatum, Uniunii Sovietice au deviat și distorsionat grav istoria națională. Ele au fost nu numai rezultatul unui act de amenințare cu forța, dar și al înțelegerii secrete dintre două totalitarisme, cel hitlerist și cel stalinist, instaurate în cele mai mari și puternice state europene. Ceea ce a urmat, tragedia transilvană, din 30 august 1940 de la Viena, a avut loc pe același fundament. Iar venirea la putere, la căteva zile, a generalului Ion Antonescu și proclamarea statului național-legionar au reprezentat o consecință implicită a aceleiași acord de împărțire a sferelor de influență, chiar dacă Hitler câștiga astfel o supremație asupra României nedorită de Stalin.

Întotdeauna evenimentele istorice se supun, între altele, experienței acumulate în geneza și producerea lor, iar atunci când intră în conflict cu evoluția diferitelor state, fie că determină o acumulare cu potențial exploziv latent sau tardiv, fie că generează după o formulă consacrată a lui Toynbee o reacție de răspuns la provocarea istoriei.

O asemenea reacție poate fi apreciată decizia conducătorului statului român din 22 iunie 1941 de a se angaja de partea celui de al treilea Reich în război cu U.R.S.S. pentru redobândirea provinciilor istorice pe care România fusese forțată să le cedeze în urmă cu un an. Dinamica războiului germano-sovietic, care avea cu totul alte obiective decât cele ale intereselor naționale românești, a făcut însă ca după atingerea frontierei dinaintea ultimatumului sovietic, această participare să devină cu totul improprie României, cum au susținut mulți oameni politici români și chiar unii înalți reprezentanți ai M.A.E. Ipoteza despre posibilitatea unui atac preventiv al armatei roșii în iulie-august 1941 bazată pe noile documente sovietice și germane pe care revista noastră le publică în acest număr (completând alte puncte de vedere expuse în *Magazin istoric*), argumentează implicit inevitabilitatea deciziei lui Ion Antonescu. După cum se învetează din nou că la Consiliile de Coroană din iunie și august '40 nu se putea lua un alt act decizional care să preserve existența statală (chiar dacă marile noastre istoric Nicolae Iorga și alți oameni politici s-au pronunțat pentru rezistență și la ultimatumul sovietic și la dictatul de la Viena). Sigur, există și astăzi opinii în acest sens, numai că aceste opinii, oricât de respectabile și binevenite în discuția științifică, nu pot omite că singura logică a cărei acțiune se exprimă în evidența istoriei este cea a raportului de forțe. Tocmai de aceea jocul provocare-reacție, sfidare-răspuns însoțește procesele istorice.

Nu putem însă rămâne cantonați la schema evenimentelor de acum o jumătate de secol. Pentru partea de Europă în care trăim, a fost aproape o jumătate de veac de totalitarism, de îndepărtare de la evoluția istorică, de ocazii pierdute. Dar a fost totuși o parte a vieții noastre istorice care se cere cu luciditate analizată, pentru că, fără a lua seama și la această experiență, riscăm și mai mult. Scrierea istoriei în libertate și obiectivitate științifică este singurul aport pe care istoricii îl pot da prezentului și viitorului. Dar refugiul în trecut nu este cătuși de puțin sinonim cu apelul la lecțiile istoriei. Europa din mai 1995 ne oferă imaginea în care dușmanii de acum 50 de ani nu numai că au făcut pace, dar renunțând la agresiune și revanșă au reușit, cu toate încercările de forțe și conflictul din ultimii 3 ani din fosta Iugoslavie, să evite un război la scară europeană. Ziua Victoriei de la 9 mai a însemnat pentru prima oară o zi a Europei în întregul continent, zi în care neuitând sacrificiile din cel de al doilea război mondial și prețul victoriei, condamnăm totalitarismul de orice fel ca și xenofobia, rasismul, antisemitismul cărora le-au căzut victime zeci de milioane de ființe omenești și angajându-se să le bazeze ascensiunea, cele 52 de state europene sunt preocupate de construcția și unitatea noii Europe. Ceremoniile de la Londra, Paris, Moscova la care am avut onoarea să fim de față, ca și cele de la Paris și Berlin, Varșovia și Bruxelles și din celelalte capitale europene, inclusiv Bucureștii (unde ne-am amintit din nou și de cucerirea independenței la 1877) au comemorat nu doar sfârșitul celui de al doilea război mondial pe vechiul continent. Ele au însemnat din partea conducătorilor marilor și micilor puteri (inclusiv prin prezența la aniversarea din Piața Roșie a președintelui Statelor Unite ale Americii indisociabile de europeni prin jertfele din cele două războaie mondiale și scutul protector oferit Europei occidentale în anii războiului rece) un angajament pentru viitorul pașnic al noii Europe unite. Fără acest apel la lecțiile istoriei nu vom putea înainta în siguranță spre integrarea unei realități europene care înseamnă existența în acest moment a două state românești: România și Republica Moldova (care în orice caz este altceva decât existența unei Republici Sovietice Socialiste Moldovenești). Nu vom putea înainta în integrarea euro-atlantică, alternativă fără de care nu se poate concepe un viitor viabil românesc. Nu vom putea înainta în furtunile mileniului trei, mult, dacă nu total, diferite de cele prin care poporul român a trecut plătind, suferind și biruind în cele două milenii de existență. Aceasta poate fi acum singura noastră reacție la istorie.

22 iunie 1941 —

războiul germano-sovietic

O ALTĂ IPOTEZĂ

DUMITRU HÎNCU

WERNER MASER

DER WORTBRUCH

HITLER, STALIN
und der Zweite Weltkrieg

● Pentru prima oară confidențele lui Molotov ● Când este înlocuit Litvinov, Hitler ciulește urechile ● Ministrul bulgar la Berlin furnizează informații confidențiale ● Von Schulenburg și Molotov = consens desăvârșit ● Ribbentrop — grăbit să ia avionul spre Moscova ● Hitler: „Dacă aș fi știut, n-aș fi început acest război“ ● Generalii sovietici — naivi sau incompetenți? ● La capătul marii minciuni: două destine

La jumătate de secol de la sfârșitul războiului germano-sovietic și al celui de al doilea război mondial în Europa și la 54 ani de la atacarea U.R.S.S. de către cel de al treilea Reich, prin încălcarea pactului bilateral de neagresiune, după publicarea — în mai toate limbile pământului — a unei întregi biblioteci de memorii, documente, stu-

dii și articole asupra genezei și desfășurării ostilităților pe frontul de răsărit, foarte recent istoricul german Werner Maser a avansat o altă ipoteză asupra prolegomenelor catastrofei conflagrații. Ea a fost formulată în lucrarea Der Wortbruch. Hitler, Stalin und der Zweite Weltkrieg (Călcarea cuvântului. Hitler, Stalin și al doilea război mondial),

Cei doi dictatori, înconjurați de generali lor

München, Olzog Verlag, 1994, 463 p.

Maser este, de altfel, de mulți ani un asiduă cercetător și analist al perioadei naziste. Profesor de istorie și drept internațional la München, Helsinki și Tokio, iar între 1991 și 1993 la Universitatea Martin Luther din Halle-Wittenberg, el și-a câștigat o merită notorietate prin cărțile sale despre Hitler, regimul național-socialist, dar și despre Republica de la Weimar, Friedrich Ebert, Hindenburg și Helmut Kohl, apărute în zeci de ediții, traduse în mai multe țări, iar unele dintre ele — ca biografia lui Hitler și Nürnberg, tribunalul învingătorilor — au stat și la baza scenariilor unor filme documentare.

Antecedentele pactului din august 1939

Ameliorarea relațiilor germano-sovietice survenită în vara 1939 și consacrată prin semnarea unui angajament contractual a fost, incontestabil, avantajoasă atât pentru cel de-al treilea Reich, cât și pentru U.R.S.S. deși din rațiuni total diferite. De aceea, ea a și cunoscut un curs sinuos, determinat — după opinia lui Maser — de doi factori majori: împrejurarea că Hitler luase în considerare încă din aprilie 1939 eventualele unui atac împotriva Poloniei, iar Stalin se mai gândea încă și în august același an la o alianță cu Franța și Anglia împotriva Germaniei. Pe de altă parte, apropierea dintre cei doi dictatori a fost facilitată de eșecul lor de a ajunge la înțelegeri cu puteri pe care, într-un fel sau altul, ar fi dorit să le aibă de partea lor într-un război pe care amândoi îl socoteau inevitabil: Anglia, în cazul Germaniei, Franța și Anglia, în același al U.R.S.S.

În aceste circumstanțe — dovedește Werner Maser — eșaloanele secunde ale diplomaților germană și sovietică n-au rămas inactive. La 17 aprilie 1939 ambasadorul sovietic la Berlin, Merejkov, a cerut să fie primit de subsecretarul de stat Ernst von Weizsäcker și i-a declarat că deosebirea de ideologie nu trebuie să influențeze relația germano-rusă, așa cum nu se

Ultima-i carte are meritul că se întemeiază, deopotrivă, pe izvoare germane și sovietice (care, până în 1990, au fost se știe, inaccesibile cercetătorilor). Investigarea lor i-a sugerat o altă viziune asupra răstimpului imediat premergător declanșării atacului german împotriva U.R.S.S. (Magazin istoric, nr. 5/1992). O viziune ce va putea fi confirmată sau infirmată de alte cercetări, dar care merită oricum cunoscută, chiar dacă, fatalmente, în trăsături foarte largi.

Așadar, mai întâi, cum apreciază domnul Werner Maser că s-a ajuns la pactul Ribbentrop-Molotov.

Întâmplă nici cu cea ruso-italiană (Magazin istoric, nr. 10/1990). „Nu există nici un motiv pentru ca Rusia să nu trăiască cu noi pe picior normal”, a notat apoi Weizsäcker, citându-l pe Merejkov. Era evident că o asemenea inițiativă nu putea veni din propria dorință a ambasadorului, dar Hitler, muncit de fobii, de ideile lui fixe nu era încă dispus să ia în serios un astfel de semnal. Abia înlocuirea, la 3 mai 1939, a ministrului sovietic de externe Litvinov, partizan al unei apropieri a țării sale de Occident și pe deasupra și evreu, l-a făcut să ciulească urechile, cu atât mai mult, cu cât și inițiativele sovietice în direcția Germaniei se înmulțeau. La 15 iunie 1939, de astă dată subsecretarul de stat la externe Ernst Woermann a putut raporta superiorilor săi că primise vizita ministrului plenipotențiar bulgar la Berlin, care-i adusese la cunoștință „confidențial” că, înainte cu o zi, însărcinatul cu afaceri sovietic Astahov — cu care, nu era, de altfel, în termeni buni — ceruse să-l vadă și rămăsese la dânsul vreme de două ore. În cursul lungii întrevederi, Astahov îi „mărturisise” că U.R.S.S. oscila între trei posibilități: încheierea unui pact cu Anglia și Franța, continuarea târăgăriei negocierilor, și, o înțelegere cu Germania. Preferințele sovietice se îndreptau spre ultima eventualitate, care nu trebuia să fie obstrucționată de deosebirile de ideologie. Singurul obstacol era teama de un atac ger-

man, fie prin țările baltice, fie prin România. Dacă Germania ar declara, însă, că nu voia să atace Uniunea Sovietică sau că ar dori să încheie cu ea un pact de neagresiune, U.R.S.S. ar renunța la un tratat cu Anglia și Franța. Însă Uniunea Sovietică nu cunoaște intențiile Germaniei.

Talonat de Ribbentrop să muște numaidecât din momeală, lui Hitler îi venea, totuși greu să se dezbrace de propriile-i fantasme și clișee, care deveniseră o a doua natură și unica-i rațiune de a fi. Așa se face că la 9 iunie 1939, cu ocazia sărbătoririi victoriei lui Franco în războiul civil spaniol, el încă i-a mai trimis proaspătului dictator o telegramă de felicitare în care și-a exprimat convingerea că „lupta comună împotriva bolșevismului” va crea „o unitate indisolubilă” între cele două națiuni. Căci, pur și simplu, „n-a putut altfel”, cum avea s-o mărturisească, în toamna lui 1943, într-o discuție cu Ribbentrop. Stalin, dimpotrivă, era cu totul altfel construit. Dacă înterelele i-o dictau, el își putea schimba foarte ușor cazaca, iar, la rigoare, îi era suficientă chiar și o singură zi pentru o întoarcere cu 180 grade a întregii politici anterioare, cum avea să se vadă doar puțin mai târziu.

Oricum, în acest hațis de apropiuri, de tatonări și de rețineri, în zorii zilei de 15 august 1939 ambasadorul german la Moscova, contele

Werner von der Schulenburg, a primit din partea ministrului său de externe misiunea de a-l vizita pe Molotov și a-i comunica verbal că: antagonismul dintre „ideea națională”, reprezentată de Germania național-socialistă, și „ideea revoluției mondiale”, întrupată de U.R.S.S., fusese unicul motiv pentru care cele două țări se situaseră în anii anteriori pe poziții adverse, dar că evenimentele din ultima vreme dovediseră că deosebirea de concepții nu trebuia să excludă restabilirea bunei înțelegeri dintre ele; că între Germania și Uniunea Sovietică nu existau interese divergente; că decizii luate de comun acord la Berlin și Moscova ar putea fi de natură să înădrească pentru multe generații relațiile dintre popoarele rus și german; că guvernele german și rus puteau constata din toate cele întâmplate că democrațiile occidentale erau „vrăjmașe ireductibile” atât ale Germaniei național-socialiste, cât și ale Rusiei Sovietice și că, în fine, înrăutățirea raporturilor germano-poloneze, provocată de „instigările la război engleze” reclama o neîntârziată limpezire a relațiilor germano-ruse.

Și tot în aceeași zi, după convorbirea cu Molotov, contele von Schulenburg a informat Berlinul că, spre deosebire de întrevederile anterioare, când cel dintâi revenise mereu la primejdia pe care o reprezintă pentru „pace” Pactul anticomintern și la sprijinul dat de germani agresiunii japoneze, de astă dată el se arătase mai cu seamă interesat de ideea unui pact de neagresiune între cele două țări. Încurajat de acest răspuns, Ribbentrop s-a declarat gata să ia imediat avionul spre Moscova și să discute problema la fața locului. Dar silit să țină seama că, nu departe de încăperea unde se întâlnise cu Schulenburg, așteptau pentru alte convorbiri misiunile militare franceză și engleză, Molotov a temperat oarecum nerăbdarea colegului său german — pe care, în treacăt, l-a caracterizat ca pe „un remarcabil om politic și bărbat de stat” — sub cuvânt că o astfel de întâlnire reclama, în prealabil, „serioase pregătiri”. Ribbentrop era, însă, tot mai impacientat. Încât, la 18 august, i-a pus din nou în vedere lui von Schulenburg să-i aranjeze o „întâlnire imediată” cu Molotov, obținân-

du-i acordul pentru o vizită în care ar veni „cu o împuternicire generală din partea Führerului”, întrucât „relațiile germano-poloneze se înrăutățeau cu fiecare zi ce trecea” și că „în orice zi erau de temut incidente ce ar putea promova un conflict deschis”. La Moscova mai continuau, totuși, tratativele cu englezii și francezii și răspunsul sovietic a fost iar dilatoriu. La 19 august, însă, după ce Stalin a hotărât să pună capăt negocierilor în vederea încheierii unui acord militar cu Franța și Anglia, Ribbentrop a aflat, în fine, ușurat că va putea veni la Moscova pe data de 26 sau 27 august, respectiv la o săptămână după încheierea acordului economic germano-sovietic tocmai perfectat.

O zi mai târziu a intervenit pentru prima oară în acest încurcat joc diplomatic însuși Hitler, cu o telegramă adresată dictatorului sovietic, prin care își exprima acordul deplin și entuziast pentru încheierea unui pact de neagresiune cu Uniunea Sovietică care „are pentru mine semnificația unei reșezări pe termen lung a politicii germane. Germania revine astfel la o linie politică care, în tre-

Strategii celui de al III-lea Reich au înțeles de la început importanța tancurilor în război

cut, timp de secole, s-a dovedit benefică pentru ambele state. Ca atare, guvernul Reichului este decis să tragă toate consecințele ce decurg dintr-o reorientare atât de categorică¹.

Ce a urmat se știe. Stalin a răspuns tot printr-o telegramă, din 21 august 1939, iar numai două zile mai târziu a fost semnat pactul de neagresiune dintre cele două țări, însoțit de un protocol ce nu mai e secret acum pentru nimeni și de care — demonstrează Maser — și ministerele de externe francez și englez au aflat în chiar ziua încheierii lui — poate chiar prin grija serviciilor secrete sovietice — ca, de altminteri, și președintele Roosevelt, cum o atestă telegrama ambasadorului american la Moscova, reproducă în facsimil de autor.

Parteneri... pe cont propriu

Odată încheiate aranjamentele dintre ei, cei doi dictatori au considerat că aveau mână liberă spre a-și menaja propriile interese. Și astfel, la mai puțin de o lună de la semnarea celor două documente, în fața înaintării germane în Polonia, rapide și mai ușoare decât o scontase Marele Stat Major sovietic, Stalin a dispus, scurt, ocuparea jumătății răsăritene a acesteia, oprind avansul german spre răsărit. După care, în octombrie, a urmat nota ultimativă sovietică adresată țărilor baltice prin care acestea au fost obligate să cedeze armatei roșii baze terestre, aeriene și navale, iar apoi, la jumătatea lui iunie 1940, trupele sovietice au ocupat în întregime Estonia, Letonia și Lituania — spre a controla mai bine țărmul estic al Mării Baltice —, deși

protocolul secret prevăzuse că linia de demarcație dintre sferile de influență germană și sovietică în această zonă trebuia să respecte granița nordică a Lituaniei.

În fine, la 26 iunie s-a produs, cum prea bine știm, ultimatumul sovietic adresat României cu consecințele lui: ocuparea Basarabiei, a nordului Bucovinei și a ținutului Herței. Werner Maser afirmă că acest lucru s-a produs fără o prealabilă consultare cu Berlinul, dar protocolul secret prevăzuse neechivoc „interesul sovietic față de Basarabia” și „totalul dezinteres al Germaniei” față de această regiune. În schimb, este exact că el nu specificase nimic în privința nordului Bucovinei, a cărei ocupare i-a luat, într-adevăr, prin surprindere pe germani, dar n-a provocat, totuși, nici o reacție a acestora². În fine, în urma „războiului de iarnă” împotriva Finlandei, sovieticii și-au mai asigurat încă o ieșire la Marea Baltică, pe care tindeau tot mai mult să o considere o „mare interioară”, acțiune față de care, spre disperarea finlandezilor, Hitler a rămas aparent „neutru”.

La rândul lui, dictatorul nazist — știind că putea conta pe neintervenția Rusiei — după ce a invadat Polonia și-a întins dominația asupra Danemarcei, Norvegiei, Belgiei, Luxemburgului, a zdrobit și ingenușiat Franța și a început să pregătească debarcarea în Anglia, cu toate că o vreme s-a mai legănat cu gândul că ar putea totuși ajunge la o înțelegere. În același timp, a început să schiteze și o mișcare tot mai pronunțată către sud-estul

Europei, urmărind un cumul de obiective (printre altele, prin trimiterea în România a unei misiuni militare, conduse de generalul Erik Hansen și ulterior a unor detașamente de instructori cu misiunea de a contribui la organizarea a trei divizii românești dotate și pregătite pentru războiul modern) ceea ce a indispus serios Moscova. Toate acestea — și multe altele — au condus, treptat, la o tensionare, mai întâi mocnită, a relațiilor dintre Germania și U.R.S.S., vădită și în instruirea din 3 septembrie 1940 a lui Ribbentrop către von Schulenburg prin care cerea să-i arate lui Molotov că „în mai multe rânduri Uniunea Sovietică a ignorat statutul bunei vecinătăți... cu Germania” și a întreprins acțiuni pe care aceasta „pur și simplu nu le putea accepta”. În Lituania — a ținut, de pildă, să sublinieze Ribbentrop — mai subzista pentru U.R.S.S. obligația de a ceda Germaniei o zonă din sud-vestul țării. În loc să procedeze însă astfel, Uniunea Sovietică ocupase un ținut care aparținea, de fapt, Germaniei. De asemenea, în legătură cu ocuparea Basarabiei și a nordului Bucovinei, Germania fusese informată cu foarte puțin timp înainte. După care, la 13 octombrie, la înjunctiunea lui Hitler, Ribbentrop i-a scris personal lui Molotov, rugându-l să vină la Berlin pentru convorbiri cu Führerul, în cursul cărora „misiunea istorică” a celor patru puteri: Uniunea Sovietică, Italia, Japonia și Germania putea fi „precizată... pe termen lung”. Mai mult, ministrul de externe german a mai propus „prea onorabilului domn Stalin” și ca, după vizita lui Molotov la Berlin, să revină el la Moscova împreună cu reprezentanți ai Japoniei și Italiei, pentru a discuta acolo „bazele unei politici” ce putea fi tuturora „de o reală utilitate practică”.

Sovieticii au acceptat ideea vizitei lui Molotov la Berlin, dar din alte rațiuni decât cele invocate de ministrul de externe german. Oricum, în

² Din Arhiva Ministerului de externe român semnalăm doar comunicarea telefonică din 27 iunie 1940, ora 17, a diplomatului român Romalo, cu următorul cuprins: „Răspuns la telegrama cifrată nr. 38918. Secretarul de Stat Weizsacker mi-a confirmat instrucțiunile date ministrului Fabricius și comunicate la amiaza Guvernului în sensul că Guvernul Reichului sfătuiește Guvernul României să accepte condițiile notei ultimative sovietice”. Poziția celui de-al treilea Reich a fost desori citată în istoriografia română a ultimelor două decenii.

¹ Vezi pe larg toate documentele tratatului germano-sovietic, inclusiv protocolul adițional secret, în articolul regretatului prof. univ. dr. Mircea Mușat (*Magazin istoric*, nr. 12/1989), care le-a publicat atunci pentru prima oară în istoriografia română.

momentul când ea s-a produs amândouă părțile au crezut că era bine să-i confere un relief ieșit din comun, în dorința de a o face receptată astfel în toată lumea ca un eveniment de prim ordin. Și, de fapt, întâlnirea din capitala Germaniei a și fost unul din momentele cheie de la începutul celui de al doilea război mondial, numai că nu din motivele sperate inițial de interlocutori, ceea ce a și determinat istoriografia sovietică postbelică să încerce a-i distorsiona cu tot dinadinsul atât desfășurarea, cât și semnificația-i reală. Căci Molotov nu s-a dus la Berlin cu gândul de a consolida cu orice preț raporturile sovieto-germane, ci de a impune propria-i idee asupra acestora, așa cum și Ribbentrop și Hitler au crezut că vor putea rezerva Moscovei doar rolul dorit de ei. (Nu este, poate, lipsit de interes dacă mai adăugăm că, după terminarea războiului, sovieticii au căutat foarte insistent stenogramele convorbirilor dintre Molotov, Hitler și Ribbentrop, le-au găsit și le-au transportat în mare secret la Moscova, unde au rămas inaccesibile până foarte recent.)

Dar să vedem cum au decurs aceste convorbiri. Derularea lor amintește perfect de ceea ce francezii numesc:

Dialog între surzi

În stenograma primei întreveneri dintre Molotov și Hitler — care încă mai dorea să zdrobească cu prioritate Anglia și, ca atare, să evite posibile riscuri în răsărit — se poate dar citi: „Führerul a revenit la problema străduințelor germano-ruse. El înțelege foarte bine dorința Rusiei de a avea porturi libere de ghețuri și o ieșire absolut sigură la mări deschise. Grație actualităților sale provincii răsăritene, Germania și-a lărgit foarte mult spațiul său vital. Cel puțin jumătate din acest spațiu este doar un rezervor (de materii prime — n.n.)

Molotov în fața Căminării Reichului, în vizita din noiembrie 1940 la Berlin

pentru industrie. Poate că nici Rusia, nici Germania n-au dobândit ce au dorit... În cursul convorbirii, Führerul l-a întrebat pe Molotov cum vedea Rusia asigurarea intereselor sale la Marea Neagră și la Strâmțori. Germania va fi oricând gata să contribuie la îmbunătățirea regimului Strâmțorilor pentru Rusia”.

Prolux cum era, Hitler și-a prelungit mult expunerea — asupra căreia nu avem cum să insistăm aici. Iar în încheiere a mai ținut s-o și rezume, subliniind, o dată mai mult, că toate cele spuse constituiau doar o primă cristalizare a ideii unei conlucrări cuprinzătoare atât în vestul Europei — care privea mai ales Germania — cât și în răsărit, unde principalele interese erau Rusia și Japonia.

America nu avea ce căuta aici în Europa, nici în Africa sau Asia.

Molotov s-a arătat, în genere, de acord cu modul de a vedea al lui Hitler, adăugând că nu excludea chiar posibilitatea unei aderări sovietice la Pactul tripartit (dintre Germania, Italia și Japonia), dar numai cu condiția ca U.R.S.S. să participe ca „partener” și nu ca „obiect”, ceea ce presupunea o mai bună definire a textului.

A doua zi, 13 noiembrie, ministrul sovietic s-a dovedit, însă, mai direct, mai intransigent, mai greu de înduplecat, atât față de Hitler, cât și față de Ribbentrop. I-a amintit lui Hitler că: pactul sovieto-german n-a rămas fără influență asupra marilor victorii germane; că acordul din 1939 s-a referit doar „la o anumită

etapă" și a cerut ca în „împrejurările actuale” Germania să dea dovadă de înțelegere pentru interesul rusesc față de sudul Bucovinei și să confirme cât mai neîntârziat. Iar lui Ribbentrop i-a declarat că Uniunea Sovietică nu dorea „înțelegeri pe hârtie”, ci „garanții reale”. Problema Strămtorilor, a Turciei, Bulgariei, României, Ungariei și Poloniei — în legătură cu care exista de altminteri un „protocol” între Uniunea Sovietică și Germania — trebuia soluționată prin înțelegeri obligatorii pentru ambele părți, tot așa ca și dorințele și cererile sovietice privitoare la Kattegat, strămoșoara dintre Iutlanda și insulele daneze, la Sund și Marele Belt.

Capitolul consacrat de Maser vizitei lui Molotov la Berlin ar merita, fără îndoială, o evocare mai circumstanțiată, dat fiind că demonstrează foarte convingător de ce la sfârșitul vizitei amândouă părțile au ajuns la concluzia că pozițiile lor erau ireconciliabile și că nu mai puteau aștepta nimic bun una de la alta. Molotov s-a convins că Hitler voia să vadă în U.R.S.S. îndeosebi o putere asiatică, iar dictatorul german că Stalin nu înțelegea să-i lase o totală libertate de manevră în Europa. De aici și atitudinea ireductibilă, intransigentă, „nediplomatică” a ministrului sovietic, altminteri politician versat, cu experiență și, la nevoie, știind să se plieze împrejurărilor. După opinia lui Werner Maser, ea a fost, însă, expresia unei strategii bine cântărite, întemeiată pe convingerea invincibilității armatei sovietice și pe aceea a posibilității de a specula o situație ce părea că avantajează U.R.S.S.

Încă, în loc să medieze o mai bună comprehensiune între Germania și U.R.S.S., convorbirile de la Berlin au dus, dimpotrivă, la o decisivă tensionare a lor. Iar consecințele acestora s-au făcut numaidecât vizibile. La 22 noiembrie 1940, ca răspuns la propunerea lui Hitler de a adera la Pactul tripartit, Moscova și-a făcut cunoscute ur-

mătoarele condiții pentru a întreprinde acest pas: retragerea trupelor germane din Finlanda; încheierea unui pact de asistență mutuală între U.R.S.S. și Bulgaria, ca bază pentru crearea unor puncte de sprijin pentru forțele armate și marina sovietică în zona Bosforului și a Dardanelelor; recunoașterea „aspirațiilor” sovietice privitoare la regiunea de la sud de Batumi și Baku, în „direcția golfului Persic”; încheierea unor protocoale secrete între Germania, Finlanda și U.R.S.S. și între U.R.S.S. și Japonia, prin care cea din urmă să renunțe la concesiunile petrolifere și carbonifere din nordul peninsulei Sahalin; în fine, recunoașterea de către Germania a integrării Bulgariei în „zona de securitate a U.R.S.S.”.

Șocat de dimensiunea acestor cereri, Hitler nu le-a mai dat nici un răspuns. Cu atât mai mult, cu cât în ziua plecării lui Molotov din Berlin, el ordonase începerea pregătirilor pentru „răfuiala cu Rusia” (cum avea să i-o amintească lui Bormann la 15 februarie 1945), iar la 20 noiembrie 1940 obținuse adăruarea la Pactul tripartit a Ungariei, la 23 noiembrie aceea a României și la 24 noiembrie a Slovaciei. După care, la 29 noiembrie a ordonat organizarea — sub conducerea generalului Friedrich Paulus — unei prime aplicații de Stat Major în vederea războiului din răsărit.

La rândul ei, nici U.R.S.S. n-a rămas cu brațele încrucișate. „Hitler și Stalin plănuiau sincron — observă Maser. Statele lor majore nu trebuiau să ghicească prea mult cine va fi viitorul inamic deși partea germană ar fi avut mai multe alegeri de făcut”. Mai mult, strategii sovietici nu mizau — argumentează convingător Maser — pe un război de apărare. Încă din 1939, U.R.S.S. poseda de 200 ori mai mulți parașutiști decât toate celelalte țări luate laolaltă. Trupele de grăniceri ale N.K.V.D.-ului erau intens pregătite pentru trecerea fluviilor sau unor cursuri de apă mai

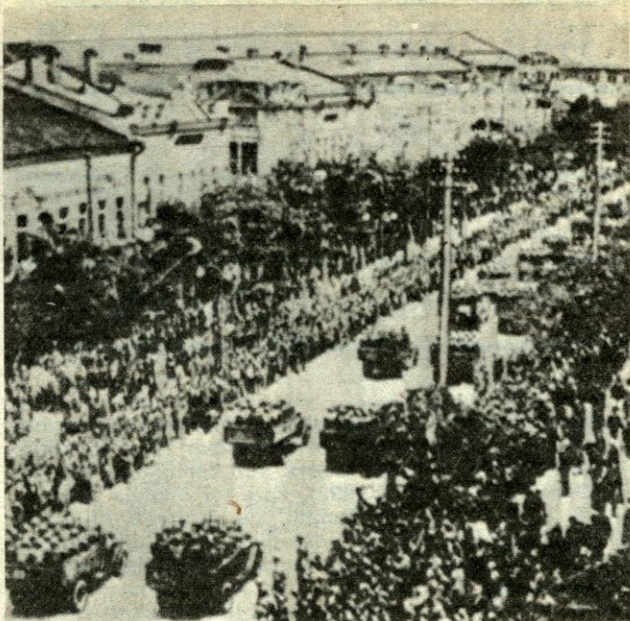
mici. Nici una din cele 65 de divizii blindate nu era antrenată pentru aruncarea în aer a podurilor în caz de retragere, dar fiecare din ele cuprindea batalioane de pontonieri pregătite spre a înlocui eventualele poduri distruse pe teritoriul inamic, sprijinind astfel înaintarea, iar efectivele lor erau mai mari decât trupele similare din toate celelalte armate reunite. În privința numărului de tancuri sovietice, Maser citează o semnificativă mărturisire făcută de Hitler faimosului general german de trupe blindate Guderian, care în cartea lui *Achtung, Panzer!* (Atenție, tancuri!), publicată în 1937, estimase că armata roșie poseda 10 000 de blindate: „Dacă așa fi știut că numărul de tancuri rusești amintit în cartea dv. era realmente adevărat, cred că n-aș fi început acest război”. Făcând publică, după aproape cincizeci de ani, această afirmație, Guderian a comentat-o în acești termeni: „Iminența unei primejdii nu poate fi conjurată prin politica strălucirii, iar tocmai asta au făcut mereu Hitler și consilierii lui politici. Urmările acestei încăpățănate închideri a ochilor în fața așprei realități au fost pustitoare și trebuie să le supor-tăm acum”.

Surpriză... sau altceva?

Citind astăzi toate acestea, lectorul se poate, pe bună dreptate, întreba: cum se explică atunci că sovieticii au fost luați prin surprindere de atacul lui Hitler și au suferit pierderi atât de mari la începutul războiului? Cum se explică că germanii au putut distruge mii de tancuri și de avioane găsite la sol, aripă lângă aripă, pe aerodromuri aflate în imediata apropiere a granițelor, și n-au găsit în calea lor sisteme de apărare bine organizate și eșalonate în adâncime, iar trupele sovietice de acoperire au fost atât de târziu puse în stare de alarmă? Erau Stalin și ge-

neralii sovietici naivi sau incompetenți? Sunt multe alte nedumeriri care, la prima vedere, par cu atât mai justificate cu cât știm acum că Stalin și apropiații săi au fost avertizați, la diferite niveluri, de nu mai puțin de 84 de ori de iminența unei agresiuni germane¹.

Evident, nici Werner Maser nu putea lăsa neexplicat acest aparent mister. Și a făcut-o, ca în tot restul argumentării lui, rezemat pe documente incontestabile. În felul acesta, devine foarte limpede că așteptările, supozițiile și speranțele germane, exprimate într-un document al Marelui Stat Major al Wehrmachtului din 20 mai 1941 — reprodus integral în facsimil (pp. 333-338) — și situația reală constatată după patru săptămâni de la declanșarea războiului au fost consecința unei teribile erori de calcul. Iar presupunerea germană că U.R.S.S. avusese până atunci „ocazii mult mai favorabile de a porni un război preventiv” și, mai mult, că tocmai „în ultima vreme” se înregistraseră semnele unei anume „bunăvoințe politice și un cert efort de a ocoli posibilele puncte de fricțiuni”, a fost doar consecința ignorării culiselor scenei politice sovietice, a ignorării intenției lui Stalin de a amâna începerea războiului până la data pe care el urma să o decidă. Sau, cum a scris Molotov către sfârșitul vieții (citad de Maser, p. 340): „A existat o mare dorință de a amâna războiul, fie și cu numai o jumătate de an... ori chiar numai cu câteva luni”, pentru a perfectă în cele mai bune condiții propriile pregătiri. Iar acestea — în ciuda convingerii germane că situația căilor ferate ale U.R.S.S. nu va putea permite sovieticilor să concentreze mari mase de trupe „la o dată anume” și că aparatul militar sovietic n-ar avea o suficientă „capacitate de organizare” — s-au făcut într-o măsură care, în profida

Trupe sovietice pe străzile Chișinăului, după ultimatumul din 26-28 iunie, 1940.

uriișelor pierderi inițiale, au răsturnat calculele germane. Maser arată, bunăoară, cum numai la începutul lui iunie 1941 pe căile ferate sovietice a fost transportat spre vestul țării un milion de tone de combustibil, ceea ce dovedește, pe de o parte, capacitatea lor de transport, și pe de alta că nu se lua de fel în considerare eventualitatea unui război de apărare, în care caz aceste rezerve puteau ușor cădea pradă atacurilor aviației inamice.

Iar concluzia istoricului german este una singură: atât germanii, cât și sovieticii s-au pregătit îndelung și intensiv pentru un „război preventiv”. Atacul nazist, ce lua în calcul apropierea iernii rușești, a precedat însă cu câteva săptămâni declanșarea celui sovietic care, dimpotrivă, miza pe utilizarea autostrăzilor germane. Pregătirile sovietice urmau să fie terminate la jumătatea lui iulie 1941. Ceea ce lămurește și de ce germanii au dat — cum am văzut — peste o ar-

mată sovietică aproape nepregătită pentru apărare și încă neîndestulător organizată pentru atac.

Faimoasa aserțiune a lui Nichita Hrușciiov, din raportul „secret” la Congresul XX al PCUS, cum că Stalin s-a „încrezut orbește” în cuvântul lui Hitler și s-a lăsat înșelat de acesta, preluată apoi, sub diverse forme, și de istoriografia oficială, a fost doar o formulă propagandistică destinată să ascundă deruta sovietică la începutul războiului. Mai mult preț se poate pune de aceea — afirmă Maser — pe declarația tardivă a lui Molotov care, la capătul carierei și al vieții lui, a scris: „A fost Stalin atât de naiv? Nu. Stalin, a înțeles acest lucru foarte bine și exact. L-a crezut Stalin pe Hitler? El nu credea nici tot ce spuneau toți oamenii săi! Și avea și motive. L-a înșelat Hitler pe Stalin? La capătul acestei minciuni, Hitler a fost, însă, silit să ia otravă, în timp ce Stalin s-a pomenit în fruntea unei jumătăți a emisferei”. ■

¹ Magazin istoric, nr. 1, 6/1991, 1/1995.

1941: JUKOV ÎNDEAMNĂ PE STALIN LA UN ATAAC PREVENTIV

General-maior (r) IURI SOLNÎȘKOV

Ideea că Stalin intenționa să declanșeze un război preventiv împotriva Germaniei lui Hitler nu este nouă. Am prezentat-o și noi în revistă, sub semnătura dr. Florin Constantiniu (nr. 5/1992), care își încheia demonstrația — bazată, în principal, pe lucrarea ofițerului G.R.U. Viktor Suvorov, *Le brise-glase* — cu afirmația că Stalin nu a considerat necesar să se angajeze într-un asemenea tip de război.

El a hotărât să aștepte pentru a lovi. Recent, istoriografia rusă a pus în circulație un plan de campanie, întocmit de mareșalul Jukov la 15 mai 1941 și conținând acest atac preventiv sovietic în Polonia și Prusia Orientală. Era un răspuns la bombardamentul de informații primit de Kremlin pe canale diplomatice, în primele cinci luni ale celui an, despre pregătirile celui de al 3-lea Reich pentru o agresiune în răsărit. Jukov a vrut să-l împingă la acțiune pe Stalin cu un ceas mai devreme. Personalitatea mareșalului fiind astăzi, la 50 de ani de la victoria mării coaliții a Națiunilor Unite, de mare actualitate în istoriografie, vom vedea că nici acum polemicele în jurul rolului acestui Bonaparte sovietic în marea conflagrație încă nu s-au stins. Dimpotrivă.

În apropierea aniversării a 50 de ani de la victoria în marel război pentru apărarea patriei, guvernul Rusiei a hotărât să ridice la Moscova, pe colina „Poklonnaia”, un monument al mareșalului Jukov. Desigur, comandantul îl merită.

În ultimii ani însă mareșalul Gheorghi Konstantinovi Jukov a fost supus unor critici în presă. Au făcut-o între alții, doctorii în istorie Merțalov, în cartea lor. *Cine se mai îndoieste astăzi că Stalin și „mâna lui dreaptă înarmată” personifică nu Victoria, ci prețul ei incomensurabil?*

Declar de la început că eu sunt unul dintre cei care se îndoiesc. Am citit odată într-o revistă aceste cuvinte: „Omul seamănă cu apa, iar timpul cu un recipient, a cărui formă omul trebuie să o ia”. A fost „timpul lui Stalin” și dacă Jukov nu s-ar fi dovedit atunci omul de care avea nevoie „conducătorul”, el nu ar fi devenit șef al Statului Major General și, mai târziu, loțiitor al comandantului suprem.

Desigur, am fi vrut să avem mai puține pierderi. Sub acest aspect, am o nedumerire față de doctorii Merțalov:

de ce s-au situat de partea adversarilor propunerii lui Jukov din 15 mai 1941, când el i-a raportat lui Stalin necesitatea de a executa un atac preventiv asupra trupelor fasciste pregătite de invazie? Pentru că, după avertismentele lui Churchill și ale ambasadorului german Schulenburg, privind atacul iminent al Germaniei, nimeni nu ar fi considerat U.R.S.S. agresor. Mai mult, s-ar fi reușit salvarea de la prizonieratul fascist a foarte multor oameni. Și, probabil, nici n-ar fi trebuit să ne retragem atât de adânc în interiorul țării.

Cei care au lucrat cu Jukov în timpul marelui război pentru apărarea patriei îl caracterizează drept un om categoric, autoritar, întotdeauna mergând direct, pe drumul cel mai scurt, la ținta propusă. Ar fi putut Stalin să nu-și apropie un om care îi semăna atât de mult?

După cum se știe, Jukov avea o mare stăpânire de sine, nu lua hotărâri negândite. Și, cu cât situația era mai complexă, cu atât acțiunea mai concentrată. Unul dintre camarazii săi spunea că el chiar adora situațiile complexe.

Iată cum îl caracteriza pe Jukov generalul Ștemenko: „Un om cu un mare talent de comandant de oști, cutezător și original în raționamente, foarte ferm în punerea în aplicare a hotărârilor sale, un om care nu se bloca în fața nici unei piedici, când era vorba despre realizarea scopurilor militare pe care și le propusese”.

Se pare că Harrison Salisbury¹ a avut dreptate când l-a socotit pe Jukov cel mai tenace comandant de oști, cel pe care Stalin îl trimitea întotdeauna acolo unde trebuia făcută ordine. Iată cum descriu martori oculari sosirea lui Jukov la Leningrad: „În zilele acelea de septem-

¹ Reputat sovietolog american (născut în 1908), autor a numeroase volume în specialitate, între care: *Russia on the Way* (1946) *American in Russia* (1955), *The Soviet Union — The 50 Years* (1967); *The 900 Days. the Liege of Leningrad* (1969).

brie, Jukov era îngrozitor... Amenința cu împușcarea comandant după comandant. Muta oamenii în funcții la stânga și la dreapta. Și insistă numai pe o singură idee: Trebuie să atacăm!... Asta era metoda lui Jukov". Generalul Fediuninski își amintea cuvintele unui soldat: „Noi aveam principiul următor: dacă te retragi tu, te împușc eu. Dacă mă retrag eu, mă împuști tu".

Cum se purta Jukov cu ostașii și comandanții? Desigur, cum dicta situația concretă. Iată o însemnare a scriitorului Lev Slavîn din 1939, când Jukov a dat următoarea dispoziție înaintea ofensivei generale a japonezilor de la Hălîn-Hol: „Dacă sistemul de foc nu este distrus, să nu fie trimiși oameni. Să fie cruțați oamenii!"

Într-un număr recent din *Voенно-исторический журнал*, în articolele lui N.G. Kuznețov, sunt citate spusele comisariului poporului pentru apărare înainte de război, mareșalul Timošenko, conform cărora Jukov nu a fost un șef potrivit al Statului Major general. Să admitem că așa au stat lucrurile. Totuși, dacă cineva s-ar fi apucat să schimbe locurile lui Napoleon și șefului său de stat major, mareșalul Berthier¹, ar mai fi putut oare francezii să sărbătorească atâtea victorii?

Mie mi se pare că N.G. Kuznețov, deși n-a reușit să întrețină relații bune cu Jukov, a emis o apreciere obiectivă în ce-l privește: „A fost un om cu o voință puternică, iar această voință (mascând grosolănia) s-a dovedit utilă în timpul războiului. Era temut, ascultat, reușea să execute operații de succes și, evident, avea talent de comandant de oști; a făcut mult în calitate de locțiitor al co-

mandantului suprem".

Iată și părerea lui Jukov despre caracterul surprinzător al agresiunii armatei germane. El gândea așa: caracterul neașteptat al trecerii graniței de către germani nu a hotărât nimic în sine. Principala pericol nu a constatat în faptul că nemții au trecut granița: pentru noi a fost neașteptată forța de izbire a armatei germane; pentru noi a fost o surpriză superioritatea lor în forțe, de șase, de opt ori mai mare pe direcțiile principale; pentru noi s-au dovedit o surpriză și amploarea concentrării trupelor lor, și intensitatea loviturilor. Asta a și determinat în principal pierderile noastre din prima perioadă a războiului".

Vorbind despre anii premergători războiului, despre insuccesele Uniunii Sovietice la începutul războiului, nu se poate explica totul prin greșelile personale ale lui Stalin sau Jukov.

Deși ele au existat. Au fost desigur greșeli. Dar trebuie să amintim câteva date obiective. Trebuie să reflectăm și să luăm în calcul ce reprezentau atunci armata sovietică și ce reprezenta Germania și armata ei. Cât de înalte erau potențialul ei militar, nivelul industriei, ni-

velul culturii industriale, nivelul pregătirii generale de război.

Și acum problema care îi frământă pe mulți istorici: de ce trupele sovietice, chiar și în cazul unor operații încheiate fericit, au înregistrat pierderi mari, mai mari decât ale inamicului? Desigur că motive sunt multe. Dar poate că principalul a fost graba comandantului suprem. Tare ar fi vrut să i se raporteze cât mai repede că inamicul a fost înfrânt.

Mărturisesc că m-a amărât foarte mult știrea că Jukov, folosindu-și poziția, și-a însușit diferite averi drept trofee de război. Ar fi luat tablouri, covoare, lustre din vilele și castelele părăsite de proprietarii lor. Evident, așa ceva nu se poate compara cu transportarea în Germania fascistă a straturilor fertile de pământ, scos din teritoriile cucerite. Dar goblenurile germane nepredate tezaurului? Desigur că după război mulți au avut trofee: un acordeon, un ceas, o rochie, dar Jukov...

...În 1955, când Jukov a fost numit ministru al apărării, nu ne-am bucurat. Știam că nu manifestase o capacitate specială pentru un asemenea post. ■

Mareșalul Jukov, cu soția, de profesie medic, și fiica lor, Maria, în octombrie 1962

¹ Pe mareșalul Louis Berthier (1753-1815), Napoleon l-a apreciat în-deosebi ca un executant docil și punctual și mai puțin pentru înzestrarea lui naturală de om al armelor. În 1814, de altfel, Berthier s-a grăbit să-și trădeze șeful, atașându-se Bourbonilor. A murit căzând dintr-un balcon, poate sinucigându-se, poate împins de oameni mascați, necunoscuți (n. red.).

DIN MOSCOVA,

GRIGORE GAFENCU RAPORTEAZĂ

„23.III.1941

1) Indiferent de unele impresii care pot sau nu să fie juste, raportul este f. interesant.

2) Este singurul diplomat care întocmește rapoarte studiate, bine prezentate și interesante. Este ceea ce aş dori să facă toţi diplomaţii noştri: a) miniştrii; b) ataşaţii de presă; c) ataşaţii comerciali.

Numai astfel ar servi ţara şi ar fi la înălţimea încrederii ce li s-a încredinţat”.

Cititorul va fi poate surprins să afle că acest text nu este nimic altceva decât rezoluţia pusă de generalul Ion Antonescu — la acea dată conducător al statului, preşedinte al Consiliului de Miniştri şi ad-interim la Departamentul afacerilor străine — pe un raport expediat la 12 martie 1941 din Moscova de către Grigore Gafencu. Dar şi mai sur-

prins este cercetătorul care analizează cu atenţie întreaga activitate desfăşurată de ministrul Gafencu pe toată durata şederii sale în capitala sovietică. El ştie că omul politic Grigore Gafencu — departe de a fi un simpatizant al liniei politice externe preconizate de generalul Antonescu — fusese şi a rămas un adept al alianţelor ţării cu marile democraţii occidentale şi un adversar al expansiunii hitleriste. La fel de ferm a condamnat tendinţele cotropitoare ale Rusiei Sovietice, pe care a considerat-o unul din principalii factori de instabilitate pe continentul european. În mod paradoxal, a acceptat să ia în primire postul de la Moscova exact în momentul în care elementul dominant în viaţa politică şi diplomatică continentală îl reprezenta colaborarea germano-sovietică, aşa cum fusese ea stabilită prin prevederile secrete ale pactului Ribbentrop-Molotov, cu

AVANPREMIERĂ EDITORIALĂ

consecințe atât de dramatice pentru România (Magazin istoric, nr. 12/1989, 6/1990).

Din august 1940, când și-a luat în primire postul, și până în ianuarie 1941, țara trăise drama dezmembrării teritoriale, schimbarea de regim politic, intrarea trupelor germane (12 octombrie), adeziunea la Pactul tripartit (23 noiembrie) și semnarea noului acord economic cu Germania (4 decembrie), ce venea să amplifice tratatul din 23 martie 1939, tot atâtea evenimente care au jalonat procesul rapid de transformare a României într-un satelit al celui de-al III-lea Reich. Puterea România să evite un astfel de traseu dramatic? Era cel de-al III-lea Reich singurul vinovat de această dramă? În ce măsură brutalitatea imperialismului sovietic ușurase

ascensiunea hitleristă în centrul și sud-estul continentului european? Iată întrebări pe care le-au pus și le pun încă istoricii și politologii acestei perioade. În efortul lor de a găsi răspunsurile cele mai potrivite, de multe ori fac apel la cele două lucrări publicate de Grigore Gafencu în 1944 și 1946 (Preliminaire de la guerre a l'Est și Derniers jour de l'Europe). Ele sunt primele analize europene ale izbucnirii marii conflagrații și, după atâția ani, rămân titluri fundamentale în bibliografia perioadei respective. Pentru că reprezintă nu doar rezultatul unei analize lucide și nuanțate, ci și experiența unui contemporan profund implicat și veșnic preocupat să înțeleagă sensurile și substraturile evenimentelor pe care le-a trăit.

„V-au aruncat în brațele nemților”

Multe din ideile cuprinse în aceste lucrări se regăsesc în rapoartele diplomatice adunate în volumul pregătit pentru tipar de către I. Calafeteanu, I. Dinu și N. Nicolescu, pe care îl vom răsfoi în continuare. Altele sunt cuprinse în jurnalul său. Și pentru că veni vorba de jurnal, să desprindem o scurtă consemnare din 21 august 1940, redactată în urma vizitei de curtoazie pe care i-o făcuse colegului său iugoslav. Gafencu nota: „Domnul Gavrilovici, colegul meu iugoslav, nu-și ascunde dezamăgirea fiindcă în uriașa Rusie nu a găsit decât foarte puțini «slavi adevărați». Idealismul pan-slav e mort. Iar primejdia bolșevică e aceeași pentru toți. Gavrilovici îmi mărturișează că reprezintă aci un guvern germanofil, cu toate că personal iubește Franța (și cum o iubește!) și Anglia — «ca și d-ta!» și adaugă: «Sunt o mână întinsă spre Rusia, un om independent și de bună voință: doresc să ascult o vorbă bună. Nimeni însă nu-mi spune o asemenea vorbă. Misiunea mea e zădărnica. Mă tem ca să nu fie la fel și cu d-ta. Ți-am urmărit activitatea. Știu că aștepti un semn de aicea. În loc de un semn de prietenie, au luat Basarabia. V-au aruncat în brațele nemților. Ne arunca

și pe noi. Și nu mai știm cât vom avea de pățimit de pe urma acestei imbrățișări».

Gavrilovici se teme de nemți — «vor să fie stăpâni până la Salonic». Se teme de italieni, cari caută gâlceavă grecilor: «O pătrundere mai adâncă a italienilor în Balcani poate dezlanțui și pe ruși». Și plânge soarta Franței, singura țară pe care sârbii o poartă în suflet».

Câtă dreptate avea diplomatul sârb vom constata imediat, vrem doar să observăm că existau atâtea similitudini, încât foarte bine acest pasaj putea fi consemnat în jurna-

Generalul Ion Antonescu la cea de-a doua vizită în Germania (p. 12) când trupele celui de-al III-lea Reich preluaseră deja sub control importantă zonă strategică a Văii Prahovei

lul sârbului, iar colegul său român să fie cel care privește prezentul și viitorul cu atăta deznădejde.

Spuneam în numărul trecut că, departe de a fi un simpatizant și un adept al politicii de colaborare cu cel de-al III-lea Reich, departe de a idealiza relațiile cu Uniunea Sovietică, pe timpul șederii sale la Moscova, Gafencu s-a străduit să-și păstreze verticalitatea și demnitatea, ca persoană și mai ales ca reprezentant al țării sale, modelându-și poziția și atitudinile exclusiv în funcție de interesele perene ale României, interese gândite și afirmate pe cât i-a fost posibil fără a se lăsa influențat de conjuncturi politice. Dar mai bine să exemplificăm cu câteva pasaje din rapoartele sale: „Interesul cu care Uniunea Sovietică urmărește evenimentele din Balcani — scria el într-un raport din 10 februarie 1941 — se răsfrânge firește și asupra felului cum privește desfășurarea relațiilor româno-sovietice. Deși guvernul sovietic își dă seama că în situația internațională a României au intervenit anumite elemente hotărâtoare care nu pot fi modificate printr-un joc diplomatic, totuși ele [Sovietele] par mai doritoare ca în trecut să păstreze unele contacte directe cu reprezentanții diplomației români. Nu e desigur o simplă întâmplare dacă directorul politic al Secțiunii sud-orientale [din cadrul Comisariatului pentru afacerile ex-

terne]... mi-a pus cu o neobicinută insistență diferite întrebări cu privire la politica noastră externă, după schimbările care au intervenit în timpul din urmă și la noi. Am arătat că această politică externă, care și ieri de altfel stătea sub controlul conducătorului statului, urmează și pe mai departe, cu loialitate și luciditate, singura linie pe care o poate urma în împrejurările actuale România... Cum interlocutorul meu părea să regreta că «echilibrul» în bazinul dunărean și în Balcani a fost oarecum modificat, mi-a fost ușor să-i amintesc cine a contribuit prin acte brutale, nedrepte și inoportune să răstoarne acest echilibru. Am arătat că «politica externă a României depinde în bună parte de atitudinea pe care o iau puternicii ei vecini față de necesitatea existenței și a dăinuirii neatrănate a unui stat român. Nu-mi închipui că Rusia are vreun interes să îngreuneze această tendință firească a politicii românești, deoarece independența României e o cheazăie de siguranță pentru vecinii ei». «De aceea și nădăjduim — a fost răspunsul funcționarului sovietic — că prin raporturile economice pe care le încheiem și pe care dorim să le dezvoltăm, vom contribui la restabilirea încrederii reciproce»...

Fără a decripta mai departe dialogul dintre cei doi diplomați, ne mulțumim să arătăm că ceea ce îl obseda pe Gafencu în acele momente era găsirea unei soluții pentru calmarea climatului de vecinătate cu marea putere expansionistă de la Răsărit, condiție obligatorie pentru salvarea entității statale românești. O spune limpede într-un amplu raport datat 25 aprilie 1941: „Ciocnirea posibilă între ordinea nouă și Rusia Sovietică, acum când tranzacțiile și compromisurile par din ce în ce mai greu de îndeplinit, silește guvernul sovietic să-și revizuiască politica față de statele vecine. U.R.S.S. are un interes ca să limpezească și să lămurească raporturile de vecinătate, sta-

bilind cât mai precis liniile de frontieră... E un moment care ne-ar putea fi prielnic și pe care l-am putea folosi pentru întărirea hotarelor noastre înspre U.R.S.S., firește fără iluzii deșarte și cu foarte multă prudență”.

Și iluziile și prudența erau impuse României de factori politici și diplomatici asupra cărora nu putea exercita nici un fel de control; cel mult, ar fi putut, cu maximum de inteligență și abilitate, să folosească în interes propriu confruntarea dintre ei. „Rusia — aprecia Grigore Gafencu — a ajuns să fie singura mare piață de aprovizionare și de alimentare nu numai a Germaniei, dar prin Germania, a întregului continent european ocupat de germani. Rezistența războinică a Germaniei ca și pacea pe care germanii vor s-o impună continentului, adică «ordinea nouă» atârnă de bunele dispoziții și de bunele intenții ale Sovietelor... În ce măsură se vor supune Sovietele consecințelor acestei dependențe? Până când se vor resemna germanii să atârne de bunele dispoziții rusești? Întrucât se vor încrede germanii în aceste bune dispoziții, fără a cere dovezi și garanții noi, poate chiar livrări mai importante și o producție mai activă, care să arate temeinicia și statornicia sprijinului sovietic? Și chiar dacă ar primi, prin presiuni și amenințări, toate aceste dovezi de «colaborare prietenească», chiar dacă ar izbuti să încadreze Uniunea Sovietică, de voie sau nevoie, în ordinea nouă, cum ar putea Germania să nu bănuiască buna credință a Moscovei și să nu fie ademenită să se folosească de o situație militară prielnică și de un moment potrivit ca să-și asigure, cât mai e vreme, poziții înaintate și sigure la Răsărit?”

Pornind de la principiul că, în diplomație, orice întrebare corect formulată conține în sine și un răspuns, diplomatul acordă mare atenție reacțiilor factorilor intrați în jocul politico-diplomatic. Și ni se pare cu totul excepțională

această constatare: „Totmai fiindcă e atât de sensibil — cităm din același raport datat 25 aprilie 1941 — la schimbările situației internaționale, guvernul sovietic urmărește de aproape reacțiunea factorilor mai însemnați care pot provoca schimbări hotărâtoare. Îmi pare demn de semnalat în această privință că presa sovietică, deși păstrează pe față o rezervă din cele mai prudente față de toate manifestările «capitalismului anglosaxon», închină totuși, tot mai des, articole și studii documentate eforturilor industriale și războinice ale Statelor Unite și înărririi pe care o poate avea America asupra soartei războiului...”

Încă un motiv pentru Grigore Gafencu să privească cu maximum de prudență realitățile extrem de fluide și să nu se grăbească să tragă încheieri ce puteau fi contrazise de evenimente. Așa procedase într-un raport din 12 martie 1941: „Atitudinea definitivă a Rusiei față de întăririle din Balcani atârnă în bună parte și din felul cum aceste întăriri se vor desfășura... Față de România, politica Sovietelor nu poate fi alta, în liniile ei mari, ca față de celelalte state cuprinse în sistemul Pactului tripartit... Nu e mai puțin adevărat că faptul că la Moscova se știe și se vorbește că așa cum suntem azi pivotul marșului german spre Sud am putea fi mâine pivotul unui marș spre Est, îngrădește mult puțința de a îmbunătăți pe cale diplomatică raporturile româno-sovietice...”

Permanentă preocupare de a fi cât mai bine informat, scrupulozitate și probitate profesională ale diplomatului de marcă ce a fost Grigore Gafencu, capacitatea sa intelectuală și-au găsit ilustrarea și în raportul său din 25 aprilie 1941, din care am citat câteva pasaje și din care vom reproduce în numărul viitor principală parte analitică. ■

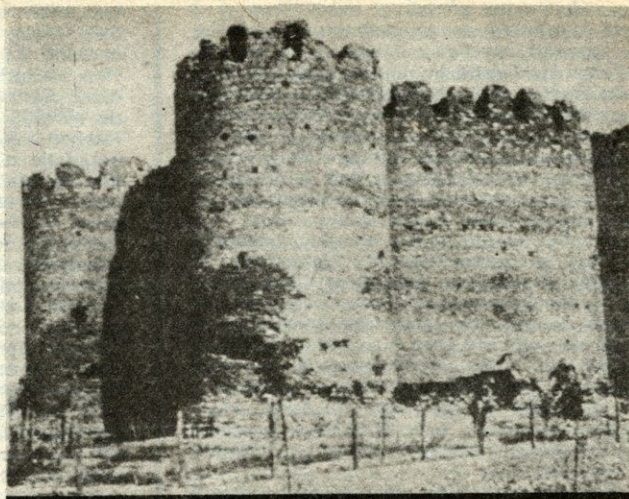
Marian ȘTEFAN

Documentele publicate în revista noastră sub acest titlu și-au propus să aducă în atenția cititorilor câteva dintre principalele acte inedite ce compun „Dosarul românesc al Conferinței de pace de la Paris”. Selecția noastră suferă în primul rând din cauza spațiului limitat de care dispunem. În al doilea rând, am avut în vedere doar documentele elaborate de personalul delegației oficiale a României, care se păstrează în arhivele din țară. Am avut în vedere în publicarea acestui serial de documente nevoia de a înfățișa cititorilor la aproape 50 ani distanță lupta politico-diplomatică desfășurată pentru apărarea intereselor românești. Totodată, am dorit să le înfățișăm o percepție istorică autorizată asupra situației României la capătul campaniei din est și al celei din vest.

La încheierea războiului, o analiză obiectivă a rolului și poziției României în marea conflagrație evidențiază nu numai drama țării noastre, dar și marile ei merite în eliberarea statelor vecine (Ungaria, Cehoslovacia, Austria) și contribuția la scurtarea celui de al doilea conflict mondial în Europa cu cel puțin 200 zile. Neacordarea cobeligerației — promisă dar neonorată — și a unor clauze economice mai lesnicioase s-a conjugat în intrarea României sub orbita dominației sovietice și instalarea regimului comunist care a pecetluit destinul românesc până la sfârșitul anului 1989.

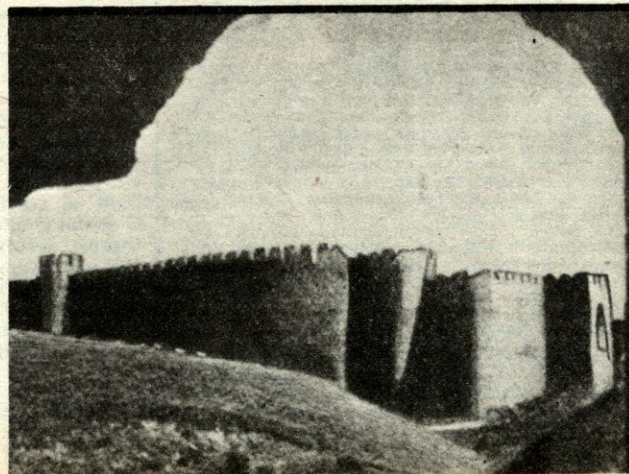
Considerăm că în continuare este datoria noastră să explicăm cititorilor evoluția istoriei pe baza celor mai semnificative documente.

Așa cum se știe, Proiectul Tratatului de pace cu România a fost publicat simultan în ziua de 31 iulie în capitalele marilor puteri învingătoare, iar la 3 august a apărut și în presa din țara

Documente inedite

ROMÂNIA LA FINALUL CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL ÎN EUROPA

De cealaltă parte a frontierei impuse au rămas — martori mutilați de vremurile cumplite — vechile ziduri mușatinale de la Soroca (sus) și Hotin

noastră. Poziția oficială a statului român a fost exprimată de președintele Consiliului de Miniștri, dr. Petru Groza, la 10 august, printr-o declarație în numele guvernului, și prin documentul dat publicității două zile mai târziu sub titlul Atitudinea României față de Conferința de pace, în care se cerea eliminarea sau ameliorarea unor clauze, îndeosebi economice și militare, care erau deosebit de grele. Se evita însă orice obiecție referitoare la noile frontiere.

Pe aceeași poziție s-a situat și delegația oficială¹ în timpul lucrărilor Conferinței. În privința manierei de prezentare a observațiilor și amendamentelor sale, delegația română s-a orientat doar spre articolele sau părți din articole care nu cădeau sub incidența raporturilor româno-sovietice. Această atitudine era urmarea firească a presiunilor și amenințărilor practicate de Moscova la adresa României, a controlului și supravegherii atente a oricărei acțiuni a guvernului din București.

Din gama largă de amenințări și presiuni exercitate de oficialitățile sovietice, menționăm un singur exemplu, relevant și de Ioan Scurtu și Constantin Hlihor în cartea lor apărută sub titlul 1939-1947. Complot împotriva României. La 29 iunie 1946, deci cu numai o lună de zile înainte de deschiderea lucrărilor Conferinței de pace, președintele Prezidiului Sovietului Suprem al R.S.S. Moldovenești a făcut public documentul Cu privire la reunirea întregului popor moldovenesc într-un stat moldovenesc unitar, prin care propunea „să se pună în fața C.C. al P.C. (b) din U.R.S.S., a guvernului sovietic unional și tovarășului Stalin problema reunirii poporului moldovenesc și pământurilor sale străvechi într-un stat moldovenesc unitar, eliberându-l de sub jugul boierilor și capitaliștilor români”. În document se preciza și ce anume trebuia înțeles prin „stat moldovenesc unitar”: „Moldova de peste Prut, cu județele Covurlui, Tecuci, Putna, Bacău, Tu-

tova, Fălciu, Vaslui, Roman, Neamț, Iași, Baia, Botoșani, Dorohoi, cu o populație de aproape 2,5 milioane locuitori; toată Bucovina cu județele Suceava, Câmpulung, Rădăuți, Storojineț și Cernăuți cu o populație de 853 009 locuitori; județele Maramureș și Năsăud din Transilvania de Nord, cu o populație de 305 706 locuitori, care constituia leagănul populației moldovenești”.

Amorsarea acestei bombe la Chisinau, exact în momentele finalizării documentelor Tratatului de pace, a fost, desigur, unul din elementele importante de șantaj politic menite să paralizazeze orice inițiativă românească. Acest șantaj ce mergea până la blocajul politicii românești se împletea cu certitudinea oferită de U.R.S.S. asupra redobândirii teritoriului din nord-vestul țării ocupat de guvernul Horthy în septembrie 1940. Totul în condițiile în care România nu se putea bizui pe nici un alt aliat și nu primise sprijinul puterilor occidentale, clarificat în privința sferei de influență căreia îi fusese „arondată” țara noastră.

Înainte sau în timpul războiului, numeroase personalități politice românești, precum Grigore Gafencu, V.V. Tilea, Al. Crețeanu ș.a., se aflau în diferite capitale occidentale. În timpul Conferinței de pace ei au constituit o a doua delegație românească, neoficială, și care sub îndrumarea lui Grigore Gafencu și V.V. Tilea a desfășurat o intensă activitate. Acțiunea lor pornea de la constatarea, reală, că delegația oficială a României — țară sub regim de armistițiu și practic ocupată de trupele sovietice, în care puterea era deținută de un guvern impus de Moscova — nu va fi în măsură să susțină în condiții de libertate interesele națiunii române. Deși în timpul Conferinței nu s-a putut realiza o acțiune unitară românească, orice contact și colaborare între cele două delegații românești fiind imposibile, românii din emigrație au avut un intens schimb de opinii cu alte delegații, în afara celor din U.R.S.S. și țările ocupate de armatele sovietice, au redactat mai multe documente și memorii pe care le-au înaintat Conferinței.

În ciuda imenselor dificultăți, mulți dintre membrii delegației oficiale române — asumându-și toate riscurile — au dovedit înalte calități morale și profesionale, servindu-și cu credință și devotament patria. Ei au reușit să stabilească chiar unele contacte cu membrii altor delegații, furnizând informații reale despre România, au pregătit memorii și documente menite să diminueze, pe cât se putea, unele prevederi neavorabile la adresa țării noastre. Ți ilustrează din plin și autorii documentului pe care îl publicăm în acest număr². Documentul ne oferă nu doar

¹ Iată componența acestei delegații, așa cum a fost ea comunicată secretarului general al Conferinței: „*Setul delegației*: Gh. Tătărescu; *delegații principali*: Gh. Gheorghiu-Dej, Lucrăciu Patrăscanu, Ștefan Voitec, Lothar Radacescu, Ion Gheorghe Maurer, general D. Dămacanu, Richard Franasovici, Simion Stoilov, Horia Grigorescu, Șerban Voinea, Mititi Constantinescu, Elena Văcărescu și dr. Florica Bagdasar; *consilieri tehnici*: Bucur Schiopul, Victor Bădulescu, Edmond Ciuntu, Ion Christu, Romeo Pleșoianu, Ernest Ene, Titu Christuresanu, Herbert Zilbert, Mircea Nicolescu, colonel Mihai Protopopescu, Ioan Moga, Constantin Botez, Vasile Moldoveanu, Aurel Zărnescu, Cristian Emanoil, Pavel Pavel, Aurel Negus, Basil Munteanu, Anton Golopenția, maior Vasiliu Rășcanu, Virgil Constantinescu, E. Diaconescu, Arnou, Alexandru Bărlădeanu, Gh. Pascu, Dim. Danielopol, Zenovie Păclășeanu, Alex. Bianu, Zevedei Barbu; *secretari generali*: Dim. D. Dimăncescu, Emil Oprea; *secretari*: Titus Mihăilescu, Zeno Cămpăanu, Mihai Mărculescu, Mircea Vasiliu, Gh. Dumitrescu Bumbesti, Mih. Popescu, Ion Crișan, Grigore Grigorescu; *cartografi*: Gh. Tabacu, Laurențiu Bran; *personal al secretariatului* doamnele Cecilia Pratt, Raluca Georgescu, Sarmiza Popescu, Paraschiva Mike, Aurica Rallet, Ștefănescu Goangă și Elena Firipovski” (Gh. Buzatu: *România în arhivele Americii*, Editura Moldova, Iași, 1992, pp. 99-100).

² El a fost preluat din aceeași lucrare — *Pregătirea desfășurării și rezultatele Conferinței de pace de la Paris (1946-1947)*, în patru volume — pregătită pentru tipar de un colectiv format din Vasile Armiia, Ileana Chirtu, Valentina Costache, Alesandru Duțu, Ștefan Hurmuza-

poziția delegației române, dar și multe elemente necunoscute ale situației din vara anului 1940.

Primul dintre autori — Eugen Filotti —, diplomat de carieră, fusese președintele Comisiei pentru Studiul Problemelor Păcii, comisie tehnică creată la București în februarie 1945 și care a activat până în ziua de 15 noiembrie același an. A făcut apoi parte din delegația oficială românească la Conferința de pace. Cititorii noștri îl cunosc ca autor al amplei expunerii făcute în ziua de 11 octombrie 1946 în fața unui grup de specialiști din cadrul Ministerului de externe din București în legătură cu clauzele politice ale Tratatului de pace cu România și al cărei text integral a fost publicat în Magazin istoric, nr. 3-5/1995. De astă dată, împreună cu un alt coleg al său, Edmond Ciuntu, este autor al unui referat confidențial destinat ministrului de externe Gh. Tătărescu și purtând data de

che, Crisanta Ilie, Ștefan Lache, Rodica Mușetoiu, Nicolae Nicolescu, Emilia Poștarîța, Natașa Popovici, Eugen Preda, Constantin Turcu.

Ne întrebăm acum în finalul serialului publicat de revista *Magazin istoric* de ce nici una din instituțiile abilitate să aibă inițiativă nu își asumă responsabilitatea financiară a publicării celor patru volume de documente, semnalate factorilor de răspundere ai țării încă din primăvara anului 1990 de către conducerea revistei noastre. Este poate cazul să amintim că în 1996 se vor împlini 50 ani de la Conferința de pace și presupunem că se vor întreprinde demersuri științifice importante pentru pregătirea unor lucrări de istorie. Cele patru volume de documente sunt gata și așteaptă!

20 ianuarie 1947. Suntem acum în fața unui document de o factură deosebită și a cărei valoare se va impune de la sine cititorului, el explicând pentru prima oară pe larg și cât se poate de clar poziția categorică a diplomației sovietice privind frontiera noastră cu U.R.S.S. Trebuie spus că Edmond Ciuntu a fost primul reprezentant diplomatic al României la Moscova (1934-1937) după reluarea relațiilor diplomatice dintre cele două țări, fiind considerat un bun specialist al problemei relațiilor româno-ruse (sovietice) în perioada 1878-1944. Referatul a fost întocmit cu intenția de a determina o poziție clară din partea oficialităților române în problema delimitării frontierei româno-sovietice, care în Tratatul de pace căpătase formulări în detrimentul intereselor românești. Care erau aceste formulări și mai ales care era substratul lor vom afla din lectura documentului. Alături de alte piese unicate cuprinse în lucrarea Pregătirea, desfășurarea și rezultatele Conferinței de pace de la Paris (1946-1947), referatul celor doi diplomați români pledează convingător pentru găsirea fondurilor necesare editării acestei culegeri de documente de mare utilitate pentru istoriografia românească. Credem că prin acest serial am pus la dispoziția tuturor specialiștilor și profesorilor de istorie, ca și a marelui public, documentele de bază și argumentele principale ale situației țării noastre la finalul războiului și la încheierea Tratatului de pace.

Strict confidențial

București, 20 ianuarie 1947

REFERAT

Tratatul de pace și chestiunea frontierei româno-sovietice

În vederea hotărârilor de luat în legătură cu semnarea Tratatului de pace, socotim de datoria noastră să semnalam consecințele deosebit de importante pe care dispozițiile din tratat privitoare la frontiere româno-sovietice. Spre a evita ca acceptarea pur și simplu, de către România, a acestor dispoziții să prejudicieze însemnatele ei interese la gurile Dunării și punctul de vedere susținut cu nealterată stăruință în această problemă, credem că este necesar ca guvernul român să precizeze, înainte de semnarea tratatului, sensul ce înțelege să-l dea acceptă-

rii de către el a dispozițiilor în chestiune.

Pentru a pune factorii hotărâtori în măsură de a cunoaște și aprecia toată însemnătatea problemei, înfățișăm mai jos aspectele și datele ei, astfel cum rezultă din dispozițiile Tratatului de pace și din întreaga desfășurare anterioară.

Articolul 1 al Tratatului de pace are următorul cuprins:

„Frontierele României, indicate pe harta anexată prezentului tratat (Anexa 1), vor fi acelea care existau la 1 ianuarie 1941, cu excepția frontierei ungaro-române, care este definită la Art. 2 al prezentului tratat.

Frontiera sovieto-română este astfel fixată, conform dispozițiilor Acordului sovieto-român din 28 iunie 1940 și celor ale Acordului sovieto-ceshoslovac din 29 iunie 1945.”

Anexa nr. 1, astfel cum a fost înfățișată la Paris, este o hartă tipărită în limba rusă, la Moscova, la scară de 1:1 500 000. Deși o hartă la o scară atât de redusă nu permite identificarea exactă a traseului frontierei, se vede totuși clar pe această hartă că ea încorporează, în mod deliberat, la U.R.S.S., ostroavele Salangic (Tătarul), Daleru Mare și Daleru Mic, de pe brațul Chilia, care aparțin României potrivit dispozițiilor Tratatului de la Berlin din 1878 și delimitării româno-ruse, efectuată după acest tratat, și asupra cărora s-au purtat controversile din sânul Comisiei mixte româno-sovietice de definire a frontierei, care a lucrat la Moscova în toamna 1940, după evacuarea Basarabiei. Caracterul voit al acestei încorporări pe hartă — destinată evident să rezolve, pe calea Tratatului de pace, divergențele amintite — rezultă din faptul că linia punctată

convențională care indică traseul frontierei și care nu figurează decât în mod întrerupt pe unele porțiuni ale acestei frontiere (în afară de fâșia colorată care indică în mod mai general întreaga lungime a graniței) a fost trasă tocmai la sudul celor trei ostroave amintite.

În ce privește micul ostrov Maican, situat mai în aval pe brațul Chilia și care, până la 1916, a aparținut de asemenea, în mod necontestat, României, ostrov a cărui stăpânire este și ea determinantă pentru posibilitățile de navigare a vaselor românești pe acel braț, el nu figurează pe hartă din cauza dimensiunilor ei reduse. Acest ostrov a fost și el pretins de Soviete în lucrările de definire a frontierei din 1940 și ocupat de trupele sovietice în timpul acelor tratative.

Cât despre chestiunea cea mai importantă, adică aceea a traseului frontierei la gura brațului Chilia, traseu în privința definirii căruia s-au ivit, de asemenea, divergențe între cele două delegații în tratativele de la 1940, harta anexată la Tratatul de pace nu permite a stabili, în mod neîndoios, că frontiera este indicată ca fiind pe talvegul brațului principal Stari-Stambul (așa cum România nu a încetat să susțină și cum cer interesele ei) sau pe brațul navigabil Musura, situat mai la sud și despărțit de brațul principal Stari-Stambul printr-un ostrov format în cursul ultimilor trei decenii și care nu exista deci în 1878. (În tratativele din 1940, Sovietele au susținut că frontiera trebuie fixată pe acest ultim braț). Deși părerea unora dintre cartografii noștri este că linia colorată care indică frontiera la gura brațului Chilia trece pe brațul Stari-Stambul și nu ne-ar fi deci defavorabilă, lipsa de claritate a hărții și a unei linii punctate convențional pe această porțiune nu exclude ca și în acest sector guvernul sovietic să interpreteze harta în sensul consacării pretențiilor lui din tratativele de la 1940.

II

În cursul Conferinței de la Paris, constatând aceste ne potriviri pe harta constituind Anexa nr. 1, a tratatului, precum și alte erori pe traseul frontierei dintre România și Iugoslavia, împreună cu faptul că frontiera româno-bulgară pe Dunăre nu este indicată cu precizie, delegația română a adresat, la 16 septembrie, secretarului general al conferinței Nota nr. 102, semnată de președintele delegației, domnul Tătărescu, în care se releva existența unor „ușoare erori în executarea traseului cartografic al frontierei” și se cita, *cu titlu de exemplu*, cazul ostrovului Corbu de la sud de Turnu Severin, pe care harta, din eroare, îi atribuia Iugoslaviei. Nota adăuga că „dat fiind că o asemenea hartă nu poate indica în mod riguros exact traseul frontierei, așa cum ar face o descriere detaliată, delegația română ține să precizeze că, în concepția ei, frontierele, așa cum sunt definite în textul Art. 1 și 2, sunt cele care prevalează în orice caz”.

Trebuie să semnalăm în mod accentuat că această notă nu a fost distribuită membrilor Comisiei politice și teritoriale pentru tratatul cu România și nu figurează deci ca un document oficial în actele conferinței. Comisia nu a luat act formal de ea și nu a consemnat existența ei nici în procesele ei verbale, nici în raportul ei către Conferința plenară. Guvernul sovietic ar putea deci să conteste, în viitor, existența ei sau să afirme că ea nu i-a fost adusă la cunoștință și deci nu-i este opozabilă.

Este adevărat, că, ulterior, delegația sovietică a procedat la o nouă ediție a hărții, în care eroarea privitoare la ostrovul Corbu era rectificată, dar frontiera pe Dunăre era aceeași ca pe prima ediție a hărții. Guvernul sovietic ar putea însă susține că a procedat la această revizuire a hărții nu pe baza notei delegației române către secretarul general al Conferinței, ci pe baza comunicării ver-

bale pe care, încă înainte de trimiterea acestei note, delegația română o făcuse raportorului Comisiei politice și teritoriale pentru România, delegatul cehoslovac Lisicky, care, pe cât știm, a informat delegația sovietică despre acest demers.

Pentru justificarea acestor temeri este util să amintim declarația făcută de delegatul sovietic, domnul Bogomolov, în ședința din 24 septembrie a Comisiei teritoriale pentru România, cu ocazia discuției și punerii la vot a hărții formând Anexa nr. 1 a tratatului și care fusese deja retipărită.

Potrivit dărilor de seamă ale Agenției A.E.P., care sunt mai complete decât procesele-verbale oficiale ale Conferinței, domnul Bogomolov, răspunzând unor observații ale delegatului britanic, care relevase eroarea făcută în avantajul Iugoslaviei pe Dunăre, precum și faptul că cele patru insule de pe brațul Chilia, care, potrivit Tratatului de la Berlin din 1878, trebuie să aparțină României, figurează ca aparținând Sovietelor, a declarat că „independent de eroarea relativă la frontiera româno-iugoslavă, care a fost deja rectificată, delegația română însăși nu a ridicat nici o obiecție. Harta prezentată poate fi deci adoptată”. Președintele comisiei, delegatul ucrainean Baranowsky, a declarat, de asemenea, ca răspuns la observația britanică, că „nici o observație nu a fost făcută de delegația română, afară de această mică eroare tipografică (ostrovul Corbu), care a fost de altfel corectată de atunci”.

Este deci evident că delegația sovietică ignorează sau ține să ignoreze, nota română care cita chestiunea ostrovului Corbu numai ca exemplu și fără rezerve generale de principiu asupra valorii probatorii a hărții.

Mai este de relevant că observațiile prezentate de delegațiile Marii Britanii, Statelor Unite și Australiei asupra hărții — observații în cursul cărora primii doi din acești delegați au anunțat că își rezervă să procedeze la o veri-

ficare a traseului frontierei cu ocazia Conferinței miniștrilor afacerilor străine de la New York — nu au avut caracterul unor obiecții împotriva aprobării hărții. Împotriva, făcând aceste observații, numiții delegați nu s-au opus la probarea hărții, care a fost votată în unanimitate. Pentru mai multă precizie, reproducem aici pasajul relativ la Anexa nr. 1 din procesul verbal al ședinței din 24 septembrie a Comisiei politice și teritoriale pentru România: „În timpul examinării hărții Anexă nr. 1, prezentată Comisiei, delegațiile Australiei, Statelor Unite și Marii Britanii au atras atenția Comisiei asupra faptului că această hartă, întocmită la o scară prea mică, nu reproduce toate detaliile relative la frontiera română.

În consecință, delegațiile Statelor Unite și Marii Britanii, *fără a se opune aprobării hărții* prezentate ca Anexa nr. 1 la proiectul Tratatului de pace cu România, își rezervă dreptul să studieze în amănunt traseul frontierei române pe o hartă la scară mai mare. În momentul în care tratatul, însoțit de anexa sa, va fi examinat definitiv, de Consiliul miniștrilor afacerilor externe.

Harta Anexa nr. 1 la proiectul Tratatului de pace cu România este aprobată fără obiecții.

Tot astfel, în ședința plenară din 10 octombrie, când tratatul a fost votat pe articole, Conferința a aprobat și a aprobat în unanimitate harta. La întrebarea domnului Molotov, care prezida ședința, dacă există obiecții la această anexă, nimeni nu a cerut cuvântul. Față de declarația delegației britanice și a celei americane în Comisia teritorială pentru România nu putem totuși aștepta ca chestiunea hărții și a traseului frontierei să fie reluată la Conferința de la New York și ca harta aprobată la Paris să fie înlocuită prin alta. Astăzi aceste așteptări nu-și mai au justificare.

Într-adevăr, deși informațiile noastre asupra Conferinței

de la New York a miniștrilor de externe nu ne dau lămuriri complete asupra tuturor discuțiilor, lipsa oricărei indicații privitoare la Anexa nr. 1, atât în rapoartele primite, cât și în telegramele de presă justifică credința că din cauza timpului scurt și spre a nu complica discuțiile, care și așa au dus cu greu la un acord, chestiunea hărții nu a mai fost ridicată și că, în orice caz, Anexa nr. 1 a rămas nemodificată, în forma în care a fost aprobată la Paris.

III

Aflându-se deci, pe de o parte, în fața textului articolului citat mai sus și, pe de altă parte, în fața hărții formând Anexa nr. 1 și la care Articolul 1 se referă în mod expres, se impune a lămuri consecințele ce decurg în privința granițelor României din acceptarea textului și a hărții:

Pentru frontiera româno-bulgară și porțiunile din frontiera româno-sovietică, care corespund vechilor frontiere româno-cesoslovace, nici o îndoială nu poate fi asupra faptului că — independent de valabilitatea Notei nr. 102 din 16 septembrie a delegației române la Conferința din Paris — traseul acestor frontiere „astfel cum ele existau la 1 ianuarie 1941” (pentru frontiera cu Ungaria „la 1 ianuarie 1938” — Art. 2 al tratatului) nu va putea forma obiect de controversă. Într-adevăr, fiecare din aceste frontiere a fost definită și delimitată pe teren, în mod amănunțit, la epoca corespunzătoare, fie în ce privește Ungaria, printr-o comisie internațională, fie în ce privește celelalte frontiere, prin comisii și convenții bilaterale. Traseul acestor frontiere este consemnat în hărți la scară mare (variind între 1:1 000 și 1:5 000), iar în ce privește frontiera româno-bulgară pe Dunăre, pe hărți la 1:25 000.

În afară de aceasta, toate aceste frontiere au fost definite amănunțit prin textul tratatelor ce le-au dat naștere.

Alta este situația în privința frontierei româno-sovietice, pentru care referirea la „Acordul din 28 iunie 1940” nu este suficientă spre a rezolva divergențele, probabil, mai ales asupra traseului frontierei pe brațul Chilia, și spre a permite guvernului român să invoce un traseu stabilit anterior, de comun acord, față de pretențiile și drepturile pe care guvernul sovietic le va înțemeia, probabil, pe acceptarea hărții constituind Anexa nr. 1 a tratatului. Am arătat mai sus motivele pentru care guvernul sovietic ar putea considera că inexistența sau inoperantă Nota delegației române nr. 102 din 16 septembrie, spre a putea susține că acceptarea hărții care atribuie Uniunii Sovietice traseul din brațul Chilia rezolvă și închide divergențele dintre cele două țări asupra conținutului și efectelor „Acordului din 28 iunie 1940”.

Chiar însă în ipoteza că ne-am putea prevala, cu ocazia aplicării tratatului, de conținutul Notei nr. 102 a delegației române la Paris, este îndoielnic dacă această notă este suficientă spre a pune România la adăpostul susținerii, din partea guvernului sovietic, a tezei că, neridicând formal chestiunea traseului pe brațul Chilia, așa cum este înscris în mod categoric pe hartă, și vorbind numai de „ușoare erori în executarea traseului cartografic”, guvernul român a asistat la tranșarea controverselor relative la ostroavele de pe brațul Chilia și la brațul Stari-Stambul, în sensul punctului de vedere sovietic.

Oricum ar fi, o clarificare a punctului de vedere românesc față de guvernul sovietic pare indispensabilă înainte de semnarea tratatului, spre a preveni aceste riscuri.

Pentru a lămuri situația actuală a chestiunii definirii frontierei româno-sovietice potrivit „Acordului din 28 iunie 1940” și a pune în evidență importanța atribuită de guvernul sovietic rezolvării în favoarea lui a controverselor

privind brațul Chilia, precum și tehnica specială a guvernului sovietic în asemenea negocieri — tehnică ce justifică aprehensiunile de mai sus — facem aici un succint istoric al negocierilor româno-sovietice privitoare la graniță, începând de la Nota sovietică din 28 iunie 1940, până în primăvara anului 1941.

IV

„Acordul din 28 iunie 1940” nu este decât acceptarea de către guvernul român, în condițiile știute, a notei ultimative sovietice remisă reprezentantului nostru la Moscova, în seara zilei de 28 iunie 1940.

Nota sovietică cuprindea, precum se știe, o dublă cerere: a) retrocedarea Basarabiei și b) cedarea Bucovinei de Nord potrivit unei hărți alăturate.

Fixarea noii frontiere între cele două state nu ar fi trebuit să dea naștere la nici o dificultate. În ce privește Basarabia s-ar fi revenit la frontiera din 1916, stabilită ea însăși, în partea ei meridională, pe baza Tratatului din Berlin, iar în ce privește Bucovina de Nord exista harta înfățișată de Soviete.

Dacă totuși s-au ivit dificultăți ce au împiedicat, în 1940-1941, trasarea frontierei prin bună înțelegere între cele două părți, ele au fost datorate, pe de o parte, faptului că în ce privește frontiera terestră de la nord, harta sovietică depășea cererea din nota sovietică, cererea vorbind, afară de Basarabia, numai de Bucovina de Nord, iar harta înglobând și un colț din vechea Moldovă (regiunea Herței), iar pe de altă parte faptului că la frontiera de miază-zi, atât în lungul brațului Chilia, cât și la vărsarea acestuia în mare, Sovietele au căutat să depășească limitele fixate prin Tratatul de la Berlin și de vechea frontieră din 1916.

În urma evenimentelor din vara anului 1940 s-a hotărât, de comun acord, ca o comisie mixtă româno-sovietică să

se întrunească la Moscova pentru determinarea noii frontiere. În acest scop, o delegație de tehnicieni români, sub președinția domnului general Sănătescu, a plecat la 6 septembrie 1940 la Moscova.

Discuțiile dintre cele două delegații au ținut, cu unele întreruperi provocate de o expertiză pe teren în brațul Chilia, între 7 și 12 octombrie — expertiză care s-a încheiat și ea prin concluzii divergente — până la 24 octombrie 1940, când au fost întrerupte de Soviete fără să mai fi fost reluate ulterior.

Spre a marca dorința de înțelegere a delegației române, generalul Sănătescu, cu cea mai mare parte a delegaților noștri, a mai rămas la Moscova până în seara de 13 decembrie 1940, lăsând la plecarea domniei sale pe maiorul Dragodănescu, care el însuși nu a părăsit Moscova decât la 27 ianuarie 1941.

Din examinarea corespondenței schimbate în acea vreme și a diverselor piese la dosar rezultă următoarele:

A. *Frontiera de nord.* Delegația tehnică română a încercat să conteste harta Molotov în ce privește regiunea Herței.

Delegația sovietică însă a refuzat categoric orice discuție asupra acestui punct, susținând că harta a fost deja acceptată de guvernul român și face parte integrantă din acord și că rolul comisiei mixte este doar să definească frontiere în conformitate cu harta. A rezultat o înțelegere asupra descrierii frontierei pe tot parcursul atât în Bucovina de Nord, cât și în regiunea Herței, consemnată într-un proces-verbal comun (nr. 6) și într-un traseu însemnat pe o hartă rusească la scara 1:100.000.

În raportul său, trimis din Moscova la 2 octombrie 1940, domnul general Sănătescu afirmă că traseul astfel admis reprezintă unele rețușări în favoarea noastră față de linia Molotov.

B. *Frontiera de-a lungul Prutului* nu a dat loc la nici o dificultate, ambele părți fiind de acord ca pe porțiunea ne-

navigabilă linia de frontieră să treacă prin mijlocul cursului apei (sau prin mijlocul albiei cursului principal, acolo unde Prutul are mai multe brațe), iar pe porțiunea navigabilă, prin mijlocul talvegului principal. Acordul se găsește consemnat într-un proces-verbal comun (nr. 7).

C. *Frontiera pe Dunăre* nu ar fi trebuit să dea loc nici ea la vreo dificultate. Tratatul de la Berlin fixănd-o la talvegul principal al brațului Chilia și la gura Stari-Stambul, așa cum a fost, de altfel, până în 1916. Totuși, pe acest sector s-au ivit piedicile care nu au permis o încheiere favorabilă a lucrărilor. Principiul talvegului principal pe brațul Chilia, deși admis de ambele delegații, acestea nu au putut totuși cădea de acord pe două sectoare, și anume între kilometrul 76-60 și între kilometrul 46-34,5, delegația română susținând că talvegul principal trece mai la nord, iar cea sovietică — mai la sud.

Conform tezei sovietice, ostroavele: Salangic, Daleru Mare, Daleru Mic și Maican ar fi urmat să aparțină Uniunii Sovietice, ceea ce este absolut contrar hărții de delimitare a frontierei dintre România și Rusia, anexată la procesul verbal din 5 decembrie 1878.

O expertiză la fața locului, efectuată între 7 și 12 octombrie 1940, s-ar părea la cererea Sovietelor, nu a dus la nici un rezultat, fiecare delegație interpretând datele expertizei în folosul tezei sale.

Mai gravă însă a fost divergența ivită cu privire la traseul frontierei în regiunea unde brațul Chilia se varsă în mare. Aici Sovietele susțineau că frontiera trebuie să treacă nu prin Stari-Stambul, ci prin brațul Musura, braț de formațiune recentă, care nu exista în 1916 și care este absolut impropriu navigației.

La 24 octombrie 1940, delegația sovietică, abandonând ideea efectuării unei expertize la gurile Stari-Stambul și Musura, la care ambele părți conveniseră cu două zile mai înainte, a afirmat intransi-

gența punctului ei de vedere atât în ce privește traseul pe brațul Chilia, cât și pe brațul Musura.

Delegația română a propus — față de imposibilitatea de consiliere a ambelor teze — să se treacă la redactarea protocoalului final de descriere a frontierei pentru întregul traseu asupra căruia a intervenit un nou acord, iar în ce privește sectoarele asupra cărora este divergență să se înscrie punctele de vedere ale părților.

Privitor la încheierea unui protocol final, delegația sovietică a făgăduit să dea un răspuns telefonic, menținând însă în ce privește fondul punctul ei de vedere. Răspunsul sovietic nu a fost dat niciodată, delegația sovietică a fost desființată fără alt nou contact cu delegația română, iar două zile mai târziu cele trei ostroave: Salangic, Daleru Mare și Daleru Mic au fost ocupate cu forța de trupele sovietice, care au făcut prizonieri pe soldații noștri de marină și de grăniceri ce le păzeau.

La 5 noiembrie 1940 a fost ocupat, în aceleași condiții, ostrovul fără nume între brațul Stari-Stambul și Musura, fixându-se astfel de fapt frontiera pe linia voită de Soviete și care desigur este contrară literei și spiritului Tratatului de la Berlin și adânc prejudiciabilă României, pe care o înlătură de la navigația pe acel braț al Dunării, care are cel mai mare debit de apă și poate singurul de viitor.

Proteste înfațșate la Moscova de ministrul României din acea epocă față de aceste acte de forță nu au fost acceptate de Soviete, a căror teză părea a fi că România, dispunând de două guri, Sulina și Sf. Gheorghe, poate abandona pe a treia Uniunii Sovietice.

Lată ce raporta, la 13 noiembrie 1940, ministrul României la Moscova, care prezentase un protest împotriva ocupării ostroavelor:

„Răspunsul comisarului adjunct nu este lipsit de interes. Domnia sa nădăjduiește că România nu va stăruî în pro-

testul său, pe care guvernul sovietic nu-l poate accepta. Ocuparea ostroavelor nu înamică și nici o nesocotire a drepturilor sau a independenței României, la dobândirea căreia Rusia a contribuit în 1877. Cele câteva insule dunărene nu au nici o însemnătate pentru România, care rămâne stăpână deplină pe brațele Sulina și Sf. Gheorghe. Pentru U.R.S.S., în schimb, întărirea pozițiilor sale pe brațul Chilia prezintă un interes însemnat. Este vorba de un interes defensiv, date fiind împrejurările, situația internațională și unele aspecte ale stărilor politice din vecinătate, ca și unele legături de prietenie cu Germania”.

Revenind apoi asupra situației internaționale care a pricinuit României atâtea pierderi grele, Vișinski a exprimat din nou nădejdea că România nu va tulbura raporturile sale cu U.R.S.S. ce sunt pe cale să devină bune și prietenești, din pricina unor ostroave „de care nu este legat, în realitate, nici un interes românesc”.

În aprilie 1941, adică după o tăcere de aproape șase luni, domnul Vișinski, exprimând ministerului nostru dorința guvernului sovietic, de a se ajunge la încheierea lucrărilor pentru delimitarea frontierei, guvernul român a făcut cunoscut oficial la Moscova că este gata să reia discuțiile întrerupte, lăsând însă să se înțeleagă că le condiționează de renunțarea Sovietelor la regiunea Herța și la ostroavele ocupate pe Dunăre, frontiera pe acest fluviu urmând a fi talvegul principal al brațului Chilia și guriile Stari-Stambul.

Lată ce raportează ministrul României la Moscova, în legătură cu răspunsul guvernului sovietic la comunicarea făcută la 29 aprilie 1941 în sensul de mai sus:

„Domnul Vișinski, care a ascultat data trecută fără a mă întrerupe și luând notele istorice pe care le-am făcut despre chestiunile Herța și brațul Chilia, s-a consultat între timp cu domnul Molo-

tov, și cu colegii săi din guvern și mi-a răspuns, de data aceasta, amabil dar ferm, că guvernul sovietic nu înțelege a lua din nou în discuție chestiunile pe care le consideră în mod definitiv încheiate. În ce privește Herța, Vișinski mi-a amintit ceea ce știam, că există un protocol semnat și de delegația română. Pe de altă parte, situația de fapt, astfel cum este stabilită la gurile Dunării, «nu este în dezavantajul României» și se potrivește cu însemnate interese rusești. De aceea nu poate fi modificată.

Am replicat că într-o convorbire cu Molotov am stăruit asupra faptului că România «nu poate să uite nedreptatea ce i s-a făcut la Herța». Am amintit, de asemenea, că guvernul român nu a recunoscut niciodată situația de fapt, care a fost impusă prin mijloace de forță pe brațul Chilia, și am protestat în mai multe rânduri, împotriva unei «soluții» pe care niciodată nu am socotit-o definitivă. În ce privește interesele care își stau față în față pe Dunăre, singurul fluviu românesc, felul cum interesele noastre, mai însemnate decât cele rusești, au fost delimitate la Conferința de la Berlin nu au împiedicat niciodată o pasnică și bună conviețuire între Rusia și România.

Vișinski a întrebat atunci argumentul istoric, și anume a declarat că Tratatul de la Berlin, care a consfințit colaborarea militară ruso-română, care a dus la independența României, nu trebuie să fie pricină de «certuri mărunte» între noi”.

Starea de fapt actuală. La frontiera de nord (Bucovina și regiunea Herța) se pare că, în 1940-1941, grănicerii sovietici s-au ținut, în multe puncte, înapoia liniei adoptate de Comisia mixtă româno-rusă la Moscova, cu adâncimi, în unele locuri, de câțiva kilometri. În 1944-1945 s-a putut observa tendința de a se apropia de această linie, pe care au atins-o mai pe tot parcursul ei, încălcând-o chiar puțin în vreo 2-3 locuri.

Pe brațul Chilia nu se ma-

nifestă nici o schimbare față de situația existentă în primăvara anului 1941.

V

Pentru a învedera însemnătatea controverselor privitoare la brațul Chilia socotim util să arătăm, pe scurt, consecințele pe care anexarea ostroavelor Salangic, Daleru Mare, Daleru Mic și Maican la U.R.S.S. și trasarea frontierei pe talvegul brațului de la sud de aceste insule, pe de o parte, și mutarea frontierei de pe talvegul brațului principal Stari-Stambul (așa cum rezultă neîndoios din Tratatul de la Berlin) pe acela al noului braț navigabil Musura, la gura brațului Chilia, precum și deplasarea spre sud, în consecință, a zonei apelor teritoriale sovietice, pe de altă parte, le atrage pentru România.

a) Deși riverană la brațul Chilia, România ar pierde de fapt, pentru vase maritime, accesul la acest braț, deoarece Sovietele ar fi singure stăpâne pe singura intrare practicabilă la brațul Chilia — brațul Stari-Stambul — și pe brațele principale care trec la nord de insulele sus-arătate. Acest aspect prezintă însemnătate nu numai pentru prezent, când localitățile și regiunea în aval de aceste ostroave s-ar găsi izolate de restul țării, dar mai ales pentru viitor, când brațul Sulina ar putea deveni navigabil și când brațul Chilia, cel mai mare din brațele Dunării, ar fi destinat să-i ia locul în navigația maritimă.

b) Lucrările hidrotehnice necesare la gura brațului Chilia, pentru a împiedica obstruarea brațului Sulina, prin bancurile de nisip aduse de curențele dinspre nord, nu ar mai fi posibile sau ar risca

să întâmpine dificultăți.

c) Economia națională românească s-ar găsi privată de una din însemnatele ei surse de bogăție: pescuitul morunului la gura brațului Chilia, singura regiune unde acest pescuit este posibil. Populația din porțiunea românească a Deltei s-ar găsi astfel lipsită de principalul ei mijloc de existență. Considerațiile în legătură cu pescuitul par de altfel a fi, și de partea sovietică, unul din principalele motive ale stăruinței pentru deplasarea frontierei pe brațul Musura și a zonei apelor teritoriale până la 3 km. de brațul Sulina.

În ce privește scopurile urmărite de guvernul sovietic prin aceste pretenții, ele nu apar destul de limpede dacă luăm în considerație că motivele de ordin strategic, care prevalau în 1940 și își puteau avea justificarea, nu mai sunt valabile astăzi.

În rezumat:

1. Textul Articolului 1 al Tratatului de pace, coroborat cu acceptarea pur și simplu, de către România, a hărții ca parte integrantă a tratatului — hartă care atribuie Sovietelor, în contradicție cu hotărârile de la 1878, ostroavele de pe brațul Chilia și nu precizează îndeajuns traseul la gura acestui braț, ar putea fi invocat de guvernul sovietic ca o rezolvare implicită a divergențelor constatate în 1940, de la definirea frontierei pe această porțiune a Dunării. Prin acest mijloc, Rusia ar obține pe plano și fără puțință de replică, ceea ce nu a putut obține prin tratativele din 1940. Trebuie să ne amintim că, tot pe baza unei hărți necunoscute guvernului din București, iar nu pe baza textului Notei din 26 iunie 1940, Sovietele au anexat ținutul Herța.

II. Rezerva formulată la Paris de delegația română nu apare operantă sau suficientă pentru partea frontierei de pe brațul Chilia, tocmai din cauză că asupra efectelor „Acordului din 28 iunie 1940” (la care se referă textul Articolului 1) există divergențe între cele două state.

Concluzie

Este deci neapărat necesar ca, pentru a nu închide posibilitățile de susținere a intereselor românești în tratativele pentru definirea și delimitarea frontierei în acest important sector, România să formuleze din nou, în forma mai precisă și directă, înainte de semnarea tratatului, rezervele ei asupra valorii hărții și semnificației Articolului 1 al tratatului.

Aceste rezerve ar putea fi prezentate, fie printr-o declarație făcută în momentul semnării tratatului, fie printr-o notă adresată, în termeni amicali, guvernului sovietic.

Prima din aceste soluții ar putea să întâmpine obstacole în cazul, probabil, că Puterile Aliate ar refuza statelor ex-ianamice dreptul de a face declarații sau de a formula rezerve cu ocazia ceremoniei semnării.

Calea a doua ar coresponde mai bine procedeelor amicale față de U.R.S.S., observate de guvernul român în tot timpul tratativilor de pace.

Aici alăturat avem onoarea a vă supune un proiect pentru această notă.

Timpu scurt ce ne desparte încă de data fixată pentru semnarea tratatului face de recomandat o hotărâre cât mai urgentă asupra propunerii de mai sus. ■

IMPORTANT

● Tragerea la sorți pentru desemnarea câștigătorilor concursului CLIO ÎNTRE DA și NU va avea loc la sediul redacției, str. Ministerului, nr. 2, București, sectorul 1, VINERI, 7 IULIE A.C. ORA 15.00. Sunt invitați să participe atât concurenții, cât și cititorii revistei, din Capitală sau din provincie.

MĂRTURIA LUI HRUȘCIOV

Așa cum cititorii revistei noastre au putut constata în numărul trecut, problema retragerii trupelor sovietice din România stârnește încă multe controverse. Una dintre ele s-a purtat asupra momentului când i-a fost prezentată lui Hrușciov ideea unei posibile retrageri a sovieticilor și dacă inițiativa a venit, totuși, din partea românilor, fapt de care prof. dr. Sergiu Verona părea a se îndoii. Se avansaseră mai multe date în privința momentului discuției lui Bodnăraș cu Hrușciov, ajungându-se până în august 1957 (*Magazin istoric*, nr. 2/1994). Documentul publicat în *Sfera politică*, din februarie 1995, de domnul Vladimir Tismăneanu rezolvă definitiv problema datei și inițiativei: „În august 1955, când s-a stabilit de către Biroul Politic ca să se ridice în fața tov. Hrușciov, ca caracter de consultare, problema trupelor sovietice din țara

noastră, s-a stabilit că tov. Gheorghiu-Dej să fie acela care să expună problema. Spre surprinderea noastră [îi reproșa, în ședința Biroului Politic din 3 aprilie 1956, Miron Constantinescu], tov. Gheorghiu-Dej nu a executat această sarcină, ci l-a pus fără voia sa pe tov. Bodnăraș, s-o expună. În legătură cu aceasta, am cerut la sfârșitul lui august 1955 o ședință a Biroului Politic”. Confesându-se revistei *București-Match*, nr. 3/1995, domnul Alexandru Bărlădeanu prezenta o versiune ușor modificată: „Atacul a fost declanșat prin Emil Bodnăraș. El a fost însărcinat să-i expună lui Hrușciov propunerea”. În mai multe numere din ziarul *Vremea*, domnul Paul Niculescu Mizil, ocupându-se de problema retragerii trupelor sovietice din România, confirmă faptul că Bodnăraș a acționat de comun acord cu Gh. Gheorghiu-Dej. Tot domnia sa îl citează pe generalul Ion Coman comandant al regiunii militare Cluj în acea

vreme care își amintește că Dej a insistat ca retragerea trupelor sovietice să se facă într-un ritm cât mai rapid posibil, evitându-se totodată orice incident sau motiv de plângere din partea sovieticilor.

O altă divergență de păreri ușor de sesizat între dr. Sergiu Verona și Donald Falls o constituia atitudinea națională a conducerii din acel moment de la București. În vreme ce dr. Sergiu Verona o considera complet aservită Moscovei, Donald Falls vorbea de o „naționalizare” a conducerii comuniste, tot mai interesată să se delimiteze în probleme-cheie ale politicii externe de poziția conducerii sovietice. Punct de vedere susținut și de Alexandru Bărlădeanu: „Primul [obiectiv al lui Dej], acela de a scăpa de tutela Moscovei, a fost atins în 1952, când i-a eliminat din conducerea partidului pe Ana Pauker și Vasile Luca. În paralel, el a organizat în așa fel partidul încât din conducerea acestuia

În imagine: N.S. Hrusciov și Gh. Gheorghiu-Dej în timpul unei „vizite de lucru”.

să nu facă parte decât oameni în care el avea o încredere deplină, oameni care l-ar fi urmat pe acest drum al cucerii independenței".

Câtă încredere aveau liderii de la Kremlin în comuniștii români ne demonstrează atât documentele despre criza rachetelor (*Magazin istoric*, nr. 2-4/1995), cele despre refuzul de a discuta despre tezaurul român dus în Rusia cât și pasajele din memoriile lui Hrușciiov, traduse din *Voprosi istorii*, nr. 3/1994, pe care le prezentăm în continuare. Este clar că dacă Hrușciiov nu vroia, trupele sovietice nu erau retrase din România. Dar la fel de clar este că liderii de la București au desfășurat cu mare artă politică o campanie de persuasiune pentru a-l convinge pe Hrușciiov, a cărui primă reacție nu a fost favorabilă. Să îi dăm din nou cuvântul lui Alexandru Bărlădeanu: "Acesta [Hrușciiov] s-a infuriat și a respins-o [propunerea de retragere] categoric. Dej nu a renunțat și, în cele din urmă, l-a determinat pe Hrușciiov să aducă în discuție problema menționată chiar în fața Biroului Politic al P.C.U.S.". Iar un alt cunoscător al culiselor de la București, Nicolae Corbu, completa: "„Dej și Bodnăraș au realizat planul sau, mai corect spus, veritabilul scenariu al scoaterii trupelor sovietice din țară. Un act de mare artă politică, de „intoxicare” pe etape a lui Hrușciiov, păcălit în mod incredibil. Iar când a înțeles, era prea târziu. Posibil că de aici ciuda cu care, la o vizită în România, la Constanța, văzând pe peronul gării aliniate detașamente militare de onoare, l-a apostrofat pe Dej: „Ce, ați scos și marinari? Vreți să spuneți că voi aveți marină?”".

Și, mai adăugăm noi, să nu uităm că între acuzele aduse lui Hrușciiov, în momentul „debarcării” sale la plenara din octombrie 1964 s-a numărat și retragerea trupelor sovietice din România. Dar să urmărim în continuare opiniile sale despre retragerea trupelor sovietice din

România, oferind astfel cititorilor încă o piesă esențială la dosarul acestei probleme.

In primii ani după moartea lui Stalin, noi îi invităm frecvent la Moscova pe conducătorii țărilor frățesti, pentru a discuta cu ei subiecte confidențiale. Cum Molotov se bucura atunci de o încredere totală, l-am însărcinat pe el, drept cel mai vechi membru al Prezidiului C.C. al partidului, să poarte convorbirile. Dar el s-a purtat de sus, nu pe picior de egalitate, „i-a instruit” pe reprezentanții altor partide comuniste, care trebuiau să asculte ce li se spune și să facă ce li se poruncește. Asta l-a jignit și supărat și, când Molotov a ieșit din componența conducerii noastre, Dej nu o dată a amintit despre el pe un ton iritat.

În ceea ce mă privește, eu nicidecum n-am ținut morțiș să merg în vizite, am fost în România numai la invitația gazdelor. Vorbeam dinainte, ne înțelegeam când să vin și ce probleme prezentau interese pentru gazde.

Odată, purtam discuții de acest fel, când, pe neașteptate, tovarășul Bodnăraș a ridicat o problemă pentru care eu nu eram pregătit, chiar nu mă gândisem nicidecum la ea: „Ce credeți, tovarășe Hrușciiov, n-ar trebui retrase trupele sovietice din România?” Întrebarea m-a uluit. Nimeni dintre noi la vremea aceea nu se gândise la așa ceva. Dimpotrivă, socoteam că atâtă timp cât continuă războiul rece și nu eram convinși de caracterul neagresiv al puterilor imperialiste, n-aveam de ce să slăbim granițele comune și să creăm breșe în ele. Eram atât de departe de această idee, încât, dimpotrivă, ne gândeam chiar la întărirea apărării.

Din punctul nostru de vedere, propunerea avansată diminuea pozițiile socialismului, pentru că, de fapt, lăsa deschisă o zonă considerabilă a litoralului Mării Negre. Din câte îmi amintesc, am reacționat aspru: „Cum așa? De ce? Pot folosi asta inami-

cii noștri!” El mi-a răspuns: „Care inamici? Granițele noastre sunt numai cu țări socialiste, o invazie este practic imposibilă fără invazia altor țări frățesti”.

— „Dar Marea Neagră? Turcia? Prin Turcia se poate intra acolo unde va hotări NATO?”

— „Dar U.R.S.S. este aici, alături”.

— „Da, alături, dar trebuie ceva timp pentru dizlocarea trupelor, iar acum diviziile noastre se află chiar acolo și sunt concentrate asupra Mării Negre. Dacă are loc debărcarea unui desant, trupele noastre vor intra imediat în luptă”.

— „Ridicând această problemă, pur și simplu am vrut să vedem care este părerea dumneavoastră”.

— „Asta fac și eu, îmi spun părerea. Nu știu cum vor reacționa colegii mei. Facem schimb de păreri, dar eu consider că nu s-au copt condițiile pentru aceasta”.

Printre altele, nu cred că am pronunțat atunci cuvintele „nu s-au copt”. Cred că mai curând modul meu de percepere a problemei se limitase doar la preocuparea de a întări apărarea, iar întărirea apărării era legată de staționarea obligatorie a trupelor noastre în țările frățesti. În continuare, nu am mai discutat pe această temă. Colegii români nu au insistat. Aflând părerea noastră, ei au hotărât să lase totul așa cum era.

Mai târziu însă, Dej m-a întrebat, printre altele: „Știți de ce am ridicat noi problema retragerii trupelor dv.?” „Nu, nu știu”. Odată, când venisem la Moscova pentru convorbiri, Molotov s-a năpustit pe noi și a început să ne facă praf și pulbere. Și-a permis expresii dure. Ne-a spus că rezistăm doar ca urmare a ajutorului dat de poporul rus și numai datorită trupelor sovietice: „Dacă acestea nu vor mai fi, nu veți rezista nici o săptămână”. Acest lucru ne-a jignit. Noi suntem convinși că suntem la conducere nu ca

rezultat al prezenței unor trupe străine, ci ca urmare a încrederii poporului român. Am vrut să vă convingem de asta și atunci am propus să vă retrageți trupele. Suntem absolut încredințați că, și după ce trupele dv. vor fi retrase, poziția noastră va rămâne la fel de solidă, pentru că noi rezistăm nu datorită tancurilor dv., ci a încrederii poporului”.

Desigur, nu înțelesesem tocmai corect propunerea lor, considerând că urmăresc doar să se elibereze de sub influența noastră și că avem de-a face cu o subapreciere a pericolului imperialist pentru țările socialiste.

Nu țin minte cât timp a trecut, dar convorbirea cu românii mi-a rămas bine întipărită în minte, mai ales după o altă convorbire cu Dej. M-am gândit nu o dată la acea problemă. Se pare că Dej era un om sincer și nu încerca să mă înșele. Supărarea lui mă neliniștea și de aceea continuam să reflectez. Ne întăream treptat poziția în lume, ne percepeam cu mai multă încredere forța. Primeam deja cu alți ochi decât Stalin lumea capitalistă care ne înconjură. El tot timpul se temuse de vecinătatea lumii capitaliste și trăise permanent în așteptarea războiului. Nici noi nu uitasem vecinătatea capitalistă, dar eram conștienți că puterea noastră se dezvoltase, aveam rachete, bombe atomice și cu hidrogen. Țările socialiste acumulaseră potențial economic și militar. Forțele noastre armate puteau concura cu armatele oricărei țări și toți erau nevoiți să țină seama de noi. Această putere susținea politica coexistenței pașnice, singura posibilă și singura corectă în perioada de trecere a omenirii la socialism.

După îndelungi reflecții, am început să cred că tovarășii români aveau dreptate. Trebuia să le ieșim în întâmpinare și să ne retragem trupele. Nici măcar nu erau prea numeroase: câteva divizii. În raioanele vestice ale

U.R.S.S., aveam mult mai multe. În afara argumentelor deja amintite, mai exista și acela că dacă noi ne retrăgeam trupele din România și le dispuneam undeva în Moldova sau zona Ismailului, mare lucru nu se schimba în cazul unui atac inamic asupra României. Distanțele nu erau mari, iar dacă era necesar să venim în ajutorul românilor, nu ne-ar fi trebuit mult timp pentru parcurgerea acelor distanțe.

Aveam o aviație puternică, purtătoare de rachete în aer, și pe mare, rachete pentru lupta apropiată, mijloace maritime militare destul de bune, astfel încât unui desant inamic nu i-ar fi fost ușor. N-ar fi fost vorba despre o simplă plimbare, inamicul ar fi trebuit să mediteze serios înainte de a întreprinde o asemenea acțiune. Iar încrederea politică pe care am fi acordat-o românilor ar fi fost bine privită de ei, ar fi fost o demonstrație a parteneriatului pe picior de egalitate. Și un bun argument în propaganda noastră împotriva țărilor care aveau trupe pe teritoriile altor state.

Noi tocmai avansasem lozincă retragerii tuturor trupelor străine în interiorul granițelor naționale. Chiar și astăzi această lozincă este destul de actuală, dar pentru realizarea ei trebuie să lupti. Dar cum să lupti dacă un politician oarecare susține utilitatea destinderii situației internaționale, iar trupele țării aceluia orator se află pe teritoriile altor state. Reputația aceluia orator va fi știrbită, iar în propaganda lui nu va exista nici o încredere.

Pornind de la toate aceste considerente, am scotit că retragerea trupelor noastre din România va fi utilă.

Am ridicat această problemă conducerii noastre. Am propus să facem un schimb de păreri pe tema convorbirii pe care o avusesem cu tovarășii români. L-am invitat pe ministrul apărării al U.R.S.S. și l-am întrebat care este punctul său de vedere. Dar înainte de a ri-

dica problema în Prezidiul Comitetului Central, avusesem cu el un schimb de păreri și fusese de acord cu mine.

La consfătuire, ministrul Malinovski a confirmat că retragerea trupelor nu va slăbi pozițiile noastre militare. Mai mult, vom avea și unele facilități materiale, deoarece întreținerea trupelor aflate în afara granițelor costă dublu decât pe propriul teritoriu. Am luat hotărârea și am comunicat-o românilor. Bineînțeles, ei au fost foarte mulțumiți că triumfase ideea lor și că se înțelesese faptul că noi îi tratăm cu încredere și respect.

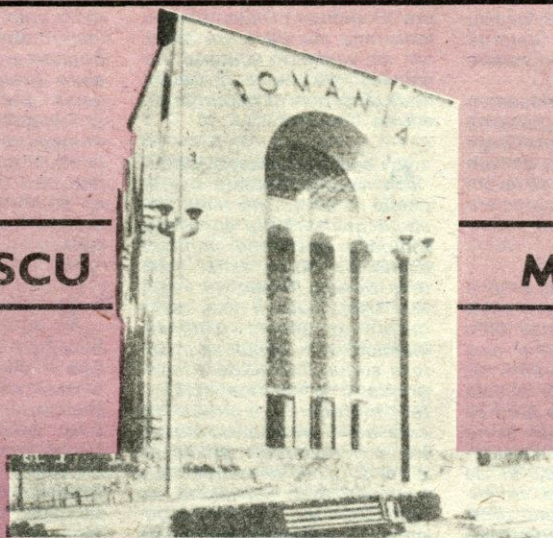
Prezența și apoi retragerea trupelor sovietice face parte din drama și sinuoasă istorie a relațiilor româno-sovietice postbelice, ce mai au încă multe pete albe și despre care Hrușciov exprimă în memoriile sale critici. Acum, aflat la pensie, observ în continuare politica României și nu o înțeleg în totalitate, nu găsesc explicații unor pași ai ei pe arena internațională [...] incidentele noastre cu România au fost repercusiunile unor procese adânci, care au dezbinat relațiile noastre frățeste. Radăcinile lor au rămas nevăzute pentru mine. Nici acum nu le cunosc. Cred că timpul va lămuri lucrurile. Pentru că interesele tuturor țărilor socialiste sunt identice. Din păcate, în amintirile mele despre vecinul român eu n-am reușit să relev principalul lucru pe care am vrut să-l relev: să explic fisurile din relațiile noastre. Ele nu s-au cicatrizat nici până în prezent, iar relațiile au rămas la fel de reci, dacă nu mai rău. Totuși, eu sunt de mult în afara politicii de stat și relațiile s-au înrăutățit. Deci nu e o problemă ce privește personalitățile. ■

Prezentare de
Cristian POIȘTEANU,
Dorin MATEI
Versiune în limba română:
Florentina DOLGHIN

Paris, iunie 1937

ÎNTREVEDERI NECUNOSCUTE

TITULESCU

MANIU

La 29 august 1936, Nicolae Titulescu, ministrul de externe al României, a fost îndepărtat din guvern în urma unor manevre de culise, fără a fi cătuși de puțin consultat sau anunțat în prealabil. Se afla în străinătate, știrea primind-o printr-o telegramă trimisă după consumarea faptului (Magazin istoric, nr. 8/1986, 3-5/1987). „N-am aflat alcătuirea noului cabinet, care de altfel e compus din toți foștii miniștri, afară de mine, decât după ce acesta a fost constituit — declara N. Titulescu Agenției Havas.

Noul guvern — continua el — nu mai are nevoie de serviciile mele. Este dreptul lui. Aș fi preferat totuși să fiu pus la curent mai din vreme de intențiile sale, pentru că niciodată n-aș fi incurcat pe cineva cu persoana mea.”

În urma acestei umilitoare îndepărtări din postul ministerial pe care-l onorase printr-o prodigioasă activitate în slujba intereselor României și Europei — N. Titulescu nu a mai revenit niciodată definitiv în țară. S-a stins departe de patrie, rămășițele sale pământești fiind aduse în patrie abia în martie 1992 și reînhumate la Brașov (Magazin istoric, nr. 6/1992). Deși departe de țară, în anii care au urmat îndepărtării sale de pe scena politică, N. Titulescu a păstrat apropierea de oamenii politici ai vremii, informându-se

asupra evoluției vieții politice, a desfășurării evenimentelor din ultimii ani de pace (vezi și Magazin istoric, nr. 7-9/1994).

Un document inedit evocă o astfel de întâlnire a fostului ministru de externe român cu o importantă personalitate politică a vremii — Iuliu Maniu, șeful P.N.Ț. Întâlnirea a avut loc în iunie 1937, când I. Maniu s-a aflat în Franța, spre a vizita Expoziția Universală de la Paris. Întrevederea dintre cei doi este relatată de Petrache Ciolan, consul al României în Franța, într-o scrisoare către Victor Cădere, în acea vreme ministru plenipotențiar la Belgrad. Documentul, cu toată nota sa de confidențialitate și maniera critică a povestirii, ne introduce în culisele politico-diplomatice ale timpului, consemnând câteva puncte de vedere personale față de problemele aflate la ordinea zilei și de preocupările oamenilor politici de atunci: atitudinea față de Carol II și amanta sa, Elena Lupescu, față de camarila din jurul regelui, relațiile cu Franța, eventuala schimbare a guvernului Gh. Tătărescu (3 ianuarie 1934-28 decembrie 1937) etc.

Dar să citim această scrisoare, păstrată în Arhiva Victor Cădere de la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române.

I. LĂCUSTĂ

4 iulie 1937

De mult mă țin să-ți scriu aceste rânduri, dar întotdeauna am ezitat de teama unei greșite interpretări.

Afirmatia ta: „Lucrez ca copiii noștri să aibă parte de o soartă mai bună și N.B. din scrisoarea ta din 2 iulie relativ la ofiterii T.T.R. îmi oferă o mare satisfacție, deoarece este un început de executare a ideilor mele de totdeauna și explică și gestul meu cu bursa oferită caracterului.

Iată ce aveam de spus: Crescut într-o epocă de idealism și de patriotism curat dinaintea războiului, am mers la foc și la moarte convins că acest sacrificiu total al focului va arde impuritățile morale și va renaște o Românie curată.

Reîntors am constatat contrariul. Pe când sângele cel mai generos curgea gârlă și de multe ori *inutil* pe câmpul de luptă, îndărătul nostru se comiteau cele mai demoralizante abuzuri. În locul floarei de regenerare morală a crescut ciuperca pestilențială a corupției și imoralității...

În ziua de 12 iunie, Traian Vuia m'a avizează că a primit o scrisoare de la dl. Maniu și ne roagă pe amândoi să mergem să-l vedem.

L-am găsit la Hotel Drouaut, acompaniat de Leucuta-Răchitan și pilotat de Schachman. Inutil să-ți spun că nu m-am ferit a-i spune că un șef de partid fost prim-ministru, cunoscut cum este, nu trage la un restaurant, oricât ar fi de bun, ale cărui camere disponibile sunt mai mult utilizate ca „chambres séparées” pentru clienții restaurantului. Asta cu atât mai mult cu cât fostul său subaltern Titulescu ocupă un etaj la Ritz. Dat fiind însă că sub același acoperiș locuiesc d-nii Gr. Filipescu și soții Schachman, am închis discuția.

Să trec la miezul subiectului.

La Cap San Martin s-a văzut cu Titulescu, și-au spus durerile și au trecut în revistă problemele Europiei. Părea foarte încântat de claritatea cu care Titulescu vede lucrurile.

Se vede însă că Titulescu nu l-a simțit prea convins și l-a rugat să-l aștepte până se reîntoarce din Londra și din Cehoslovacia. Între timp dl. Maniu a continuat să vadă diferiți oameni politici.

Eu i-am spus că dl. Titulescu este un creier excepțional, o inteligență fără pereche, dar un ambițios care atinge nebunia. Fără să se sprijine pe nici un partid politic, teroriza toate partidele și voia să dirijeze politica lumii întregi, uitând că țara noastră — realizându-și visul secular prin soldații ei — avea nevoie mai mult de reorganizare, decât să susțină pe dl. Titulescu în dorința lui de a fi numit Marele European. Își merită soarta.

— Suntem de acord mi-a răspuns dl. Maniu, și eu i-am spus acum doi ani să demisioneze, căci altfel va fi dat afară. Acum i-am reamintit-o.

Din întrevederile avute cu diferiți oameni politici, Blum, Laval Chamtemps, Reynaud, Tardieu etc., s-a ales cu două impresii: dl. Cesianu reprezentă rău țara și că politica ce face azi România duce cert la o răceală cu Franța și riscăm chiar de a nu mai fi sprijiniți de francezi nici într-un fel. Daladier i-ar fi spus că nu mai fabrică nici un tun pentru România, afară doar dacă Maniu cu partidul lui ia frânele guvernului.

I-am replicat că parțial este adevărat, dar că România nu poate spune *Amen* la orice face Franța. Noi nu suntem vasali, ci prieteni. Avem și noi interese de care trebuie să se țină cont.

În afară de asta, informațiile mele precise îmi spun că entuziasmul publicului pentru Frontul Popular a scăzut

enorm, egal cu zero. Se spune că Chautemps însuși nu poate sta mult la putere.

Cesianu nu a voit să-l vadă. l-a reîntors cartea de vizită și atât.

Dl. Gusti mi-a dat pentru festivalul Enescu de la Opera Mare o lojă și o invitație pentru dl. Maniu.

La inaugurarea pavilionului român de la Expoziție, deși îi luasem o invitație, nu a venit, dar a vizitat ulterior pavilionul și a vorbit cu Gusti, spunându-i să expună și invențiile lui Vuia.

Relativ la politica internă mi-a spus următoarele:

— Dl. Mihalache speră să vină la putere.

— Când își dase demisia, l-am întrebat: Crezi că te aduce la putere?

— Cred (mi-a răspuns).

— Atunci retrage-i demisia și rămâi din nou președinte, dar eu nu cred.

Data promisă a fost 15-20 iunie, dar desigur nu-l va aduce.

Am vorbit, cu dl. Filipescu, care se află tot la Hotel aci, reamintindu-i această promisiune, și dânsul mi-a spus: Dacă regele nu-și ține promisiunea, eu voi publica o scrisoare deschisă în ziarul meu și voi reîncepe lupta.

Despre d-na Lupeșcu mi-a spus că singurul lucru ce-l reclamă este să renunțe a se mai ocupa de treburile publice. Îi este indiferent dacă va fi în țară sau în străinătate.

Mi-a povestit cazul generalului Amza, care deși boicotat de toți generalii, a fost menționat ca inspector al armatei.

Va avea de luptat contra camarilei, care fără nici o răspundere directă obligă pe rege să facă tot felul de lucruri ce nu se pot discuta în Parlament. N-ar avea nimic de zis dacă acești domni ar intra în Parlament, unde s-ar face discuție la lumina zilei.

A fost la noi unde văzând curtea plină de flori, mi-a spus că ar schimba bucuros

cu Bădăcinii.

Reîncepând discuția politică, i-am reamintit cazul Take Ionescu, care văzând (la ruptura față de Carp) că zilnic i se duc partizanii, a profitat de prima ocazie (războiul balcanic, 1913), oferind necondiționat concursul său lui Titu Maiorescu.

M-a rugat să-i repet din nou ce spunea despre dânsul Majestatea Sa când se afla la

spirit și în formă, ce s-a vorbit între d-voastră.

— Ce ați spune dacă s-ar găsi cineva care să facă puntea între d-stră?

— Eu aș fi foarte fericit.

Am voit să scriu M.S., dar cum acest lucru depășește cadrul puterilor mele, nu am făcut nimic fără să te întreb.

Scrisoarea mea ar fi în-cepăt așa:

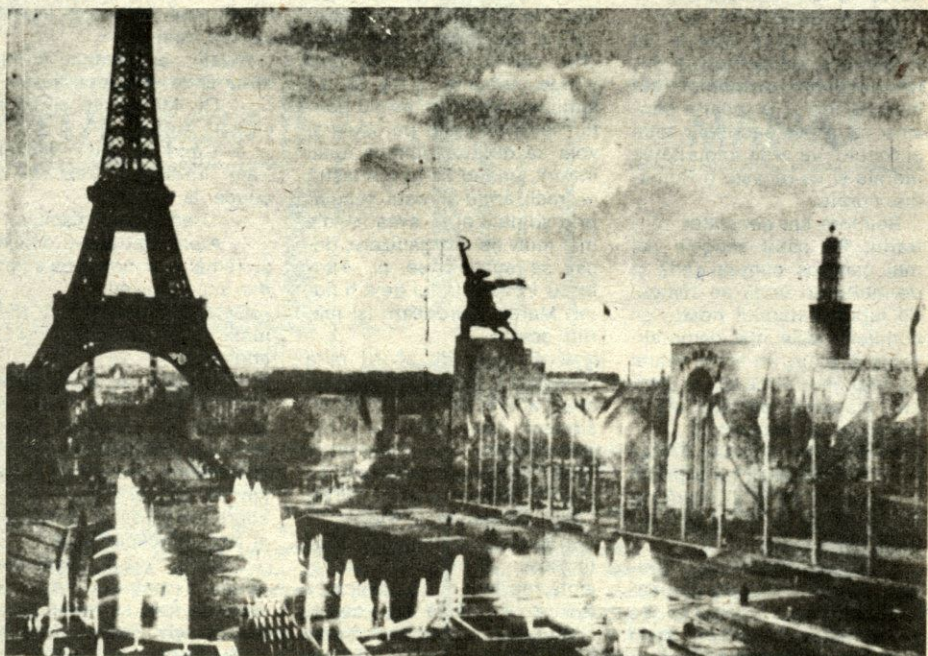
„Pe vremuri, în altă ocazie,

ne aducem stăpân pe cap?!

Azi, văzând cum se lungesc anii de opoziție, își spun: Ce bună ar fi puterea și vorba țiganului «la mai spune cumetre vorba ceea, ce ai spus la început...» (să-l invite la masă).

Aceasta este partea anecdotică.

Un argument însă, care desigur ar putea fi luat în considerare de M.Sa și pe care i-l

Vedere de ansamblu a Expoziției de la Paris din 1937; în p. 26: Pavilionul României

Paris și cari erau părerile sale în acel moment.

După ce i-am povestit în detaliu tot ce știam, arătându-i că în afară de incetinirea și ezitățiile ce avea cu readucerea regelui încolo aproa pe în totu programul său și avea stimă pentru el, i-am pus următoarea întrebare:

— Am convingerea că ni-meni n-a raportat corect, în

v-am spus că Național-Tărăniștii au venit la putere cu prim program, readucerea A[ltetei] Voastre.

Când însă am văzut că se poate guverna cu părintele Miron Cristea, care nu se pricepea la nimic, cu A.S. prințul Nicolae, care se uita pe fereastră când i se aducea rapoarte, și cu răposatul Buzdugan, am prins gust de putere singuri și am spus: Ce să

puteau dezvolta mai mult în legătură chiar cu cele ce se spune la Paris, ar fi mitologia care se formează în jurul lui Maniu: toate nemulțumirile se polarizează în jurul lui și toți nemulțumiții (gen Titulescu) se adună lângă el pentru a-l atâța. (Aci caracterul său hesitant, pentru o dată, prinde bine.)

Adus însă la putere, în împrejurări atât de grele, cu

echipa lui care nu este extraordinară și pus în fața realităților inextricabile, aureola lui ar cădea în câteva luni, fără să mai aibă scuze din opoziție: dacă aș guverna eu ar fi altfel.

Cazul Heriot de odinioară și Blum (care nu știe azi cum să se vâre în pământ, după ce a nemulțumit și pe adversar și pe proprii lui partizani) este elocvent.

prinsă în acel moment cu următoarea legendă: Când e dl. Maniu sincer? În țară, unde o critică, sau la Paris, unde se duce întru întâmpinarea dnei Lupescu? ar fi amuzantă.

Mulți partizani ai lui Mihailache m-au întrebat în țară: e drept că șeful nostru când e în Franța își bagă cămașa înăuntru?

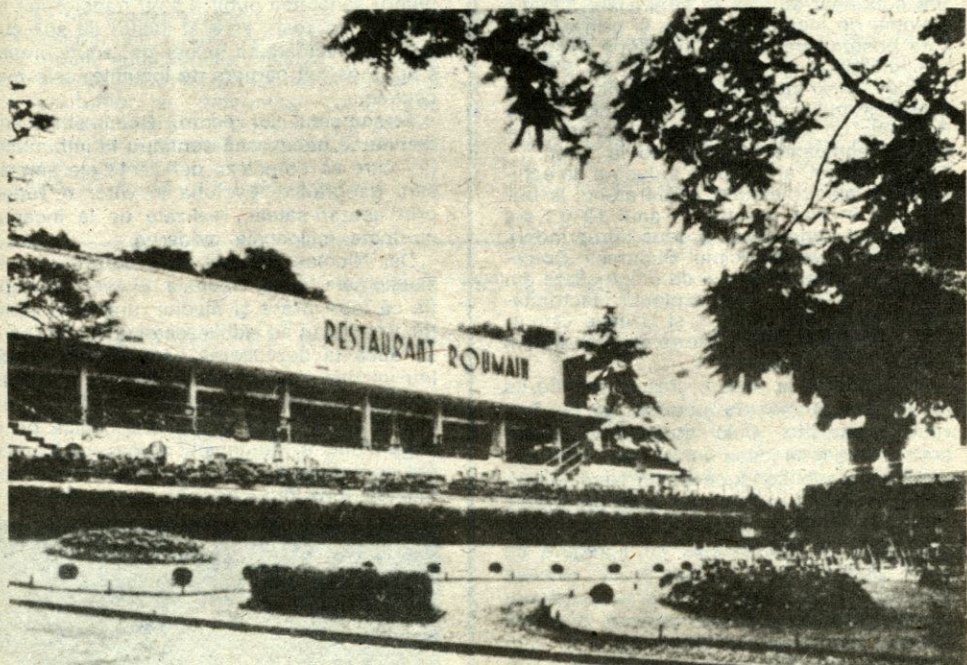
L-am văzut pe Titulescu la d.Maniu. Mi-a strâns mâna ca

pela rusă la Roma.

Take, mort, era plin de viață și profilul său mai frumos, ca oricând Titu, viu, mai urât ca o babă turcească și ca însuși spectrul morții.

Ultima lui amenințare: să revină în toamnă și să facă un discurs *mare* în Senat. Et après?... Sic transit gloria mundi!

Mare luptă între Cesianu și Gusti. Cesianu sabotează pe

Restaurantul românesc, gazdă de neuitat a multor întâlniri pariziene în 1937

Repet însă că aceasta depășește cadrul meu, deoarece nici nu cunosc intențiile M.Sale, dar *sunt sigur* că dacă i-ai aduce la cunoștință pe cale privată cele ce preced, l-ar interesa mult".

Mergând la gară să preîntâmpine pe d-na Madgearu, s-a întâlnit cu d-na Lupescu, care se scobora din tren înaintea d-nei Madgearu.

O fotografie ce ar fi fost

la un vechi prieten.

Aș fi preferat să nu-l revăd, atât mi-a făcut de rău halul în care l-am văzut: s-ar fi zis că toate blestemele s-au abătut asupra capului său! Slab, obosit, gârbovit, prost! Cu un cuvânt nimic care să reamintească atotputernicia lui de odinioară.

Mi-am reamintit (bizară coincidență) cum am văzut pe Take Ionescu, mort, în ca-

Gusti, iar acesta își bate joc de Cesianu.

Pavilionul românesc, frumos pe dinafară, cu multe părți de criticat în interior, începând cu plafonul sălii de jos, făcut în blocuri de sare, care au început să se topească din cauza umidității pariziene și care se vor topi de-a binelea când vor reîncepe ploile de toamnă, cari pătrund până la oase și pe cari sarea le atrage...■

NICOLAE CARANFIL

PAUL CARTIANU

Născut la 28 noiembrie 1893, la Galați, unde a urmat liceul, Nicolae Caranfil și-a continuat studiile în străinătate. Obține diploma de inginer în Belgia și urmează un curs postuniversitar la Cambridge (Anglia).

A luat parte la războiul din 1916-1918, la început într-o unitate combatantă, apoi ca atașat grupului condus de generalul Vasile Rudeanu, cu misiunea de a asigura procurarea de echipament militar de la Aliați.

După război, a activat în industria de echipamente electrotehnice, aflată atunci la primele pași în țara noastră. În anul 1930 i s-a încredințat conducerea a două întreprinderi, dependente de municipiul București: Societatea Generală de Gaz și de Electricitate din Capitală (SGGE), care exploata electricitatea și gazul din cărbuni, și Uzinele Comunale București (UCB), care exploatau apa și sistemul de canalizare.

Se impunea ca orașul, crescut repede ca întindere și număr de locuitori, să se dezvolte urbanistic. Cele două întreprinderi erau chemate să joace un rol important. Reorganizate sub conducerea lui Nicolae Caranfil, au început să execute mari programe.

În ce privește electricitatea, echiparea centralelor a fost extinsă cu agregate de mare putere, de tip modern, iar rețelele electrice au fost dezvoltate spre a asigura iluminatul electric în tot cuprinsul orașului, inclusiv comunele suburbane.

Nicolae Caranfil considera că gazul din cărbuni trebuie să fie înlocuit printr-o alimentare generală cu gaze naturale, rezolvând astfel problema încălzitului, pentru întreaga populație. Acest obiectiv întâmpina însă multe dificultăți tehnice și economice, a căror soluționare a necesitat 10 ani de eforturi, finalizate în anul 1944.

În domeniul de activitate al UCB, Nicolae Caranfil s-a preocupat prioritar să asigure Bucureștiului, situat în câmpie, afectat vara de secetă, cât mai multă apă, îndeosebi potabilă, dar și pentru salubritate precum și pentru înfrumusețarea orașului prin fântâni arteziene. După studii întreprinse s-a oprit la soluția amenajării unei surse noi, care să satisfacă cerințele pe lungă durată: utilizarea râului Argeș.

Pe lângă acțiunile menționate, destinate să îmbunătățească starea edilitară a Capitalei, Nicolae Caranfil s-a angajat să soluționeze o problemă de mare amploare, care însă nu intra în obiectivele celor două întreprinderi.

Orașul, în dezvoltarea spre nord și nord-est, se apropiase de zona insalubră a mlaștinilor de pe cursul de apă Colentina. Nicolae Caranfil, pe bază de studii serioase, a condus la deplină reușită vasta lucrare de îmbunătățiri funciare de-a lungul cursului râului Colentina, pe aproximativ 60 km. Ca urmare, zonele insubre amenințătoare pentru sănătatea publică s-au transformat în parcuri, cu spații verzi și luciuri de apă curată. În vecinătatea salbei de lacuri create s-au construit cartiere de locuințe, cele mai căutate.

Atașamentul lui pentru București îl îndemna să gândească continuu la îmbunătățiri, care să corecteze deficiențe ale amplasării geografice. Evoluția în viitor o vedea prin așezări-satelit, realizate de la început cu toate mijloacele moderne.

Dar Nicolae Caranfil nu a curpins în viața sa numai Capitala. El avea concepția că între orașe și mediul rural înconjurător trebuie să se stabilească conexiuni, care să ducă la dezvoltarea acestuia din urmă, într-un ritm mai accentuat. Practic, a aplicat această concepție favorizând electrificarea „de la munți până la Dunăre”, adică pe o largă zonă a Munteniei, proces care dacă era continuat, ar fi dus la o electrificare regională încă din perioada interbelică.

Deși nu era un specialist în aviație, a fost considerat omul capabil să contribuie la ridicarea acestei arme la nivelul cerințelor moderne. I s-a încredințat funcția de subsecretar de stat al aviației, în cadrul Ministerului Armatei. A impus un program de reorganizare de mari proporții, care însă nu a fost însoțit de ministrul armatei. Ca urmare, Nicolae Caranfil a demisionat, dar concepția lui fiind apreciată de către rege, a fost numit cel dintâi ministru al Aerului și Marinei. Adversarii săi, profitând de o întâmplare ne semnificativă, l-au contestat. Demisia lui Nicolae Caranfil a fost definitivă, iar retragerea regretată de corpul aviației.

Societatea Națională a Telefoanelor trebuind să fie reorganizată, după răscumpărarea concesiunii americane, Nicolae Caranfil a fost numit administrator delegat. Dificultăți apărute din lipsă de coordonare în domeniul transporturilor au determinat constituirea Consiliului Superior al Transporturilor și Tarifelor al cărui președinte a fost numit tot Nicolae Caranfil.

După 23 august 1944 s-a făcut din nou

apel la Nicolae Caranfil. Organizându-se o conferință pentru refacerea transporturilor după război, la care pentru prima dată era convocată și România, guvernul l-a delegat pe Nicolae Caranfil.

După venirea la putere a guvernului dr. Petru Groza, a fost demis în mod arbitrar. A refuzat să se mai întoarcă în țară. După plecarea regelui a activat în Comitetul Național Român.

Împlinindu-se un secol de la nașterea lui Nicolae Caranfil, din inițiativa puținilor lui colaboratori în viață s-au organizat manifestări comemorative, sprijinite de Academia Română, Primăria Municipiului București, RENEL, Aviația militară, Ministerul Transporturilor.

Aceste manifestări au fost: o sedință solemnă în Aula Magna a Academiei, la 15.12.1993, o expoziție de fotografii a realizărilor lui Nicolae Caranfil, punerea unei plăci comemorative pe ultima locuință, acordarea numelui lui străzii Școala Herăstrău, din sectorul 1 și apariția broșurii *Nicolae Caranfil*, semnată de autorul acestei evocări.

Aprilie 1995 Lowiczu

POLONIA ȘI ROMÂNIA ÎN EUROPA CENTRALĂ

Mărturisesc ignoranța mea despre localitatea mazoviciană Lowiczu, aflată la 80 km nord de Varșovia până în ziua de 10 aprilie 1995. Dar, trebuie să mărturisesc și plăcuta surpriză de a face cunoștință cu o localitate mică (doar 32 000 locuitori), dar agreabilă și, mai ales, cu un bogat trecut istoric – reședință a primatului romano-catolic al Poloniei – și un modern institut de științe umanistice și pedagogice, cu un palat cu nume de rezonanță celebră – al contelui Walewsky, cunoscut mai ales prin tânăra lui soție, Maria, devenită iubită împărăteasă a francezilor Napoleon I și mama prîntului Alexandru Walewsky, ministrul de externe al Franței în anii înfăptuirii unirii principatelor române, și o herghelie de cai de rasă vestită și ea.

Am ajuns la Lowiczu pentru o sesiune a istoricilor români și polonezi (a treia în 8 luni după zilele româno-poloneze de la Craiova, București și Varșovia, dedicate aniversării a 55 de ani de la refugierea în România a președintelui, guvernului, conducerii armatei, militaților și civililor polonezi, precum și tranzitul tezaurului Băncii Poloniei prin țara noastră în zilele tragice ale agresiunii hitleriste și ocupării unei părți a teritoriului polonez de către armata roșie în virtutea înțelegerii secrete din Pactul Ribbentrop-Molotov, și după reuniunea de la Cracovia). Împreună cu dr. Ion Alexandrescu și locotenent-colonel dr. Petre Otu, amândoi de la Centrul de istorie militară, am

fost invitați de institutul din Lowiczu la un collocviu româno-polon ce avea și patronajul institutului de istorie al Academiei Poloneze de Științe și al Ambasadei României. Împreună cu colegii polonezi, am dezbătut pe baza comunicărilor prezentate, aducând numeroase argumente din noile documente desciflate, situația istorică a celor două state central europene Polonia și România, mai ales în ultimii 75 de ani. Diversificată, discuția a fost extrem de interesantă iar atmosfera de cooperare intelectuală. S-a ajuns la opinia comună asupra unui destin istoric care impune celor două țări – ca și altora din regiunea-tampon dintre Marea Baltică și Marea Neagră – o atitudine de maximă responsabilitate față de interesele lor în strânsă corelație cu structurile euro-atlantice.

Am întâlnit la colegii polonezi o sinceră înțelegere a istoriei românești și dorința expresă de a ne continua dialogurile științifice, la care de această dată au contribuit directorul Institutului de istorie al Academiei, prof. dr. Byliny, prof. dr. Lossowsky, prof. dr. Rawski, dr. Rzepniewsky, dr. Koryn, dr. Alicja Sowinska-Krupka. Am remarcat, pe tot parcursul vizitei, atenția specială pe care prof. dr. Balcer, rectorul Institutului din Lowiczu, a acordat-o reușitei collocviului nostru și sprijinul pe care Ambasada română în frunte cu excelența sa, domnul Ioan Grigorescu, ni l-au dat.

Cristian POPIȘTEANU

BRĂTIENII

„Brătianu (familia). Veche familie argeșeană al căreia unul din membri, **pitarul Eftimie** din Brătieni, a trăit prin veacul al 16-lea. Din fiul său **Dima** (+ 1628) scoboară **căpitanul Iene**, din care purcede **părcălabul Ienache** (+ 1723). Copiii acestuia sunt: **Teodor...**, **Maria-Maximilia...**, **Ana...**, **Dimitrie...**, **Ion...**, **Zinca...**, **Cleopatra...**”.

La data când apărea lucrarea **Figuri contemporane din România**, din care am extras acest pasaj, familia Brătianu traversase trei veacuri de istorie, iar de la începutul secolului XIX își împletise destinul cu acela al patriei. O familie veche, cu merite deosebite în viața poporului nostru. Relația este atât de strânsă, încât nu credem a greși afirmând că avem: de-a face cu o familie de autentică creație istorică, cum: tot la fel de adevărat este și faptul că, în spiritul propriilor sale necesități, istoria și-a creat oamenii de care a avut trebuință, ilustrând cum: nu se poate mai bine cunoscutul dicton: la vremuri noi, oameni noi. Iar Brătienii — începând cu 1821 și continuând cu 1848, 1859, 1866, 1877, 1918 și sfârșind cu 1944 — au fost în primul rând oameni ai istoriei.

Aceste considerații nu vor să substituie o cronică a familiei Brătianu, despre care **Magazin istoric** a publicat câteva zeci de evocări, dar pe care o socotim: încă neîncheiată. Ele vor doar să prefățeze **Albumul istoric** din acest număr, a cărui publicare se dorește și o invitație adresată specialiștilor de a răspunde cât mai curând interesului numeroșilor cititori ai rubricii noastre **Cronici de familie**.

Revenind la **Album**, să precizăm: că el ilustrează selectiv doar două generații dintre Brătienii, personalități care au dominat istoria modernă și pe aceea interbelică a României. Fotografiile au fost alese din fondul Colecțiilor Speciale ale Bibliotecii Naționale, cu concursul doamnei **Ana Pleșia**, căreia îi mulțumim și pe această cale **M. ȘT.**

Planșa (1) (În medalioane): frații Teodor, Dumitru și Ion C. Brătianu; în fotografia de grup, executată în 1885, la Paris, în rândul de jos, de la stânga la dreapta: ing. Elie Bujoi, Ion I.C. Brătianu și dr. N.I. Duma; în picioare — Vintilă I.C. Brătianu și Constantin (Dinu) I.C. Brătianu

Planșa (2) (Sus): I.I.C. Brătianu ieșind de la rege după depunerea jurământului cu ocazia formării, în iunie 1927, a ultimului guvern prezidat de el; părăsind Castelul Peleş, după ultima vizită pe care a făcut-o regelui Ferdinand, înainte de moartea suveranului. (**Jos**): fotografie din 23 iunie 1927, a ultimului guvern condus de I.I.C. Brătianu, în care apar (**în rândul 1, de la stânga la dreapta**): dr. C. Angelescu, primul ministru, I. Inculeț, Vintilă I.C. Brătianu, puțin mai în spate I. Nistor, I.G. Duca, Al. Lapedatu, C. Argetoianu și gen. Paul Angelescu

Planșa (3) (Sus): o adunare generală a Așezămintelor Culturale „Ion C. Brătianu” prezidată de patriarhul Miron Cristea, asistat de C.I.C. Brătianu. (**Jos**): guvernul format la 24 noiembrie 1927 sub președinția lui Vintilă I.C. Brătianu. Între alții, **pe scaune, de la stânga la dreapta:** I.G. Duca, C. Argetoianu, Vintilă I.C. Brătianu (al patrulea), dr. C. Angelescu; **în picioare, de la stânga la dreapta:** I. Nistor (al treilea), Al. Lapedatu, dr. N. Lupu, iar puțin în spatele său, Gh. Tătărescu; **ultimii trei din partea dreaptă sunt:** R. Franasovici, gen. Paul Angelescu și I. Inculeț

Planșa (4) (Sus): Vintilă I.C. Brătianu, Nicolae Titulescu și omul politic francez Henri Jouvenelle, la Geneva. (**Jos**): fotografie efectuată în ziua de 10 ianuarie 1938 sub deviza „liberalii din nou împreună”; **în rândul 1, de la stânga la dreapta:** I. Inculeț, dr. C. Angelescu, Gheorghe Brătianu, Gheorghe Tătărescu și, ceva mai în spate, C.I.C. Brătianu.

COPERTELE

(1) Imagine contemporană din Heidelberg, un oraș german celebru, al cărui nume este legat mai ales de epoca romantică. Construcțiile din imagine — Ottheinrichsbau și Friedrichsbau — datează din timpul Renașterii, dar par a fi inspirate din romantismul medieval al perioadei de glorie a nobilimii europene (**Nobilimi europene**, p. 79)

(2) Trei ctitori ai Pleșoienilor: Biserica Sf. Nicolae și Sf. Spiridon, din Cornești, județul Mehedinți (**stânga, sus**); ctitoria ridicată în 1807 în Pleșoiu, județul Vâlcea (**dreapta, sus**); tabloul votiv al ctitorilor Bisericii Sf. Nicolae din Mihăiești, județul Vâlcea (**Pleșoienii — origini controversate**, p. 37)

(3)(4) Între cei ce au sprijinit explozia artistică a Renașterii în Italia s-au aflat și suveranii pontifi. Imaginea reproduce **O alegorie a Romei**, miniatură dintr-un codex comandat de papa Nicolae V, executată de Francesco Pesellino spre sfârșitul scurtei sale vieți (1422-1457) (**coperta 3**). Dar Renașterea s-a caracterizat și prin abordarea unor subiecte profane, precum în miniatura de pe coperta (4) ce înfățișează — în viziunea unui artist lombard din secolul XV, o Grădină a dragostei (Moartea Papei Alexandru VI Borgia — asasinat sau pedeapsă divină?, p. 89)

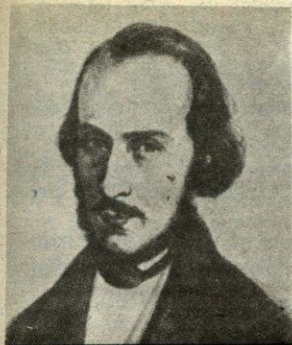
Brătienii

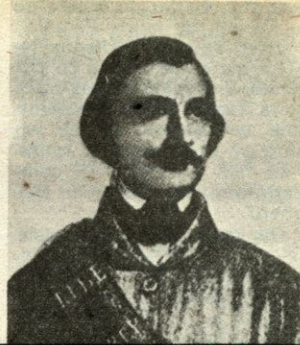

NICOLAE BĂLCESCU — GENERALUL MAGHERU

PAUL CERNOVODEANU, MARIAN ȘTEFAN

Generația revoluției de la 1848 continuă să fie și va rămâne un punct luminos în zbuciumata istorie a românilor. Gândul și fapta ei sunt pilde vii, puncte de reazem și îndemn.

Acesta este sentimentul care domină evocarea pe care am consacrat-o relațiilor dintre Nicolae Bălcescu și generalul Gheoghe Magheru, un subiect care, până în prezent, n-a constituit obiectul unor preocupări speciale. Studii și unele monografii au amintit, uneori în mod detaliat, rolul celor două personalități în desfășurarea revoluției de la 1848, dar nu au zăbovit în mod deosebit asupra colaborării și relațiilor dintre ei.

S-au cunoscut personal fiind miniștri —

În ciuda unei afirmații a lui Ion Ghica, făcute în amintirile sale publicate mai târziu, Bălcescu și Magheru nu s-au cunoscut personal decât în iureșul evenimentelor din vara anului 1848 deși auziseră unul despre celălalt cu mult înainte. Bălcescu era cunoscut ca istoric și coeditor al revistei *Magazin istoric pentru Dacia*, la care Magheru era abonat, întreținând relații cu August Treboniu Laurian, iar Bălcescu știa despre Magheru, „care avea reputația de pandur vechi”.

La sfârșitul lunii martie 1848, cînd Bălcescu, împreună cu Al. Golescu (Arăpila), s-a întors de la Paris, în vederea pregătirilor pentru declanșarea revoluției, cei doi au trecut prin Caracal, dorind să-l întâlnească pe Magheru, pe atunci cărmuitor al jude-

țului Romanți și cunoscut cercurilor democratice ca patriot, în dorința de a-l câștiga de partea forțelor revoluționare. Nu s-au putut întîlni atunci, dar Magheru era de mult în contacte strîne cu I. Maiorescu, I. Eliade Rădulescu și Ștefan Golescu și întreținea cele mai apropiate relații cu Pleșoianu și Tell, frunțașii militari ai revoluției.

Pentru prima dată, Bălcescu s-a întîlnit cu Magheru la București, în iunie 1848, ca membri ai guvernului provizoriu. Ei s-au aflat împreună în timpul acțiunii forțelor contrarevoluționare din ziua de 19 iunie și tot împreună, zece zile mai târziu, cînd membrii guvernului au părăsit Capitala, la auzul zvonurilor că trupele țarului au invadat țara; în sfârșit, au lucrat împreună în cadrul guvernului, după întoarcerea acestuia în București, până la 12 iulie, cînd Magheru a părăsit orașul, pentru a se ocupa de pregătirea forței militare revoluționare. Toate aceste

evenimente sunt cunoscute, dar ele n-au evidențiat nici un aspect particular al relațiilor dintre cei doi.

Se știe, de asemenea, și faptul că în ultimele zile ale revoluției, Bălcescu — înapoiat de la Istanbul, unde avusese întîlniri și se consultase cu Ion Ghica — adusese cu sine o scrisoare adresată lui Magheru, în numele celor doi, prin care acesta era îndemnat ca, în cazul unei confruntări nefavorabile cu trupele intervenționiste turco-ruse, să se retragă în Transilvania, împreună cu pandurii și dorobanșii săi, și să se alăture lui Avram Iancu, Al. Roman, Axente Sever sau Ioan Buteanu. Tot Bălcescu a insistat pe lângă Locotenentul domnească ca să i se încredințeze lui Magheru întreaga putere, pentru a putea acționa mai eficient în vederea organizării rezistenței militare revoluționare în Oltenia și a se opune cu succes intervenției străine. În sfârșit, Bălcescu l-a trimis pe fratele său

mai mic, Barbu, în tabăra de la Troian, de lângă Râmnicu Vâlcea, spre a-l îndemna pe Magheru să se opună cu hotărâre invadatorilor. Barbu îi scria fratelui său: „la 8 septembrie, entuziasmat de cele văzute și exprimându-și admirația față de spiritul de combativitate al oștenilor lui Măgheru.

Dar cum se știe, evenimentele au luat un alt curs, rezistența militară fiind imposibilă. După arestarea frunțașilor revoluției și chinuitoarea călătorie „în ghimii” pe Dunăre, o parte dintre ei, între care și Nicolae Bălcescu, au ajuns la Sibiu, la începutul lunii noiembrie 1848. Aici se refugiasă și Magheru, împreună cu alți tovarăși de-ai săi, încă de la 29 septembrie. Reîntâlnirea lor a fost de scurtă durată, deoarece Magheru — strict supravegheat de autoritățile militare austriece — a fost silit să părăsească Sibiu la 9/21 noiembrie 1848. Inițial, dorise să se ducă la Frankfurt, pentru a se întâlni cu I. Maiorescu, dar și-a schimbat planul și, începând cu prima decadă a lunii decembrie 1848 s-a stabilit temporar la Triest. Triestul se afla atunci sub stăpânirea Habsburgilor, dar prin poziția lui geografică i s-a părut mult mai propice pentru a putea menține legătura cu diverșii frunțași români aflați în Transilvania, la Viena, Paris sau Istanbul.

Aveau aceleași păreri

Între timp, la sfârșitul lunii noiembrie 1848, Bălcescu, însoțit de bunul și mai tânărul său prieten Ion Bălăceanu, dar și de Eliade și Tell, a părăsit și el Transilvania. A ajuns mai întâi la Belgrad, unde s-a despărțit de Eliade și Tell (cu acesta din urmă avusesse și un conflict). În timp ce Eliade și Tell s-au îndreptat spre Paris, Bălcescu și Bălăceanu au plecat la Triest; de aici, Bălcescu intenționa să meargă la Istanbul, unde voia să se întâlnească cu Ion Ghica, spre a

se consulta în diverse probleme.

Bălcescu a rămas la Triest numai cinci zile (între 20 ianuarie/1 februarie - 25 ianuarie/6 februarie 1849), timp suficient pentru a se reîntâlni cu Magheru și a discuta pe îndelete. Acesta a fost, de fapt, singurul prilej din viața celor doi bărbați când au putut discuta nestânjeniți mult, îndeosebi despre organizarea activității emigrației revoluționare. A fost, desigur, un prilej de mai bună cunoaștere reciprocă, constatănd că în multe privințe (în orice caz, în problemele majore) aveau aceleași păreri. În casa în care locuia Magheru, Bălcescu a aflat despre „memorialurile date de Maiorescu ministerului [guvernului] din Frankfurt”, apreciind că frunțașul ardelen comisese o greșală tactică, după cum se plângea el lui Al. Golescu (Arăpila) într-o scrisoare trimisă la 5 februarie 1849 (st.n.). Bălcescu dezaproba faptul că Maiorescu solicitase, printr-un „act public, ce n-a putut rămâne necunoscut Rusiei și, prin urmare, și Porții, ca Principatele să se unească sub un principat austriac”, acest fapt, afirma el, putea provoca reacții negative în rândul dregătorilor sultanului și confirma „vorbele răspândite la Constantinopol că emigrația s-a despărțit în două, în partida nemtească și cea turcească”. Cât privește problema alegerii unui organ de conducere unitar al emigrației și desemnarea conducătorului acestuia, Bălcescu împărțea părerea lui Magheru, că organul de conducere trebuia „să fie constituțional”.

Pentru a putea ajunge la Istanbul, Bălcescu s-a împrumutat 15 galbeni la Magheru, sumă pe care urma să i-o restituie prin intermediul lui I. Maiorescu, căruia i-a scris la Viena.

În linii mari, toate acestea erau cunoscute până acum din corespondența lui Nicolae Bălcescu sau din alte surse. Pentru a stabili cum au evoluat în continuare relațiile dintre cele două perso-

nalități, de mare folos ne-a fost corespondența membrilor familiei Magheru, îndeosebi scrisorile, inedite în mare parte, ale fiului mai mare al generalului, Gheorghe (Ghiță) Magheru — aflat în acea vreme la Paris — trimise tatălui și surorii sale, Alexandrina, stabiliți la Viena.

„...Să ne aducem aminte că suntem români”

Reluând firul evenimentelor, trebuie să spunem că, la 12 și, respectiv 21 februarie 1849, Magheru i-a trimis lui Bălcescu două scrisori în care îl informa cât mai cuprinzător cu putință despre starea de spirit și evoluția relațiilor dintre exilații români; insistând asupra necesității de a se stabili o unitate de vederi și acțiune. Îi scria și despre dificultățile materiale pe care le avea și despre intenția de a pleca la Viena, pentru a face acolo un împrumut „cu ipotecă pe proprietățile mele” din țară.

Ce i-a răspuns Bălcescu nu știm, dar cele două scrisori ale lui Magheru au fost primite de el înainte de a le scrie exilaților români de la Paris, la 8 martie 1849, cunoscuta misivă în care făcea apel la unirea tuturor forțelor în spiritul solidarității naționale, arătând că „nu poate fi fericire fără libertate, nu poate fi libertate fără putere, și noi românii nu vom putea fi puternici până când nu ne vom uni cu toții într-unul și același corp politic. Unimea națională dar e singurul principiu de viață, singurul principiu de menținere pentru noi... Astăzi dar e vremea ca, moldoveni și munteni, să ne aducem aminte că suntem români, să ne strângem împreună inimă-lângă inimă, să ne organizăm, să ne concentrăm toate puterile, toate voințele într-o singură putere, într-o singură voință”.

Această scrisoare a lui Bălcescu, precum și cea din 12/24 martie, adresată din Istanbul lui Al. Golescu (Ară-

pilă), în care afirma că „Magherul, pe care îl crez foarte sincer și bine intenționat și care ca și mine desprețuiește deopotrivă” atât grupul din jurul lui C.A. Rosetti, cât și pe acela din jurul lui I.Eliade Rădulescu, erau ecoul proaspăt al discuțiilor pe care cei doi le purtasera la Triest. Mai mult, se pare că și o altă inițiativă a lui Bălcescu a fost, măcar în parte, rodul aceluiași discuții. Este vorba despre încercarea lui Bălcescu din vara anului 1849 de a împăca pe revoluționarii români din Transilvania, în special pe Avram Iancu, cu revoluționarii unguri conduși de Kossuth Lajos. Astăzi putem stabili mai limpede faptul că cei doi frunțișari români discutaseră la Triest despre necesitatea imperioasă a acestei împăcări. Că așa au stat lucrurile, o demonstrează și faptul că primul demers în această privință i-a aparținut lui Magheru, care, la 4/16 martie 1849, i-a adresat o scrisoare-memoriu lui Kossuth. Relevând drepturile și aspirațiile națiunii române la libertate, unitate și independență, generalul Magheru sublinia cu insistență faptul că românii transilvăneni nu trebuiau să fie priviți în mod izolat, ci ca parte inseparabilă a națiunii române, frații lor de la sud și răsărit de Carpați neputând concepe o normalizare a raporturilor româno-ungare decât prin acceptarea acestui punct de vedere. Numai prin recunoașterea dreptului românilor de a-și împlini unitatea lor națională în spiritul deplinei egalități în drepturi cu toate națiunile, acțiunea revoluționară unită româno-maghiară își putea demonstra eficiența în fața forțelor opresoare absolutiste. La această intervenție, rămasă se pare fără răspuns, s-au adăugat apoi eforturile lui Bălcescu din vara aceluiași an, când, însoțit de Cezar Bolliac, s-a întors în Transilvania, unde s-a străduit să-l aducă și pe generalul Magheru. Din păcate, proiectul de pacificare semnat de conducătorii celor două popoare la 2/14 iulie 1849 venea prea

târziu pentru a mai putea salva ceva. Semnificativ este însă faptul că aceste momente evidențiază similitudinea de atitudine pe care au avut-o cei doi frunțișari români.

După această misiune, înfruntând numeroase primejdii, Bălcescu a reușit să plece din Transilvania ocupată de trupe străine și, după o călătorie plină de peripeții, la 16 octombrie 1849, a ajuns la Paris. Sosit aici, a luat contact cu ceilalți români. La scurt timp, s-a înregistrat o înăsprire a relațiilor dintre el și grupul Eliade-Tell. S-a ajuns până acolo, încât Bălcescu l-a provocat la duel pe Tell, cum îl informa cu tristețe Ghiță Magheru pe tatăl său într-o scrisoare din 26 octombrie/17 noiembrie 1849. Fiul își povățuia tatăl să nu se amestece în conflictul dintre cei doi bărbați și mai ales să nu difuzeze în rândurile pribeagilor români știrea despre duelul Bălcescu-Tell, evitat în ultimul moment numai din rațiuni politice.

În pofida multor greutăți, Bălcescu a luat inițiativa organizării emigrației românești pe noi baze și, la 28 noiembrie 1849, a propus crearea unui comitet de direcție alcătuit din Ion Ghica, generalul Magheru, D. Brătianu, C. A. Rosetti și el însuși. După aceea, la 7 decembrie, i-a scris lui Ion Ghica cu nădejdea de „a mă înțelege cu tine și cu Magheru”; i s-a adresat direct și generalului, cum rezultă dintr-o scrisoare a lui Ghiță către tatăl său, din 16/28 decembrie. Din această misivă reiese că generalul fusese chemat la Paris și că Bălcescu îl rugase pe Ghiță să-i transmită generalului sincerele sale îmbrățișări, însoțite de rugămintea de a-i răspunde la cele două scrisori pe care i le trimisese la Viena, privitoare la cooptarea lui în comitetul de conducere a emigrației. Din nefericire, cele două scrisori ale lui Bălcescu către Magheru nu au

fost descoperite până acum. Ele ar fi adus un plus de informații despre un moment atât de important al activității emigrației pașoptiste.

„Folositor cu numele și popularitatea lui”

Oricum au stat lucrurile, se știe că, din motive diferite, atât Ion Ghica cât și Gheorghe Magheru au refuzat să facă parte din comitet. Refuzul lor l-a îndurerat pe Bălcescu, care, într-o scrisoare din 15 decembrie 1849, îi relata lui Ion Ghica: „Am declarat lui Rosset și D. Brătianu că tu, neprimind a fi în comitet, eu, după legăturile ce am cu tine, nu poți sta. Această am scris-o și lui Magheru, arătând la toți cuvintele temeinice, pe care te razămi tu a nu primi... Am căutat și voi căuta a atrage pe Magheru în sfera noastră de lucrare, căci ne poate fi folositor cu numele și popularitatea lui”. Într-o altă misivă către Ghica, din 26 ianuarie 1850, Bălcescu îl informa că a avut „o adunare cu Rosetti și D. Brătianu și le-am spus că dorința mea este a desființa comitetul; de vreme ce tu și Magheru nu sunteți, nici eu nu pot fi...”

Dizolvarea comitetului a adus prejudicii emigrației, aceasta rămânând în continuare divizată, deși cercul adeptilor lui Tell și Eliade se împuțina cu fiecare zi, tinerii, printre care și Ghiță Magheru, făcând zid în jurul lui Bălcescu. În primăvara lui 1850, fiul generalului a salutat cu multă bucurie apariția broșurii lui Bălcescu intitulată *Question économique des Principautés Danubiennes*, elogiind-o într-o scrisoare către sora sa din 3/15 iunie, după ce încă din 23 martie /4 aprilie îi trimisese amintita lucrare.

Bălcescu însuși devenise ceva mai optimist, sperând că va reuși să organizeze emigrația pe baze mai solide.

În scrisorile sale către Ion Ghica, din 6 și 26 august 1850, își exprima regretul pentru faptul că Magheru „n-a venit deloc la Paris”; totuși, datorită legăturilor strânse pe care le aveau amândoi cu Golești, îndeosebi cu Arăpila, spera că li se va alătura și generalul. De altfel, Arăpila se întâlnise la Viena cu Magheru și „i-a vorbit mult și cred că și el va fi cu noi”. Ghiță Magheru născut aceleași speranțe și în două rânduri, la 1/13 și 15/27 noiembrie 1850, i-a scris tatălui său să vină la Paris, unde toți lucrau la „sacra noastră cauză”. Toți îl așteptau pe general, mai ales de când se aflase că îi scrisese „adevăratul român Bălcescu”, iar generalul nici nu îi răspunsese, cum preciza cu amărăciune Ghiță. În final, cerea tatălui său să reia urgent legăturile și corespondența cu Bălcescu și Golești.

În toamna lui 1850 Bălcescu a inițiat apariția revistei *România viitoare*, din al cărui comitet de redacție, alături de Nicolae și Ștefan Golescu, C.A. Rosetti, D. Brătianu și Ion Voinescu II, făcea parte și Ghiță Magheru, și nu generalul Gheorghe Magheru, cum s-a crezut o vreme în istoriografia noastră.

Odată cu începutul anului 1851, Ghiță Magheru insista pe lângă tatăl său în privința urgentării rezolvării problemelor organizatorice ale emigrației. În misiva din 31 ianuarie/12 februarie 1851, el era de părere că adevărata mântuire a patriei nu putea veni decât de la popor însuși, așa cum: milita „al nostru brav român Bălcescu”. Iar în scrisoarea din 21 februarie/ 5 martie 1851, după ce îi transmisea salutări din partea „bravului român Bălcescu”, îl informa că, în urma unor noi intrigi, comitetul revoluționar în componența lui de la 1848

(în afara lui Eliade, eliminat din motive întemeiate, și a lui Ion Ghica, ce nu aderase la noua orientare politică a emigrației) își încetase de fapt existența. În ciuda acestor neînțelegeri, revoluționarii români erau hotărâți să se organizeze din nou, cu condiția ca generalul Magheru să vină în fruntea lor, fiind singura persoană care se bucura de stima și încrederea tuturor. În final, Ghiță amintea pentru prima oară despre sumbra nenorocire care se anunța: Bălcescu era „tare bolnav, fiind atacat la plămâni”, trebuind să plece, probabil în Italia, spre a-și îngriji sănătatea.

La 27 septembrie 1851, într-o scrisoare către sora sa Alexandrina, Ghiță făcea din nou referiri la boala lui Bălcescu: „Suroră, să plângem: cu toții sârmana patrie dacă vom pierde pe acest adevărat român și cum vād, nu este mare speranță”. Plecând la Hyères, în sudul Franței, pentru a se îngriji, Bălcescu îl îmbrățișase la despărțire pe Ghiță atât pentru tatăl lor, cât și pentru restul familiei. Pentru a restabili legăturile dintre ei, Bălcescu propusese generalului Magheru să se întâlnească în mare secret, la Leipzig sau Berlin, cu unul dintre Golești. La 28 septembrie/9 octombrie, Ghiță îi scria din nou Alexandrinei, arătându-i că Bălcescu și Ștefan Golescu doreau să se întâlnească cu tatăl lor, mai ales Bălcescu dorea acest lucru, care era grav bolnav și — după părerea lui Ghiță — urma să plece la Nisa pentru a se îngriji; Bălcescu propunea generalului să aibă o întrevvedere „oriunde va voi, afară de Franța”. Proiectul nu s-a putut realiza, acesta fiind și ultimul demers în vederea unei întâlniri a celor doi fruntași. În schimb, Ștefan Golescu a venit la Viena și s-a întâlnit cu Magheru, care, între timp, rupsese și el legăturile cu Eliade.

Îndemnul la unitate lansat de Bălcescu începea să dea roade. În schimb, cum o informa Ghiță pe sora sa la 31 decembrie 1851, starea sănătății lui Bălcescu se agrava; își consacră totuși toate forțele pentru a încheia lucrarea despre Mihai Viteazul. La 5 februarie 1852, Ghiță își anunța sora că „bravul Bălcescu” se „află în cele mai din urmă zile, pe care cerul ar fi trebuit să i le prelungească numai pentru suferințele scumpei noastre patrie”.

O înșelătoare speranță de însănătoșire a lui Bălcescu îi semnală Ghiță Magheru surorii sale la 12/24 aprilie 1852; în realitate, boala își urma cursul inexorabil. Este, de fapt, ultima știre primită de generalul Magheru despre Bălcescu în viață. La 4 ianuarie 1853, Ghiță i-a scris tatălui său despre moartea acestuia la Palermo, în ziua de 29 noiembrie 1852. Îi mărturisea tatălui său că trista veste o primise în timp ce se afla la masă la soția lui Cezar Boliac și tuturor celor prezenți li se umpluseră ochii de lacrimi pentru „pierderea acestui bărbat care era speranța țării”. Bălcescu murise departe de „dulcele sân al patriei”, lipsit de orice „sărutare frățască și de orice sunet al limbii sale”, care i-ar mai fi ușurat sfârșitul, căci se aflase în „teribile suferințe și fizice și moralești”.

Așadar, fără a fi devenit intimi prieteni, putem spune că relațiile dintre Magheru și Bălcescu s-au dovedit de mare sinceritate, stimă și considerație reciprocă, fiind cu totul subsumate interesele majore ale patriei lor. Și poate că, dincolo de orice, ar trebui să evidențiem eforturile lor de a se raporta la întreg spațiul românesc. Înălțimea și claritatea ideii Bălcescului găsindu-și permanent reazem: în echilibrul și verticalitatea atitudinii generalului Magheru. ■

PLEȘOIENII —

ORIGINI CONTROVERSATE

DAN PLEȘOIANU, Montreal-Canada

Revista Magazin istoric a mai publicat, în urmă cu peste 10 ani (nr. 12/1984), un studiu privind neamul Pleșoienilor. Autorul se referea mai ales la membrii familiei care și-au desfășurat activitatea în secolul XIX. Putem reveni astăzi cu un articol care ne-a fost incredințat chiar de unul dintre descendenții de azi, domnul Dan Pleșoianu. Domnia sa a prezentat această contribuție genealogică, într-o formă mai amplă, în ședința din 27 octombrie 1994 a Comisiei române de heraldică, genealogie și sigilografie. Domnul Dan Pleșoianu a făcut în Canada o strălucită carieră profesională, ținând totodată cursuri de management în țara sa de adopțiune și în alte țări. Domnia

sa trăiește în Canada. În paginile ce urmează, cititorul va putea afla multe lucruri interesante despre începuturile Pleșoienilor, nu tocmai clare și pe care autorul încearcă să le limpezească.

Pentru cei mai puțin familiarizați cu realitățile Evului Mediu românesc, o precizare. Moșile boierilor noștri — chiar și proprietățile răzeșilor — nu erau compacte, formate numai din sate întregi, într-o zonă bine delimitată. Erau numeroase cazurile când unul sau mai mulți boieri stăpâneau părți de sate, pășuni sau păduri alături de țărani liberi. Știind acest lucru, împrăștierea Pleșoienilor într-un teritoriu ce cuprindea mai multe județe nu va mai stârni nedumeriri.

Patru sate din Oltenia poartă numele de Pleșoiu; un al cincilea, care și-a păstrat vechiul nume, Pleșovu, se află în Teleorman, practic la marginile provinciei istorice. Acest toponim care derivă de la cuvântul „pleș”, însemnând „pleșuv”, „fără vegetație”, a primit următoarea explicație din partea lingviștilor: războinici de origine slavă și-ar fi instalat familiile în cadrul agricol și pastoral al unor lăminșuri înguste udate de cursuri de apă și și-ar fi numit cătunele Pleșuv sau Pleșov.

Numele este vechi. El apare pentru prima dată la 15 iulie 1475, când Laiotă Basarab confirmă mănăstirii Cozia stăpânirea asupra mai multor sate, între care Pleșoii, pe care îl cumpărase de la Neagoe Taurul. Este dificil să

stabilim localizarea exactă a acestui sat; tot ce se poate spune este că mai multe localități menționate în hrisovul domnesc se întindeau între Cozia și Râmnic și că nu este exclus ca satul vândut de Neagoe să fie actualul Pleșoiu, aflat pe valea Topologului.

Danii pentru Sfântul Munte

Problema se complică însă câțiva ani mai târziu, când Radu cel Mare dăruiește mănăstirii Govora satul Bârsești pe care domnitorul îl cumpărase de la un anume Neagoe, precum și o jumătate din ocina Pleșoilor care aparține lui Stanciu, fiul lui Cârpiul. Presupunând că vechiul

proprietar al satului Bârsești era Neagoe Taurul și bazându-se pe amplasarea acestui sat, mai mulți istorici afirmă că Pleșoii menționați în aceste documente, sat astăzi dispărut, se găsea aproape de Govora. Dar în absența unor dovezi mai solide continuăm să credem că era vorba de fapt de satul aflat în fostul județ Argeș, care aparținea neamului Pleșoilor, descendenți ruinați ai unui strămoș comun.

Majoritatea satelor de la confluența Topologului cu Oltul vor forma un imens domeniu care va aparține din prima treime a secolului XVI boierilor din Muscel și, în ciuda anumitor probleme ivite la Pleșoiu cu rumâni și cu boierii Rudeni, aceste sate vor fi stăpânite de boierii din Slăvițești și de rudele lor.

CRONICI DE FAMILII

până la începutul secolului XVIII, când vor fi vândute mănăstirii Hurezi.

Să trecem acum în Teleorman. Satul Pleșoiu din zona Călmățui este menționat la începutul secolului XVI, când Neagoe Basarab confirma dania mai multor sate cu moșiile lor mănăstirii Cutlumuz de la Muntele Athos. Aceste moșii fiind încălțate de vecinii lor, domnitorul a însărcinat doi vlastelini să restabilească vechile lor hotare, luând ca martori pentru fiecare sat „douăsprezece boieri buni”. Astfel, Baca și Dragomir din Pleșoi — fiul Neacșai — au fost aleși pentru Laiova, Comanca și Ghiurghiev în valea Călmățuiului, între Olt și „drumul Nicopolului”.

Un alt document vorbește însă de comisul Dragomir care trăia în aceeași epocă împreună cu frații săi, logofătul Radu și vornicul Dumitru, la Pleșovu, sat care „a fost de moștenire”. Dacă comisul Dragomir și fiul Neacșei sunt una și aceeași persoană, un lucru este clar: reședința principală a celor doi martori nu era în Teleorman, ci aproape de Craiova, pentru că este singura moșie cuprinzând două cătune distincte, Pleșovul de Sus și Pleșovul de Jos, menționate clar în acest hrisov.

Primul Pleșoiuan

Așezat la aproximativ 25 km vest de Craiova, Pleșoiul din județul Dolj se întinde pe pantele colinelor care formează Valea Mare. Domeniul, foarte întins, cuprindea în Evul Mediu mai multe cătune, Pleșoiul de Sus, Pleșoiul de Jos, Băra și Șerbănești, la care se vor adăuga mai târziu Pleșoiul de Mijloc sau Solomonești, Lancoțul, Chinga Milovanului, Crășeni și Dia.

Ocina fraților Radu, Dumitru și Dragomir va fi vândută de către urmașii lor lui Mihai Viteazul, pe vremea când acesta era mare stolicnic. Viitorul domn le va da ca zestre fiicei sale Florica, la căsătoria ei cu slugerul Preda din

Greci. Preda păstrează această moșie până în 1628 când va trebui să o zălogască unui negustor străin, lovan Latinul de Bosna Săraiu. Incapabil să restituie banii la termenul fixat, slugerul a fost aruncat în temnița de unde a ieșit grație intervențiilor prietenilor săi și unei noi promisiuni de a restitui banii împrumutați. În ciuda frumoaselor sale intenții, Preda, copleșit de datorii, rămâne insolubil și, urmărit de lovan în fața divanului lui Leon Tomșa, este nevoit să-i cedeze moșia. Dar boierii din Greci nu acceptă înfrângerea și curând vistierul Pătru Aslan, care se căsătorise cu fiica lui Preda, organizează o capcană la Caracal, expediază pe personajul stânenitor pe lumea cealaltă și trece peste munți pentru a scăpa de răzbunarea domnitorului. Fiul lui lovan, deloc intimidat, protestează și își cere dreptatea, iar la 13 septembrie 1631, Leon Tomșa confirmă lui Matei drepturile sale asupra moșiei lui Preda de la Pleșoiu. Dar izbândă lui Matei este efemeră, pentru că o săptămână mai târziu el este nevoit să vândă Pleșoiu lui Iupân Necula, fost mare vistier, negustorii străini neavând dreptul să cumpere sate și pământuri aparținând boierilor din Țara Românească.

Printre alți proprietari ai moșiei se numărau în sec. XVII și mănăstirea Coșuna, care exploata vile din împrejurimile satului, frații Alexandru și Dumitrașco Alexianu, Udriste Năsturel și fiul său Radu Toma, precum și Drăghici Cantacuzino, unchiul lui Constantin Brâncoveanu. Moșia era întinsă și alături de aceste ilustre personaje aflăm și familii mai modeste, boieri, moșneni, roșii, „oameni buni și bătrâni”, care coborau fără îndoială din vechi stăpâni. În același timp, Mircea din Pleșoi, care va fi numit armaș la începutul secolului XVII, gira pretențiile fraților Preda, Radu și Stroe din Greci asupra satelor Pleșița și Păstaia și participa ca jurător la procesul intentat de

David din Brâncoveni episcopului de Râmnic privitor la satul Băilești.

Mi se va replica poate că Mircea din Pleșoi nu era același personaj cu Mircea armașul și că o altă figură, Mircea din Fratoștița, trăia în aceeași epocă. Este adevărat, însă aceasta nu schimbă cu nimic concluzia noastră, pentru că știm că boierii se identificau adesea în funcție de satele în care își aveau reședința. Avem în acest sens două hrisoave ale voievodului Radu Șerban care confirmă lui Mircea armașul nu numai drepturile sale asupra satelor Fratoștița și Ișalnița, dar și asupra satelor Pleșoiul, Băra și Șerbănești, ceea ce dovedește că este vorba de același personaj.

Fiica lui Mircea s-a căsătorit cu fiul postelnicului Neagoe de la Ișalnița, dar se pare că armașul a mai avut și doi fii, lane postelnicul și Drăghici logofătul, care vor moșteni moșiile tatălui lor de la Pleșoiu și Fratoștița. Iane a fost de altfel primul care a utilizat patronimul Pleșoiuan, în familia din Dolj. Partizani ai agăi Matei, frații Iane și Drăghici au participat la comploturile boierilor contra lui Leon Tomșa, au urmat în exil pe viitorul voievod, au pledat cauza sa la Istanbul și „și-au vărsat sânge” luând parte alături de el la luptele pentru cucerirea tronului. Ca răsplătă pentru serviciile lor, au primit la 24 octombrie 1632 moșia Stejarul, în județul Mehedinți.

Ranchiuna colonelului Solomon

S-ar putea crede că această danie coincide cu stabilirea Pleșoienilor în Mehedinți, dar de fapt familia era prezentă în acest județ din prima jumătate a secolului XVI când Danciul din Pleșoi stăpânea o parte a satului Belovți pe care l-a dăruit apoi marelui ban Dobromir. Privitor la acest subiect, istoria satului Comani este și ea interesantă. Acest sat aparți-

nea mănăstirii Tismana de peste un secol, când Radu de la Afumați a hotărât să dăruiască Ploșorul și Crovna din Dolj, precum și Salcea și o parte din Comanii din Mehedintți, spătarului Dragul Cherbeleț „pentru slujba dreaptă”, mănăstirea trebuind să păstreze restul satului cu balta și dreptul de pescuit. Dar foștii proprietari ai satului Comani se vor opune la această danie și urmașii spătarului vor susține de-a lungul a două secole o serie de contestații și de procese cu călugării de la Tismana.

Mai întâi Părvu, fiul lui Dragul, își reclamă în zadar moștenirea, apoi trebuie menționați Pătrașcu, ginerele Colței din Pleșoi, și Tudor, fratele lui Colțea, care își cer dreptatea; dar Matei Basarab respinge cererea lor. Câțiva ani mai târziu ei revin la ofensivă, prezintă martori și obțin o recomandare în favoarea lor de la ispravnicul însărcinat cu cazul lor. Aceste măturii fiind considerate insuficiente, călugării primesc o nouă confirmare a drepturilor lor asupra acestei moșii. După moartea lui Pătrașcu, fiul său, Oprea Ciocoiul, reia cauza și profitând de absența lui Gheorghe Duca, ce participa la campania turcilor în Polonia, obține o scrisoare de la banul Radu Fierăscul și pune stăpânire pe o jumătate din sat. Furios, călugării reacționează, litigiul ajunge la divanul din București și la 6 mai 1681 Șerban Cantacuzino, indignat de procedeele lui Oprea, respinge argumentele sale, îi confiscă hrisoavele și îl gonește „cu mare rușine” din adunare. Istoria satului Comani își are epilogul în 1742, când banul Antonache Caliarhi respinge o ultimă încercare a lui Constantin, fiul lui Oprea, care moștenise moșia strămoșilor săi de la Ploșorul și adoptase numele de Ploșoreanu.

Mânia voievodului nu-l va împiedica pe Oprea căpitan din Pleșoi sau Pleșoianu, cum își spunea, să efectueze numeroase misiuni administrative și judiciare în Oltenia, inclusiv în județul Mehedinți,

Colonelul Ioan Solomon și fiul său Alexandru, ctitorii bisericii Sf. Nicolae și Sf. Ioan Botezătorul din Pleșoiu, Dolj

unde își păstra anumite interese. Odată cu dispariția căpitanului la începutul secolului XVIII, urmașii vechilor boieri din Pleșoiu-Dolj se pierd în mulțimea anonimă a micilor proprietari care exploatau în indiviziune pământurile strămoșilor lor.

Abia lucrările inginerului Grigore Otetelișanu aduc din nou informații despre familie, în cursul celei de-a doua jumătăți a secolului XVIII. După Otetelișanu, Constantin Ploșoreanu a vândut 979 stânjeni la Pleșoiu de Sus lui Nicola Pleșoianu și nepotului său Enache, în timp ce la 23 aprilie 1761, Balaci și Ștefan, fiii lui Constantin din Pleșoi, cedau vărului lor Pătrașcu căpitan Solomon, pământurile moștenite la Pleșoiu, Șerbănești, Băra și Chinga Milo-

Sevastița Gherghe

vanului.

Printre urmașii lor putem cita pe Enache Pleșoianu, căpitan de Cărbunești, care participă împreună cu nepotul său, Ioan Solomon, la răscoala lui Tudor Vladimirescu, Dumitrache Pleșoianu, biv vtorii vistier, zis Pleniceanu când s-a stabilit la Cerneți, precum și pe Maria și Hristache Pleșoianu care au contribuit la zidirea bisericii Sf. Nicolae și Sf. Ioan Botezătorul din Pleșoiu, ridicată de Ioan Solomon în 1842, unde ei sunt zugrăviți în frescele din pronaos, împreună cu familia colonelului.

Viața și activitatea colonelului Solomon, fiind cunoscute, aș dori numai să clarific câteva aspecte. Este vorba mai întâi de data nașterii colonelului. Dacă generalul Ion Anastasiu menționează 1783, iar crucea de pe mormântul său indică 1790, Nicolae Iorga și Ileana Petrescu afirmă întemeindu-se pe *Memoriile* sale că s-a născut la 26 octombrie 1793. De fapt, data exactă, 26 august 1794, este clar indicată în pisană bisericii de la Pleșoiu, lung panegiric închinat ctitorului, redactat desigur de Solomon însuși. Apoi, în ceea ce privește originea sa socială. Neîfiind fiu sau nepot de mare boier, Solomon nu era totuși un parvenit. Coborând din vechi boieri și moșneni din Pleșoiu, tatăl său căpitanul Pătru era, tot conform pisaniei, „boierănaș din al 2-lea clas” și defectele colonelului se explică mai degrabă prin moravurile corupte ale epocii decât prin originea sa socială. Și în sfârșit există problema tăcerii sale privitoare la înrudirea cu Pleșoienii. De ce nu vorbește despre ea în autobiografia sa publicată în 1862? Motivul este simplu. După revoluția de la 1848 și după procesul său, Solomon nu a iertat niciodată Pleșoienilor atitudinea lor față de el și aceeași ranchiună explică de ce a preferat să fie înmormântat la Țsalnița și nu în biserica de la Pleșoiu. Răzburarea sa era tăcerea. ■

(Va urma)

SCHITUL UITAT

Acad. VIRGIL CÂNDEA

O potecă abruptă, șerpuind printre uriași bolovani de piatră, copaci înalți și rare pe-tece de pășune, pornește din șoseaua Târgoviște-Câmpulung, în dreptul comunei Cetățeni, spre Schitul Negru Vodă, situat la înălțimea de peste 730 de metri. Urcând-o, te gândești negreșit la asprul canon al închinătorilor și viețuitorilor de altă dată, sau al celor — mai puțini — de azi ce s-au aventurat pe acest drum.

Pelerinul informat se așteaptă la revelațiile făgăduite de o substanțială bibliografie

privitoare la istoria multimilenară a acestor plaiuri unde s-au descoperit urme de locuire din erele arhaică și geto-dacică și mărturii istorice medievale sau moderne. Schitul și Cetatea lui Negru Vodă erau vii în realitatea spirituală a românilor până aproape de noi. Ei le-au arătat cărturarului francez Jacques Bongars în 1585, călătorilor străini de mai târziu, de la sirianul Paul din Alep până la Bauer și frații Tunusli către sfârșitul secolului al XVIII-lea. De ele s-au interesat numeroși învățați români, istorici, arheologi, istorici de artă, precum Nicolae Bălcescu și Alexandru Odobescu, colonelul Pappazoglu, Grigore Tocilescu, I.D. Ștefănescu, Dinu Rosetti ș.a. Celui ce se va hotări să scrie o carte despre aceste locuri memorabile nu-i vor lipsi izvoarele.

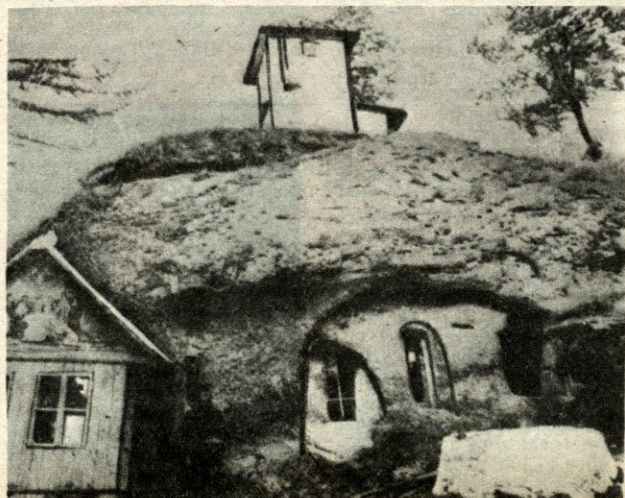
Situate între Cotenești și Cetățeni din Vale, Cetățuia și Schitul lui Negru Vodă domină într-un loc foarte strâmt valea râului Dâmbovița și vechiul drum de trecere spre Transilvania prin pasul Bran. Terasale înguste de pe maluri au fost locuite cel puțin din secolul V î. Chr., la începutul celei de-a doua epoci a fierului. S-au descoperit acolo urmele unor așezări daco-getice și, gravate pe stânci, silve vechi și siluete umane. Dintr-un important atelier de olărie getică s-au păstrat numeroase amfore de model elenistic. Alte urme sunt medievale, începând cu secolele XIII-XIV: fortificații, fragmente de arme și echipament militar, de ceramică și unelte, inele, cercei, monede și morminte. Cele descoperite cu decenii în urmă de un vrednic cărturar și colecționar din Rucăr, Dumitru Băjan, ce se află azi în muzeele din Câmpulung și Pitești. Toponimele evocă timpuri voievodale: Beciu, Cetățeni (cu sensul medieval), Cetățuia, Colții Doamnei, Colțul Bisericii, Foișoare, la Stăvilare, Valea Chiliilor, Valea Sasului, Valea lui Coman etc.

Așadar, Cetățuia lui Negru Vodă este legată de întemeierea Țării Românești, după cum Schitul rupestre cu același nume (și cu hramul îndă-

tinat lăcașurilor noastre monastice — Adormirea Maicii Domnului) este una din cele mai vechi așezări isihaste de la noi, confirmând atestările documentare sau literare din secolul al XIV-lea. Eliminând adaosurile mai târzii din lemn, piatră sau paieantă, reconstituim ușor sihăstria dintru început a schivnicilor, care locuiau în peșteri și se adunau pentru liturghie în bisericuța din stâncă. Ce înalte înțelesuri în această coincidență minunată a întemeierii voievodatelor și a întemeierii

monahismului isihast, mărturisită de vecinătatea unei Cetățui de apărare împotriva dușmanilor văzuți cu un Schit, redută a războiului cu vrăjmașii cei nevăzuți.

Nu vom relua aici istoria acestor monumente și locuri, reconstituită de Virgil Drăghicescu, I.D. Ștefănescu, pr. Ion Răuțescu și pr. Zaharia Petrescu cât și de Dinu V. Rosetti. Vom aminti doar câteva momente din trecutul Cetățuii și Schitului, ca referințe obligatorii pentru orice

intelectual român de azi, atent la devenirea spirituală și istorică a poporului său.

Istoria Schitului, citorit de întemeietorii Țării Românești, a fost neîntrerupt împletită cu evenimente importante sau răstimpuri de restriște din trecutul nostru. După Călușăreni, aici s-a retras Mihai Viteazul în 1595, moment despre care amintește placa memorială pusă în 1915. Tot aici s-a adăpostit în 1690 Constantin Brâncoveanu însoțind oștile turcești în campania din Ardeal. În secolele al XVII-lea și al XVIII-lea Cetățuia și Schitul erau în stare bună. Schitul se bucura de scutiri domnești, iar în 1810 se afla sub epitropia fostului mare vornic Goleșcu. În 1821 a fost pustiit de oștenii lui Kehaya-bey, prizonitori ai eteriștilor fugari spre Brașov. De atunci începe calvarul, neîncheiat până azi, al Schitului. Lungile răstimpuri de părăsire și ruinare, întrerupte, de pioase inițiative de restaurare și vremelnice reluări ale vieții duhovnicești în cuprinsul lui, sunt tot atâtea „semne ale timpului”. Laicizarea, indiferența față de viața religioasă și de vestigiile trecutului au dus la părăgînirea treptată a așezământului. În epoca modernă încercările de salvare se datorează unor modeste credincioși, preoți și țărani din Cetățeni (1859), farmacistului Gabriel Dumitriu din Câmpu-

lung (1911). Autoritățile acelor timpuri uitaseră de Schitul lui Negru Vodă. La fiecare sesizare despre ruinarea lui, ele cereau lămuriri despre Schit, ca și cum auzeau de el pentru prima oară. Urmău „încuviințări” și „porunci” de efectuare a reparațiilor, care cădeau însă doar în sarcina localnicilor, ca și cheltuielile de întreținere. Abia în 1911 Comisia monumentelor istorice „a declarat acest Schit monument istoric, punându-l sub ocrotirea legii pentru conservarea și restaurarea monumentelor publice”, după cum i se comunică farmacistului Dumitriu. Anul următor învățatul Virgil Drăghicescu cercetează Schitul, publicând un articol despre el. Dar în 1915 și 1918 reparațiile, construcțiile noi și amenajările le-a suportat preotul Gheorghe Moiescu de la Biserica domnească din Câmpulung. Principalele eforturi de întreținere a monumentului și a viețuitorilor din Schit continuă a le face credincioșii. Comisia monumentelor dă în 1922 o autorizație de construcție a unor încăperi pentru pelerini, curăță pictura veche, arheologii fac săpături în 1940-1941 și 1958. Pentru autoritățile laice așezământul nu mai era un suferind care poate fi înzdrăvenit, ci un cadavru interesant pentru disecție.

Semnalasem în *Vestitorul Ortodoxiei* din august 1994

situația gravă a Schitului Negru-Vodă, fără să-mi fac iluzii asupra efectului acestor însemnări într-o vreme în care griji mai presante ne abat atenția de la soarta monumentelor naționale. Dar sunt bucuros că n-am avut drepitate. La câteva săptămâni după apariția articolului, Schitul Negru-Vodă a devenit obiect de preocupare pentru Protoieria din Pitești, autoritățile culturale județene și pentru oameni sensibili la păzirea tradițiilor noastre spirituale sau istorice. Donatori generosi — între care o bancă din Câmpulung — au făcut posibil proiectul restaurării Schitului. O firmă elvețiană vrea să subvenționeze construirea unui funicular între vulnerabilul așezământ și vale. Interesul pentru Schitul Negru-Vodă crește în mass-media. Un articol pe această temă a apărut în publicația Episcopiei Argeșului, Muscelului și Teleormanului, *Lumină lină*, iar la 20 februarie programul „Interferențe” al postului TVR-1 a transmis un scurt documentar despre Schit, realizat de Marian Manolache.

Asemenea reacții sunt, desigur, încurajatoare. Deci n-a avut dreptate poetul Alexandru spunând: „Minuni în vremea noastră nu cred a se mai face”. Cei ce vor să vindece tristețile Muzei Clio sunt încă numeroși. ■

PENTRU ABONAȚI

Începând cu luna iulie 1995, prețul revistei — impus de spirala crescândă a costurilor generale de producție — va fi la vânzare liberă de 850 lei exemplarul.

Abonații — în rândurile cărora sunt mulți pensionari, elevi, studenți — vor beneficia în continuare de o substanțială reducere, un exemplar la abonament fiind numai 600 lei lunar.

NU UITAȚI — ABONÂNDU-VĂ ASTĂZI, ECONOMIȘI MĂINE!

Pagini de

istorie academică

ALEXANDRU PAPIU-ILARIAN

„Legătura logică între trecut,
prezent și viitor“

GABRIEL ȘTREMPEL, membru de onoare
al Academiei Române

Dintre marile personalități ale veacului XIX, care prin actele lor, prin bărbăția și patriotismul lor au influențat mersul istoriei românilor și au scris, totodată, istoria neamului, punând bazele istoriografiei științifice trei se detașază în mod special. Unul aparține Munteniei și se numește Nicolae Bălcescu. El a fost sufletul revoluției de la 1848, ne-a lăsat istoria lui Mihail Viteazul și, împreună cu August Treboniu Laurian, Magazin istoric pentru Dacia. Al doilea, plămădit pe pământul Moldovei, a fost partaș cu șanse mai palide de reușită la mișcarea revoluționară a aceluiași an 1848, de la Iași, dar a fost stălp al Unirii Principatelor, al secularizării averilor-mănăstirești și al legii rurale, care l-a eliberat pe țaran de sarcinile feudale și l-a impropriat. Acesta s-a numit Mihail Kogălniceanu și lui îi datorăm — pe lângă Arhiva românească —, prima adunare a cronicilor privitoare la Moldova, într-un corpus de 3 volume masive, la care mai recurgem și astăzi adesea, ca la apele nepoluate ale izvorului de munte, deși alte ediții separate de cronici au fost publicate și republicate de atâția istorici contemporani, unii mai învățați decât alții.

Al treilea este produsul Transilvaniei și se numește Alexandru Papiu-Ilarian. El a sosit primul la Blaj, în fruntea țărănilor de pe Mureș și Câmpie și a fost singurul conducător al revoluției de la 1848 până la venirea lui Iancu și Bărnuțiu. De la el ne-a rămas cea dintâi lucrare despre revoluția românilor din Transilvania, intitulată Istoria românilor din Dacia Superioară, precum și mereu actualul Tezaur de monumente istorice pentru România, tezaur patrimonial, amândouă opere care l-au așezat în scaunul de membru al Academiei.

Istoria este a poporului

Alexandru Papiu-Illarian s-a născut în satul Bezded, județul Salaj, la 27 septembrie 1827, dar de la vârsta de 5 ani părinții s-au mutat în Budiul de Câmpie — astăzi Papiu-Illarian — ceea ce ne îndrituiește să-l socotim: mai degrabă al Mureșului, decât al Salajului. Prin mama sa, Ana Hodoș, originară din Berghia, apartenența la aceste locuri este determinantă. Văr primar cu Iosif Hodoș, va rămâne nedespărțit de acesta pe toate drumurile întortocheate ale vieții. A învățat la Budiul, apoi la liceul din Târgu Mureș, apoi la Blaj și la Cluj, unde în iulie 1847 a absolvit cursurile juridice, care îi dădeau dreptul să ocupe slujbe în administrație sau să practice avocatura. Peste tot a fost un element excepțional, întotdeauna cel dintâi, indiferent de limba în care a fost obligat să învețe. Temperament înflăcărat, dărz și tranșant a fost eliminat de la Blaj de episcopul Leméni, pentru că s-a opus unui act de nedreptate și samavolnicie față de un profesor și a organizat o grevă a elevilor, de care s-ar putea să nu fi fost cu totul strein nici dascălul său, Simion Bărnuțiu.

Asemenea fire nu putea rămâne nepăsătoare în fața gravelor amenințări ce pândeau pe românii din Transilvania, de la schimbarea numerelor patrimoniale, la interzicerea folosirii limbii naționale până și în ținerea cuvântărilor funebre de la orașe. Nu e de mirare, deci, că la izbucnirea revoluției de la 1848, deși cel mai tânăr dintre tribuni — sau, poate tocmai pentru aceasta —, a fost cel mai intransigent. El a fost sufletul primei adunări de la Blaj, de la 18/30 aprilie și alături de Bărnuțiu cel mai vehement orator. Lui îi revin cuvintele: „Noi nu vrem să dominăm peste alții, dar nici nu vom suferi, noi cei mai numeroși și mai vechi locuitori ai țării... ca să se mai facă vreo lege

în această țară, fără știrea noastră”.

Îl întâlnim comisar de propagandă în județul Dâmbovița, în lunile iunie și iulie 1848, iar după a treia adunare de la Blaj (5/25 septembrie) aleargă peste tot pentru mobilizarea legiunilor lui Avram Iancu, ale lui Balint, Buteanu și Axente Sever. Urmarit peste tot cu ură de trimișii Dietei de la Cluj, iritați de energia patriotismului său, nu poate fi totuși arestat. În schimb, părintele său, preotul Ioan din Budiul, este spânzurat la Turda, împreună cu alți patrioți.

În toamna lui 1849 îl aflăm la Viena, membru în delegația românească condusă de Andrei Șaguna, Avram Iancu și Simion Bărnuțiu, ce căuta drepturi, ca odinioară Horea și Cloșca. În locul lor, li s-au oferit... decorații. Știm ce a răspuns Avram Iancu: nu ne-am luptat pentru jucării; vrem drepturi, Maiestate. Același gând l-a stăpânit și pe Alexandru Papiu-Illarian.

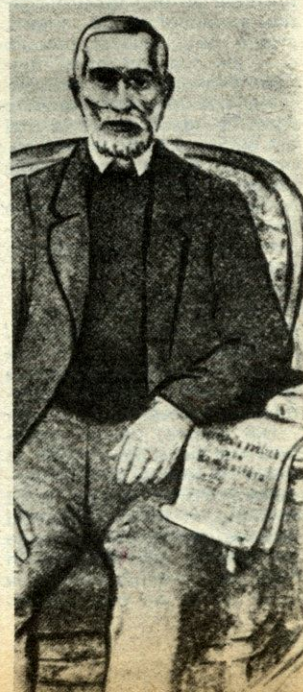
Nu s-a mai întors la Târgu-Mureș. A rămas la Viena, împreună cu Bărnuțiu și vărul său Iosif Hodoș, pentru completarea studiilor juridice. Acuma, și aici, a proiectat, pe baza unui imens material documentar, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, din care n-a putut definitiva decât primele două volume.

Despre activitatea istorică a lui Alexandru Papiu-Illarian s-a mai scris, cu autoritate științifică și adâncă pătrundere a sensului patriotic în care au fost învăluite ideile și aspirațiile sale. Dacă revenim asupra sa o facem pentru a ne reaminti că înfăptuirea crezului său ne este sacră tuturor și se cuvine să ne întoarcem adesea la idealul ce a hrănit sufletele marilor vizionari, căci avem obligația să păstrăm nestirbită moștenirea ce ne-a fost încredințată. Cuvântul nostru este mai degrabă un cuvânt de pioasă evocare, decât unul de ruginită exegeză.

Cea dintâi operă, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, scrisă la 23-24 ani și publicată în 1851-1852, a sur-

prins pe toți marii noștri învățați prin maturitatea de analiză a unor din momentele mari ale istoriei poporului nostru (prinse în volumul întâi) și, mai ales, prin curajul și adevărul aspru cu care a abordat problemele politice și desfășurarea evenimentelor până la a doua adunare de la Blaj din 3/15 mai (în cel de-al doilea). Este interesant de observat poziția lui Alexandru Papiu-Illarian față de mersul istoriei românilor din Transilvania până la 1848, redată în primele 80 de pagini din volumul întâi. Istoria — spune Papiu-Illarian — este a poporului, a țăranilor, mai ales după trecerea lui Radu Negru și Dragoș dincolo de munți și după întemeierea Principatelor. Românii, poporul, s-au răscolit la 1437, au fost părtășii la răscoala țăranilor de la 1514, iar în 1784, nemaiputând suporta tirania nobilimii ungurești, s-au ridicat sub Horea. De fiecare dată stăpânii, clasa suprapusă, cei ce nu erau de același neam cu noi au aruncat

Simion Bărnuțiu; în p. 42: Blajul la mijlocul veacului trecut

legi zdrobitoare pe capetele bieților români: Unio trium nationum, legislația lui Verboczy, care îi așeza în rândul animalelor, persecutarea Bisericii și batjocorirea capilor spirituali, pentru sute de ani singurii noștri îndrumători și mângâietori.

Dar despre aceste lucruri — continua Papiu-Ilarian — noi românii n-am putut scrie, atâta vreme cât ne-am aflat sub stăpânirea nobililor unguri. Iar aceștia au scris cu patimă și ură despre noi și drepturile noastre.

Sfetnic al lui Cuza Vodă

Aici, în acest prim volum, vehiculează Papiu-Ilarian ideea adunării documentelor fundamentale privitoare la istoria noastră, fără de care nu este posibilă elaborarea unei istorii adevărate. De altfel, chiar primul volum are în anexe documente importante privitoare la situația din Transilvania din anii imediat premergători revoluției.

Cu tomul doi al lucrării, Papiu-Ilarian intră în miezul stărilor de lucruri din imperiu, care au declanșat mișcările revoluționare la unguri, croați, sârbi, slovaci, precum și — pe cea mai mare întindere a volumului — desfășurarea evenimentelor noastre până la Adunarea de la Blaj din 3/15 mai 1848. Într-un capitol, al doilea, este tratată mișcarea tinerimii din Târgu-Mureș, în fruntea căreia se aflau Avram Iancu și Papiu-Ilarian. Și cel de-al doilea volum: s-a încheiat cu publicarea unor documente. Printre ele, cuvântarea lui Bărnauțiu de la Blaj și... *Răsunetul* lui Andrei Mureșanu, pe care numai forma de prezentare le separa; căci înțelesul și îndemnul lor era unul singur.

Din păcate, opera proiectată atât de rațional, atât de matur, a trebuit să fie abandonată. Primul volum, tipărit la Viena, în 1851, s-a epuizat atât de repede, încât odată cu volumul doi, imprimat în 1852, apare o nouă ediție, a celui dintâi, cu puține com-

pletări, dar cu un cuvânt de mulțumire al autorului către românii care i-au înțeles rostul. Apoi autoritățile de la Viena au oprit difuzarea operei. Al treilea volum, sub forma unei schițe, păstrat în fondul de manuscrise de la Academia Română, a fost publicat abia în 1943. Lui Alexandru Papiu-Ilarian i-au lipsit mai târziu documentele fundamentale pentru ducerea lucrării la bun sfârșit. Dar chiar sub forma aceasta, ea a fost utilizată din plin de unii istorici occidentali (cum: a fost, spre pildă, Elias Regnault în *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*, apărută la Paris în 1855).

Nesigur pe zilele lui în capitala austriacă, îndată după apariția celui de-al doilea tom și a interdicțiilor de difuzare, Alexandru Papiu-Ilarian a luat drumul Padovei, împreună cu vărul său Iosif Hodoș, pentru completarea studiilor. În 1854, în primele zile ale anului, cu doctoratul trecut, s-a întors la Viena cu gândul să-și deschidă un birou avocațial. Destinul a vrut însă ca alături de ceilalți mari luptători ardeleni, Laurian, Bărnauțiu, Cipariu, Ion Maiorescu, să contribuie, alături de frații luptători din Țara Românească și Moldova, la edificarea României moderne.

Acceptă deci invitația de a ocupa o catedră de drept la Universitatea din Iași, transformată curând în tribună pentru unire și independență națională. Până la începutul anului 1858 a funcționat ca profesor. După această dată îl întâlnim pentru doi ani la Berlin, supraveghind odraslele lui Panaiote Balș, trimise la studii, în realitate lucrând la cercetarea arhivelor berlineze și a unor poloneze, din care avea să se nască *Tezaurul*.

Jurisconsult al Moldovei, după înapoierea de la Berlin, Papiu-Ilarian a părăsit definitiv Moldova în 1861, stabilindu-se la București. Il întâlnim aici membru al Eforiei școlilor, procuror la Curtea de Casație, iar la 3 noiembrie 1863, după ce obținuse cetăț-

tenia, ministru de justiție în guvernul lui Mihail Kogălniceanu, pregătind baza juridică a secularizării și impunând egumenilor greci înapoierea patrimoniului cultural de manuscrise, cărți, odoare etc.

Până în 1864, când se încheie activitatea lui politică, el avea să elaboreze o seamă de studii, cum au fost *Memo-rand despre raporturile românilor cu nemții, cu slavii și cu ungurii*, prezentat lui Cuza Vodă în 1860, cu referiri subliniate la raporturile dintre teritoriu și națiunea română, sau *Independența constituțională a Transilvaniei*, publicat în *Monitorul oficial* și difuzat apoi în limbile franceză, germană și italiană, în care este vehiculată ideea drepturilor egale ale națiunilor ardeleni.

Documentele — monumente rătăcitoare

Dar adevărata sa operă istorică rămâne *Tezaur de monumente istorice pentru România* tipărit în 1862-1863, amplă culegere de documente și izvoare narative, mai ales externe, publicată în 3 volume la București, între anii 1862-1864.

Conștient că fără un corpus de documente bine încheiat nu se poate purcede la elaborarea unei istorii adevărate, adresându-se cititorilor, Alexandru Papiu-Ilarian menționa: „Nici să cugete dară românii a-și putea scrie istoria, până ce mai întâi nu vor avea adunate la un loc toate faptele istorice îngropate în monumente fără număr, străine și chiar indigene, atât tipărite... cât și manuscrise, și unele și altele ascunse în biblioteci și arhive... A aduna aceste monumente rătăcitoare ale istoriei noastre însemnează a pregăti și ușura lucrarea cea mare, astăzi cu neputință, a scriitorului fericit care preluând-o [cercetându-le, interpretându-le — n.n.], ne va prezenta apoi adevărata istorie a românilor”.

Cât despre necesitatea unei istorii — cartea vieții unei națiuni, cum o definește el — Alexandru Papiu-Ilarian conchide în același salut către cititor din tomul întâi: „*Unei națiuni mare la număr, ca a noastră, asemenea carte nu poate să-i lipsească îndelung, fără pericol. O națiune ce nu-și cunoaște istoria se aseamănă ființelor lipsite de memoria celor trecute. Ea nu cunoaște legătura logică și necesară între trecut, prezent și viitorul său; ea nu se cunoaște pre sine însăși, nu știe de unde și cum rezultă starea de față în care se află, nici și-o poate îndrepta; nu-și poate indivina [imagina — n.n.] cea viitoare, nici a o prepara, ci orbecăie fără îndreptar și rătăcește în toate părțile, până ce... cade în cursa inamicului*”.

Drepte și mereu actuale aceste idei, pentru toate generațiile ce hălăduiesc și vor mai trăi pe acest pământ al nostru!

Figura legendară a lui Mihai, care unise sub același sceptor cele trei țări române și captivase spiritul lui Bălcescu până în ceasul morții, nu-i putea rămâne indiferentă lui Papiu-Ilarian. Cea mai mare parte a primului volum din *Tezaur* este ocupată de lucrări, cronici și documente cu privire la domnia lui. Este publicată aici, pentru prima dată, *Cronica lui Balthasar Walther*, care îl vizitase pe Mihai la Târgoviște în 1597, cronică tipărită la Görlitz, în nordul Boemiei, în 1599. Pe lângă textul latinesc, Alexandru Papiu-Ilarian a dat și traducerea românească, așa cum: va proceda cu toate textele redată fie în limbile clasice, fie în alte limbi decât cea românească din toate trei volume. O seamă de note și comentarii la cronică ce nu vor lipsi, de altfel, de la nici unul din documentele și izvoarele publicate, trădează în Alexandru Papiu-Ilarian un critic al istoriei în cel mai modern sens al cuvântului. De altfel însăși publicarea în primul volum: a fragmentelor privitoare la Mihai, din opera iezeitului Ioan Bisselius, nu

între totul favorabile marelui voevod, ne demonstrează că el înțelege să utilizeze documente de ținută diferită, pentru a putea cântări mai bine adevărul istoric.

Lui Alexandru Papiu-Ilarian îi datorăm: publicarea pentru prima dată, în vol. I din *Tezaur*, a poemei vistiernicului Stavrinov, tipărită în grecește la Veneția în 1785, în care sunt preamărite faptele lui Mihai, precum și *Cronica versificată* a lui Matei al Mirelor, egumenul de la Dealu, cu povestirea evenimentelor din Țara Românească de după

istoriografia noastră. Este vorba de *Cronograful* lui Dionisie Eclesiarhul, cu evenimamentele Țării Românești dintre anii 1764 și 1815, și *Istoria preaputernicilor împărați otomani* a lui Ianache Văcărescu, al cărei manuscris se afla atunci în biblioteca genealogistului Ștefan Grecianu.

Cel de-al treilea volum, închinat lui August Treboniu Laurian, reunește documente din arhivele secrete ale Berlinului cu privire la Petru Rareș, Mihai Viteazul și nestatornicul în toate Gheorghe

Iași la 1860

Mihai. În sfârșit, în volum: mai sunt redată câteva hrisoave de familie ale lui Mihai, inscripțiile de pe pietrele de mormânt de la Dealu, precum și memoriul adresat de Mihai lui Rudolf II în anul 1601, descoperit în 1855 de contele Kemény și publicat în 1857 la Pesta, la Academia Maghiară.

Primul discurs de recepție academică

Volumul doi al *Tezaurului* cuprinde documente și izvoare narative privitoare la Movilești, descoperite în Polonia, condicile de documente ale lui Constantin Ipsilanti și Ioan Gheorghe Caragea, precum: și două opere de mare importanță pentru

Ștefan, cu peregrinările sale în Pomerania. Nu lipsesc nici izvoarele narative poloneze relative la Ioan Vodă cel Cumplit și nici știri relative la revoluția lui Horea. Unele din datele cu privire la Horea sunt culese de N. Bălcescu și împărtășite lui Alexandru Papiu-Ilarian de către Alexandru Odobescu, altele sunt comunicate de Alexandru Hurmuzachi. Câteva litografii, ce reproduc portretul lui Gheorghe Ștefan și scene cu privire la conducătorii revoluției de la 1784, ilustrează volumul.

Ideea acestui corpus de documente externe, imposibil de realizat de către un singur om, va fi reluată de Eudoxiu de Hurmuzachi, sub auspiciile Academiei Române și continuată până în zilele noastre.

Apresiasi și stimat în cercurile oamenilor învățați ai României lui Cuza, Alexandru Papiu-Ilarian este ales la 16 septembrie 1868 membru al Societății Academice, în aceeași zi cu Mihail Kogălniceanu și Gheorghe Sion. Președinte era Ion Heliade-Rădulescu; secretar general August Treboniu Laurian. Alegerea s-a făcut cu unanimitate de voturi.

Cine a avut prilejul să răsfoiască *Analele Academiei* pentru perioada anilor în care Papiu-Ilarian a participat la lucrări nu poate să nu rămână uimit de pasiunea, seriozitatea și diversitatea problemelor, cărora le-a găsit soluții și care au fost adoptate de plen, la propunerile sale. Cum Societatea nu-și avea delimitate secțiile și cum: principala problemă era aceea a elaborării unui dicționar, care a și apărut (este vorba de dicționarul latinizant al lui I. Massim și Laurian) îl surprindem: pe Alexandru Papiu-Ilarian adâncit în dezbateri de limbă, cu pasiunea cu care în tinerețe însoțise revista *Zorile* de la Cluj. Cea de-a doua jumătate a literiei P din *Dicționar* a fost redactată de el și îl întâlnim: în ședințele furtunoase de dezbateri atenuând aberantele etimologii propuse adesea de extremiștii latinști.

Tot lui îi revine propunerea făcută la 20 august 1869 ca toți membrii Societății să participe efectiv cu material lexical la accelerarea lucrărilor dicționarului, după cum: tot el propune, o săptămână mai târziu, statonicierea ședințelor publice în care să se prezinte discursurile de recepție la Societate, după modelul academiilor cu mai vechi tradiții. Acuma se hotărăște ca discursurile să fie precedate de o lectură intimă în cadrul Academiei și apoi, abia, să fie ținute public. Discursul său, închinat vieții și activității lui Gheorghe Șincai, fiind gata, este cel dintâi prezentat, în ședința restrânsă din 30 august 1869, cu răspunsul lui Gheorghe Bariț pronunțat a doua zi. La 14 septembrie, în aula Universității din

București, în prezența membrilor Societății Academice și a notabilităților orașului, discursul, deseori aplaudat furtunos, cum: graiește procesul verbal, este ținut în ședința publică și apoi tipărit în *Anale*.

Editor al lui Cantemir

De ce și-a ales acest subiect, de ce a urmărit viața, operele și ideile lui Gh. Șincai nu este greu de intuit. Știm: că Șincai a fost cel mai fanatic dintre istoricii ieșiți de la Blaj și Roma. Știm: că a fost cel mai mare adversar al clerului și de neînduplecat în toate încercările episcopului Bob de a-l neutraliza. Știm: că prigonirile streinilor și persecuțiile a lor săi l-au făcut să peregrineze din loc în loc, sărac și hăituit, cu manuscrisele ideilor și idealurilor sale în desagi, de la Pesta la Beiuș, de la Beiuș la Oradea și de acolo la Abauivăr, lângă Kassau, în Slovacia. Lui Papiu-Ilarian i-a fost drag acest personaj, intransigent și înflăcărat ca el însuși, vrăjmaș al clerului cum: a fost și el tot timpul vieții, vrăjmaș al minciunii și perfidiei, pe care și unul și celălalt le-au detestat. În plus, Șincai era și el mureșean. Papiu-Ilarian s-a regăsit, într-un fel, în lupta și strădaniile lui de istoric, în idolul său.

La 15 septembrie 1869, continuând lucrările sesiunii, Papiu-Ilarian îl propune ca membru onorar al Societății pe Edgar Quinet și susține pe Vegezzi Ruscala, propus de Eliade. În sfârșit, în aceeași ședință, se constituie Secția istorică a Societății, cu Mihail Kogălniceanu președinte și Alexandru Papiu-Ilarian secretar.

Printre alte probleme ridicate în Secția istorică și dezbătute în plenul Academiei a fost și aceea a publicării operelor lui Cantemir, începându-se cu *Descrierea Moldovei*, al cărei text latinesc fusese de puțină vreme descoperit de Al. Hașdeu la Moscova și care nu fusese nici-

odată tipărit. Prima impri-mare în germană, *Beschreibung der Moldau*, avusese loc la Hamburg în 1769 și doi ani mai târziu la Lipsca. Cea românească din 1825 de la Mănăstirea Neamț nu era corespunzătoare sub raportul limbii. Alexandru Papiu-Ilarian își asumă publicarea textului latinesc, care și apare în 1872, dar nu poate elabora studiul asupra vieții domnului moldovean, ce trebuia să precedă textul, din lipsa izvoarelor. O declară singur în raportul prezentat ca secretar la 21 august 1871. Cât privește traducerea în limba română, a cărei necesitate a fost discutată în ședința Secției din 13 septembrie 1871, Alexandru Odobescu (ales membru al Societății la propunerea lui Alexandru Papiu-Ilarian din 10 septembrie 1870) opinează ca cu aceasta să fie însărcinat însuși editorul textului latin. Pentru traducere și tipărirea în românește se votează suma de 4 400 lei din bugetul Secțiunii istorice, în ședința din 19 august 1872. În aceeași ședință Papiu-Ilarian declară că dăruiește Secțiunii fondul de 1 470 lei ce i-ar fi revenit pentru traducere. Din păcate, el n-a izbutit să realizeze decât două coli din textul românesc. Boala grozavă care îl pândea a tăiat aripile elanului său.

Lui Alexandru Papiu-Ilarian îi datorează Academia organizarea și sistematizarea manuscriselor lui Ion Budai-Deleanu, asupra cărora prezintă un raport la 9 septembrie 1870, publicat în *Anale*, tomul III, urmat de cea dintâi schiță biografică asupra magistratului din Cigăul Hune-dorei, stabilit la Lvov, în Galiția. Găsite de Gh. Asachi și cumpărate la stăruința acestuia, pe la 1868, de către Dimitrie Gusti, pe atunci ministru al cultelor și instrucțiunii publice, de la fiica lui Budai-Deleanu, măritată la Lemberg, după un oarecare Levandovski, manuscrisele au zăcut în neorânduială doi ani, nelegate, amestecate între ele, până la cercetarea lor de către Papiu-

Ilarian. După lectura raportului, V.A. Urechia a menționat că manuscritele respective au fost destinate Societății și că trebuiesc solicitate ministerului. Abia în anul 1903 va intra fondul Budai-Deleanu la Academie, preluat de la... Muzeul de Antichități.

Dispărut la numai 50 de ani...

În plină vigoare creatoare, Alexandru Papiu-Ilarian nu era mulțumit de palida activitate științifică a unora din membrii Societății și cere, la 20 august 1871, constituirea unei comisii care să elaboreze un proiect de regulament prin care să fie obligați toți membrii Academiei ca, în afara sesiunilor ordinare, să prezinte anual câte o lucrare, ce urma să fie publicată în *Analele Academiei*, raport și proiect de regulament adoptate. Câteva zile mai târziu, la sugestia sa, în ședința din 23 august 1871, este admisă în principiu editarea unui periodic pentru dezbateri filologice, istorice și științifice. Acest periodic, cunoscut sub denumirea de *Memoriile secțiunilor*, apare și astăzi.

Îl întâlnim: pe Papiu-Ilarian membru în comisia financiară a Societății Academice, îl găsim: prezentând, la 4 august 1872, alături de dr. Anastasie Fătu, cel dintâi raport cu privire la starea bibliotecii; este ales în numeroase colective de avizări pentru lucrări prezentate la concursuri; cu autoritatea-i de necontestat îi propune pe Andrei Șaguna și pe Adolphe d'Avril, agentul diplomatic al Franței, membri

de onoare ai Societății (7 septembrie 1871).

În anul 1873, participă încă trupestă la lucrări. Ultima dată îl întâlnim: la ședința din 30 august. Apoi mintea sa începe treptat să se întunece. La 10 august 1874, Iosif Hodoș anunță Societatea că Papiu-Ilarian, grav bolnav, nu poate lua parte la sesiune. Dus pentru recreere pe malul Bosforului, se întoarce fără nici o ameliorare; este îndreptat apoi spre Viena cu diagnosticul de paralizie progresivă pus de dr. Sutz și internat în clinica de boli mintale din circumscripția 9 vieneză. De aici, pentru rațiuni financiare și pentru că boala era declarată incurabilă, a fost adus la Sibiu, unde la 11/23 octombrie 1877, dimineața, a încetat din viață, la vârsta de 50 de ani. În aceeași casă de sănătate va închide ochii, de aceeași cumplită boală, 36 de ani mai târziu, și nepotul său, Nerva Hodoș.

Vestea morții a fost comentată de presă, a adunat lume de peste lume, numeroase coroane de flori și oratori. Din partea Academiei a vorbit Vincențiu Babeș, evocând trecutul de luptă, patriotismul și meritele științifice ale celui ce urma să-și doarmă somnul de veci în curtea bisericii Turnișor, unde a fost prohodit.

Nearmurile, foarte atente în asemenea împrejurări, au cerut lui Iosif Hodoș împărțirea bunurilor rămase de pe urma lui Papiu. Ce avea el într-adevăr prețios a fost biblioteca, profilată pe istorie și drept, cunoscută și de D.A. Sturdza și Odobescu, în afara ardelenilor, oarecum intimii

lui Papiu-Ilarian.

Această bibliotecă a fost oferită spre cumpărare Academiei Române pentru suma de 7 000 de lei, din care 5 800 urmau să fie cheltuiți pentru un monument, ce urma să-i străjuiască mormântul, iar 1 200 lei să fie înmănați surorilor sale. Raportul, semnat de Sturdza și Odobescu (ședința din 12 septembrie 1878) opinează pentru acceptarea ofertei, întrucât biblioteca valora mult mai mult decât pretențiile moștenitorilor. De ridicarea monumentului s-a îngrijit tot Academia, care a încredințat lucrările sculptorului Canner din Kreutznach. În martie 1881 monumentul era gata și pentru dezvelire Gh. Barițiu ar fi dorit ca trupul lui Ilarian să fie reînhumat în alt loc, mai central, ceea ce vârul său Iosif Hodoș a refuzat categoric.

Odată cu biblioteca, Academia Română a preluat și o bună parte din arhiva marelui dispărut. Printre hârtii se află mult material inclus în *Tezaur*, în *Istoria românilor din Dacia Superioară*, sau adunat în vederea continuării celor două lucrări. Altă parte a arhivei a fost păstrată de Iosif Hodoș, iar după moartea acestuia a ajuns în stăpânirea fiului său Nerva. Târziu, în 1919, ea a venit să se adauge celorlalte arhive de mari transilvăneni pe care le deține Academia, la dezvoltarea și progresul căreia atâția dintre ei au contribuit.

Alexandru Papiu-Ilarian, unul dintre aceștia cu scurtă, dar rodnică sa viață, a fost și rămâne unul dintre marii citori ai Academiei Române. ■

UN GÂND PE LUNĂ

În politică, lumea nu este niciodată mulțumită de ceea ce se face. Orice acțiune rămâne nefinalizată.

François Mitterrand (președintele celei de-a V-a Republici Franceze între 1981-1995) în emisiunea lui Bernard Pivot „Bouillon de culture” din 14 aprilie 1995 la TV France-2

Documente necunoscute

TAKE IONESCU

MEDIATOR INTERNAȚIONAL

„...Se poate prezice că acțiunea d-lui Take Ionescu va avea o influență capitală în soluționarea diferendului greco-turc și această soluționare se află în prag de a se realiza“ (Journal de Bruxelles, 12 noiembrie 1913). „Grație intervenției României lucrurile par acum să meargă pe calea cea bună și se poate aștepta cu multă încredere soluționarea uneia dintre cele mai delicate probleme din cadrul noii situații din Balcani“ (L'Indépendance Belge, 12 noiembrie 1913). „Vizita lui Take Ionescu la Atena a venit la momentul potrivit și a fost bine preparată“ (ministrul Italiei la Atena). Presa turcă, indeosebi ziarul Tanine, laudă în termenii cei mai calzi personalitatea lui Take Ionescu și misiunea sa moderatoare. Cuvinte de laudă la adresa politicii externe a României au apărut și în diverse publicații din Franța, Rusia și Germania. Din București, ministrul italian, baronul Fasciotti, în urma discuțiilor sale cu regele Carol I și primul ministru Titu Maiorescu, raporta la Roma (9 noiembrie 1913): „Acest voiaj [al lui Take Ionescu], cu căldu-roasele manifestări ce l-au însoțit, a suscitât probabil nu puține invidii atât regelui Carol cât și președintelui de Consiliu“. Dacă a fost așa, dacă regele și Titu Maiorescu puteau privi cu o anume notă de invidie succesul lui Take Ionescu, faptul demonstrează cum nu se poate mai bine că, într-adevăr, succesul a fost real, iar invidia este de cele mai multe ori un compliment.

Am reprodus toate aceste aprecieri pentru

a defini mai exact dimensiunile misiunii pe care și-o asumase cunoscutul diplomat și om politic român Take Ionescu, atunci când se hotărâse să medieze în tratativele greco-turce privind normalizarea raporturilor dintre cele două state. Pacea grecilor cu turcii — prelungire a Tratatului de pace de la București din iulie 1913 — s-ar fi realizat probabil și fără serviciile lui Take Ionescu. Intervenția lui a grăbit însă lucrurile. Le-a investit în același timp cu garanția statului român. Regatul României avea în acel moment o foarte mare trecere în lumea balcanică. În această parte a Europei, 1913 a fost „momentul României“. Că așa stăteau lucrurile, o dovedește și faptul că atunci când pacea greco-turcă a fost semnată (5/19 noiembrie 1913) la ora 2 noaptea, ministrul de externe grec Pannas l-a trimis chiar în acel moment pe șeful său de cabinet la sediul Legației române din Atena, sculându-l din somn pe ministrul român, „deoarece dl. Pannas nu vroia ca reprezentantul României să aștepte această mare știre numai din ziarle de dimineață“.

Despre rosturile misiunii sale și desfășurarea ei s-a păstrat în arhive un amplu raport inedit redactat de Take Ionescu însuși. Prima parte a acestui raport a fost publicată în numărul precedent al revistei. Să urmărim în continuare relatarea lui Take Ionescu.

Ion BULEI

Revin la tratările dintre delegații turci și greci.

După cum: era de așteptat, a doua întrevedere între delegații turci și delegații greci n-a dat rezultat. Greutatea mare era că turcii nu puteau face concesii-uri neavând [de]pline puteri și nereușind să aibă din Constantinopol răspunsuri reperi, iar grecii nu voiau să facă deodată concesii finale, nefiind siguri că turcii vor face și dănsii contra-concesiunile necesare și nevoind să se descopere pe de-a-ntregul fără siguranța de succes. De altă parte, era evident că birourile [în sensul de delegații] erau mult mai dificile decât dl. Venizelos care lua parte la tratări cu delegații. Desigur că ar fi dăinuit discuțiunile între dânsii un timp foarte îndelungat. De aceea de aci înainte nu au mai tratat între dânsii și restul tratărilor l-am făcut eu, discutând separat cu turcii și cu grecii. Am discutat separat pentru că neavând calitate oficială nu era cu putință să strâng împreună pe dl. Panas cu delegatul turcesc.

Chiar în seara de 26 octombrie, am examinat din nou diferitele puncte cu dl. Venizelos și cu dl. Pannas. Ar fi oșios și inutil să aliniez diferitele faze ale discuțiunilor fie cu delegații greci, fie cu delegații turci. Este evident că atunci când sunt o mulțime de puncte de hotărât fiecare modificare ridică noi obiecțiuni și provoacă alte modificări. Văzând necontenit când pe unii când pe alții și făcând pe Ghalib Bey să telegrafiez la Constantinopol în mai multe rânduri, întrebându-l numele meu și de două ori sub dictarea mea, dictare la care am adus să asiste și pe dl. Filodor, am văzut în cursul celei de a treia zi a șederii mele în Atena, când trebuia, după programul convenit, să și plec, că nu era posibil ca lucrurile să se termine imediat și, deci, după rugăciunea d-lui Venizelos, mi-am amânând plecarea cu o zi și apoi am prelungit tot așa de două ori, astfel că am rămas în

Atena șase zile în loc de trei.

Deja a patra zi lucrurile erau ajunse aproape de înțelegere între mine și delegații turci, însă din Constantinopol nu veneau răspunsuri, probabil și din cauză că tocmai se intrase în sărbătorile Bairamului în care miniștrii turci nu se mai întâlnesc între dânsii.

Am făcut atunci cele mai mari insistențe pe lângă Ghalib Bey care personal era multumit cu concesiunile pe care le obținusem de la Venizelos, ca să iscălească tractatul fără a aștepta răspunsul din Constantinopol.

Am reușit, și luni seara s-a hotărât ca tractatul să fie parafat *ad referendum*.

Pentru a vă arăta un exemplu de felul în care au mers aceste negociațiuni, vă voi nota unele scrisori primite de mine de la Ghalib sau de la dl. Panas. Așa, în scrisoarea de duminică 9 noiembrie stil nou, Ghalib îmi scria:

„Am: onoarea să transmit aci Excelenței Voastre formulele care au fost preparate ieri seara cu dânsa. Este aci o foarte ușoară variantă în protocolul anexă § 13”.

A doua zi, luni, îmi scria: „Am: onoarea să transmit Excelenței Voastre textele articolelor pentru care n-aveam încă răspunsul definitiv din partea guvernului elin. Cum: Excelența Voastră și aduce aminte a fost vorba de cele mai multe dintre ele în întrevederea noastră, dar afară de cele ce urmează nu erau de natură să fie considerate ca formând puncte de divergență importante... Dacă toate aceste texte vor fi agreeate nu va rămâne nici o divergență între noi și va fi atunci inutil să mai telegrafiez textele la Constantinopol. Ne vom putea mulțumi de a aștepta răspunsul telegramei de astăzi dimineață”.

Asupra unei cestiuni relative la apelurile către șeicul islam, când totul se credea sfârșit, luni seara, la ora 1.30 noaptea, Ghalib Bey îmi scria: „Abro Bey a fost la Ministerul de externe pentru a vedea textele în ultim resort. în § 14 al protocolului anexă,

cuvântul *exclusiv* nu convine se pare Greciei. Or acesta este textul convenit de comun acord cu Excelența Voastră și noi ținem: la dânsul în chip inamancabil. Cum: sunt în momentul de a telegrafia așa vrea mult ca nimic să nu rămână în suspensie. Rog dar mult pe Excelența Voastră să binevoiască să facă necesari ca acest cuvânt să fie menținut absolut”.

L-am: răspuns imediat, arătându-i că omisese: să comunic grecilor despre acest cuvânt pe care-l convenisem: cu dânsul și că la rigoroare vom găsi un altul. Tot noaptea târziu Ghalib mi-a: răspuns: „Mulțumesc pentru făgăduiala dumitale utilă. Dar acest punct fiind foarte esențial, mi-ar fi dificil să procedez la parafat fără ca el să figureze în text. Contează deci pe bunăvoința dumitale și înalta dumitale intervențiune pentru a-l face să fie admis”.

Cam: în aceleași momente, tot atunci, luni 28 octombrie, dl. Pannas îmi scrie: „Scumpă Excelență, ai avea bunătața să tratezi cu Ghalib Bey și cestiunea drumurilor de fier orientale pe care guvernul dorește să o reguleze cu compania fără ca o mențiune să fie făcută în Convențiune?”

Obținând de la Ghalib Bey ca cestiunea drumurilor de fier orientale să fie scoasă din tractat deoarece nu privea atât pe turci ci mai mult Austro-Ungaria și marți dimineață acceptând dl. Venizelos și faimosul cuvânt *exclusiv*, delegații greci și delegații turci au parafat tractatul fără să fi avut de la Constantinopol autorizația s-o facă. Pentru a ușura venirea autorizației, Ghalib Bey, în urma sfatului meu, a telegrafiat deschis tractatul la Constantinopol cu o introduțiune cifrată în care-i spuneam: să-i comunice lui Talaat ca-i obținusem: tot ce se putea; mai mult chiar decât sperasem; și că aceasta era ultima șansă pentru turci de a obține o pace așa de favorabilă. Mai dădeam și unele explicațiuni asupra cestiunilor pe care grecii cu drept cuvânt nu le

Take Ionescu și soția sa (x) sunt salutați la sosire de către E. Venizelos (xx)

În p. 48: montaj fotografic publicat de Gazeta ilustrată din 9 noiembrie 1913 sub titlul întoarcerea d-lui Take Ionescu. Capitala întreagă l-a aclamat

putuse accepta.

Am avut satisfacțiunea în cursul zilei de marți să primesc de la Ghalib Bey două scrisori. În cea di-n'tâi îmi spunea: „Prea scumpă Excelență, piesele sunt gata, le vom colaționa într-o oră la mine și apoi voi merge la minister să parafam”.

Iar în a doua: „Mă grăbesc să informez pe Excelența Voastră că parafai *ad referendum* textul tratatului”.

Astfel, marți textul tratatului era parafat în redacțiunea pe care o stabilisem: aproape pas cu pas în cele patru zile pe care le petrecusem în Atena. Ghalib Bey îmi dăduse o mare dovadă de încredere când, după sfatul meu, iscălise fără mandat, deși, bine-nțeles, *ad referendum*.

Dl. Venizelos în acele momente mi-a reînnoit mulțumirile lui (prin anticipație, regele Constantin îmi mulțumise pentru munca pe care mi-o dădese la Atena) și a ținut să-mi declare că este fericit că România a putut să facă ceea ce marile puteri nu putuse să facă și că dorește să se știe că României și Maiestății Sale regelui i se datorește această a doua re-stabilire a păcii în Peninsula Balcanică care crește presti-

giul României și o întărește în rolul ei de arbitru.

Dl. Venizelos era acum liniștit; el știa, cum mi-a spus-o și repetat-o, că de acum înainte dacă turcii nu ar voi să iscălească ceea ce delegații lor primise *ad referendum*, au putea să blocheze Smirna fără ca nimeni să-i facă vreo obiecțiune. Dl. Venizelos mi-a adăugat textual: „Personal mi-ar conveni ca turcii să refuze, căci ași încheia pacea în urma unui blocus, prin urmare într-un mare succes pentru Grecia și pentru guvernul grecesc”.

Totuși, dl. Venizelos m-a rugat să stau până miercuri seara, sperând și el și eu că cu tot Bairamul va veni în sfârșit dreptul de a iscali.

Inutil de a vă adăuga că tot corpul diplomatic mi-a făcut aceleași felicitări, unii desigur cu mai multă căldură decât alții, pentru încheierea păcii și strălucirea care se revărsa asupra României. Ca să fiu complet, ar trebui să fixez aci care puteau fi punctele asupra cărora și Ghalib și eu ne așteptam: ca de la Constantinopol să se ceară modificări. Era cestiunea drumurilor de fier orientale pe care Grecia ar fi voit s-o trateze cu Compania, fără altă obligațiune, dar pe care Turcia,

după dorința Austro-Ungariei, mai ales, vroia s-o pună în tractat ca să fie referită la Comisiunea internațională din Paris.

Dl. Pannas nu avea nici o speranță ca Grecia să poată scăpa de această clauză.

Era apoi cestiunea unei indemnizări pentru muktevelii, adică persoanele private beneficiare prin ereditate a dijmelor din teritoriile anexate de Grecia.

Dijmele, concepțiune feudală, fiind desființate de către Grecia, statul grecesc primise în urma discuțiilor noastre să acorde indemnizări instituțiilor de caritate, moskei, tekeuri, medreseuri, care profitau de asemenea dijme vacuf, dar nu vroia să acorde și simplilor particulari care profitau de aceste dijme vacuf. Dar cum acești beneficiari erau persoane foarte interesante la Constantinopol, Ghalib Bey insistase în tot timpul la mine să obțin și această concesiune după cum obținusem și un alt lucru pe care dl. Venizelos la început mi-l declarase *absolut inadmisibil*, anume recunoașterea dreptului de proprietate pentru persoanele morale din Turcia. Mi l-a acordat când am: aflat că sub această cestiune nu se ascundea decât Comitetul Uniune și Progres adică Partidul June Turc care stăpânește mai multe imobile din Salonic.

Și chiar în ceasul în care Ghalib Bey îmi remitea ca souvenir un text al tratatului pe care îl parafase, mai revenea încă o dată în privința indemnizării muktevelilor și-mi dădea un proiect de declarațiune din partea guvernului grec sub formă de scrisoare a d-lui Pannas prin care s-ar fi angajat guvernul grec să plătească beneficiarilor o rentă viageră în sumă de două sute de mii de lei pe an.

Toată ziua de marți și toată ziua de miercuri am așteptat inutil telegramele din Constantinopol care nu soseau. Cel mai îngrij[or]at era Ghalib Bey care luase asupra lui o parafare fără mandat. În

seara de miercuri, înainte de a pleca la Pireu spre imbarcare, am: tentat încă o dată să discut cu dl. Venizelos cestiunea unei indemnizări pentru muktevelii, dar n-am: reușit.

Pe vaporul „România”, la Pireu, dl. Venizelos a aflat că Ghalib Bey primise în acel moment o telegramă de la Constantinopol, deschisă, iar că reprezentantul grec oficios de la Constantinopol, Levi-des, telegrafiasse d-lui Venizelos că Consiliul de Miniștri ținut la marea vizir hotărâse acceptarea tratatului.

După ce m-am despărțit de d-nii Venizelos și Pannas și în momentul de a ridica ancora, am: primit de la Ghalib Bey un telefon din Atena prin care mă ruga să aștept căci are să-mi facă o comunicare din Constantinopol. L-am: așteptat. Când a sosit, Ghalib mi-a arătat depeșa deschisă primită din Constantinopol, care mai pune a patru condițiuni pentru semnarea tratatului. Una era ca evcaful să aibă dreptul nu numai să încaseze veniturile bunurilor vacuf, cum: descesem: noi, dar să le și vândă; a doua era o lămurire și mai precisă că persoanele morale pentru care obținuser: dreptul de a-și păstra proprietățile cuprindea și Comitetul Uniune și Progres, a treia era cea relativă la drumurile de fier orientale, a patra o făgăduială de o indemnizare pentru muktevelii însă fără nici o cifră ci numai cuvintele: o justă indemnizare.

Neputând să mai amân plecarea, căci a doua zi era deschiderea Parlamentului elin și credeam: că era mai cuminte, după rolul pe care îl îndeplinește, să nu fiu prezent la această solemnitate națională, am: oferit lui Ghalib Bey să scriu d-lui Venizelos părerea mea asupra acestor patru noi cereri ale Turciei din care știam: bine că numai două aveau importanță — drumurile de fier orientale și indemnizarea muktevelilor. Pe când scriam, dl. Pannas mi-a trimis vorbă că este în Pireu și dorește să mă vadă. A venit, și tratând cu dl. Pannas,

d-sa mi-a spus că personal ar primi pe câteși patru, dar nu poate lua nici un angajament fără a vedea pe primul ministru care plecase la Atena. Am: pus față-n față pe Ghalib și pe Pannas și după orele 12 i-am: trimis împreună la Atena și m-am: despărțit de dânsii conșcins că puteam: considera tratatul ca și semnat.

A doua zi, pe mare, am: primit de la dl. Pannas o radiogramă anunțându-mi că cestiunea mukteveliiilor este inadmisibilă, iar cestiunea drumurilor de fier orientale oferă dificultăți. Joi însă, tratatul s-a scălit cu cestiunea drumurilor de fier și fără indemnizarea mukteveliiilor, Turcia renunțând la această cestiune la care ținuse așa de mult. Astfel s-a încheiat șederea mea la Atena.

Din cele arătate de presa europeană mai știți, domnule președinte al Cosiliului, că primirea care mi s-a făcut de guvernul și națiunea elină a întrecut cu mult orice așteptare și va asigur că descripțiunile care s-au dat sunt mai prejos de realitate.

Atrăgând atențiunea d-lui Venizelos asupra a ceea ce mi s-a părut prea exagerat atât în onorurile cât și în entuziasmul delirant al mulțimei, dl. Venizelos mi-a repetat și m-a însărcinat să comunic Maiestății Sale regelui și guvernului marea gratitu-

dine a statului elin pentru serviciile pe care noi i le adusesem. Și continuând deplina sa încredere în noi, mi-a dat și sarcina ca să expun la Constantinopol marelui vizir și lui Talaat Bey vederile Greciei în privința relațiunilor viitoare dintre Grecia și Turcia, vederi care să dovedească oamenilor de stat turci că interesul lor este să trăiască cu grecii în relațiuni cordiale și să fac chiar oferta unei alianțe a Greciei cu Turcia, bineînțeles în ce privește Turcia europeană.

Cum: toate acestea privesc direct pe greci și turci, cred, domnule prim-ministru, că nu este nevoie să intru în lungile dezvoltări pe care mi le-a făcut dl. Venizelos și pe care, firește, în numele său le-am: comunicat marelui vizir și lui Talaat la Constantinopol la întoarcerea mea. Dacă totuși relatez acest fapt, este pe de o parte fiindcă am: văzut într-insul o mare dovadă de încredere din partea guvernului elin, o deosebită onoare ce mi se făcea ca să fiu însărcinat eu să pregătesc terenul pentru noile raporturi dintre greci și turci, și pentru că mai ales cu această împrejurare m-am: convins că la Constantinopol atmosfera bulgarofilă este încă foarte puternică și nu va fi lesne de risipit.

La fundul lucrurilor sta

Regele Greciei, Constantin (x) și regina Sofia (xx) îndreptându-se spre puntea cuirasatului „Averof”, pentru a-l saluta pe Take Ionescu

chestiunea insulelor. La avansurile care mi s-au făcut, la Constantinopol mai ales, ca să încercăm noi între greci și turci o mediațiune, eu am răspuns categoric că o asemenea întreprindere e mai presus de puterile noastre și n-ar avea alt rezultat decât să ne strice fie cu grecii, fie cu turcii, poate chiar cu amândoi, fără putința vreunui rezultat. Am profitat însă de conversațiunile mele cu ambasadorii ca să le atrag atenția că chestiunea insulelor este plină de pericole și că numai o hotărâre a puterilor ar putea acoperi față de opiniunea publică respectivă pe guvernele grecești și turcești.

Totuși, am făcut tot ce am putut la Constantinopol ca să atrag atențiunea atât marelui vizir cât mai ales a lui Talaat, care este atotputernic și se poate zice că astăzi este însăși Turcia, că adevăratul interes al Turciei stă în legături intime cu Grecia iar nu cu Bulgaria. Am expus cele mie expuse de către dl. Venizelos și am lăsat să se înțeleagă că o strânsă amicizie între Turcia și noi, pe care Talaat mi-a cerut-o tot timpul și cu toată insistența, nu este compatibilă cu o politică anti-grecă bazată pe o amicizie strânsă cu Bulgaria.

Nu am pretențiunea că am reușit să hotărâsc pe oamenii de stat turci la o înțelegere mai intimă cu Grecia. Sunt sigur însă că i-am convins că jocul în trei este imposibil și că orice acțiune pe care împreună cu bulgarii ar încerca-o în contra Greciei ar deschide pe de-a-ntregul toată problema balcanică și că noi hotărât nu putem sta nepăsători într-o asemenea turburare.

Încolo, la Constantinopol nu am avut decât să înregistrăm mulțumiri pentru acțiunea noastră și mai ales grațitudine pentru Maiestatea Sa regele. Astfel, Maiestatea Sa sultanul m-a însărcinat textual să comunic Maiestății Sale regelui mulțumirile lui și grațitudinea lui pentru eforturile mele de la Atena. Marele vizir, în numele guvernului turc, mi-a arătat de aseme-

nea toată recunoștința Turciei și m-a autorizat să comunic această guvernului și regelui. Firește că Talaat, cu care am fost mai mult în relațiuni și care este un om energic și hotărât, mi-a repetat nu o dată mulțumirile lor și recunoștința lor.

Toți ambasadorii mi-au făcut aceleași declarațiuni, unii insistând chiar că prin rolul pe care România l-a jucat, noi am adus un mare serviciu păcii europene.

Până și patriarchul mi-a trimis vorbă că dorește să-mi trimită o delegațiune care să-mi exprime recunoștința Bisericii și a sa pentru pacea de la Atena...

În trecerea mea prin Constantinopol delegatul pentru pace al Serbiei, dl. Pavlovici, a cerut să mă vadă. L-am sfătuit să primească întocmai textul tratatului turco-grec, căci concesionile pe care le-au făcut grecii le-au făcut în interesul nostru al tuturor...

Dl. Pavlovici a și telegrafiat d-lui Pasici această părere și s'at sfat amical.

Acestea sunt, domnule președinte al Consiliului, în rezumat și independent de diferitele conversațiuni politice pe care le-am avut neapărat cu diplomații, rezultatele unei călătorii care cum bine știți nu cuprindea precis nici o misiune, dar care prin puterea împrejurărilor s-a transformat într-o misiune.

După cum v-am spus deja prin telegramele mele, restabilirea păcii, fiind un interes român, era cu neputință să nu primesc rugăciunea ambelor părți de a mă amesteca în tratativele lor. Dacă nu am fi reușit, toată răspunderea ar fi căzut numai asupra mea și nimic nu ar fi fost mai ușor țării decât să se degajeze de orice solidaritate, fiindcă oficial nimeni nu mă însărcinase cu nimic. Reușind, a reușit, desigur, prestigiul și puterea României. Astfel s-a putut continua opera Tratatului de la București și pune încă o bază pentru ordinea cea nouă care s-a stabilit în Peninsula Balcanică.

Uitasem să vă vorbesc de o

propunere pe care mi-a făcut-o în treacăt primul ministru al Greciei, aceea de a se înălța la București un monument al Păcii din 1913, la care Grecia ar contribui și la care, dl. Venizelos era sigur, ar contribui și Serbia și Muntenegru.

De asemenea, nu mai insist asupra înțelegerii *ad referendum* dintre mine și guvernul elin ca universitățile celor două țări să facă un schimb de cursuri, cum fac universitățile germane și americane.

Expunerea mea nu ar fi completă dacă nu v-ași atrage atenția asupra încă a două puncte.

Primul este relativ la noua Grecia. Convingerea mea este că Grecia astăzi este cu totul un alt stat decât Grecia de altă dată. Dacă i se îngăduie câțiva ani de liniște, va fi și o putere militară serioasă, căci conștiința națională este admirabilă.

Noua Turcie este și ea o altă Turcie. Se lucrează în Noua Turcie. Bate acolo un vânt de patriotism, chiar de chauvinism, care este un factor din cei mai însemnați. Vă dau o dovadă: Talaat, după ce mi-a istorisit reluarea Adrianopolului, mi-a spus foarte ferm că ei sunt hotărâți (mi-a confirmat și marele vizir) să desființeze *proprio motu* capitulațiile economice¹. Vor să-și aleagă momentul, dar o vor face.

Primiți vă rog, domnule președinte al Consiliului, expresiunea înaltei mele considerațiuni.

Take Ionescu
București, 24 noiembrie 1913 ■

¹ Se referă la sistemul de tratate încheiate în Evul Mediu de Imperiul otoman cu diverse state occidentale în baza cărora acestea din urmă primeau importante privilegii comerciale. Tratatul franco-turc din 1536 (reinnoit în mai multe rânduri) a inaugurat acest sistem al capitulațiilor, fiind continuat cu tratatele încheiate în 1580 cu Marea Britanie și Olanda (1612). Trebuie subliniat faptul că aceste capitulații aveau valabilitate în toate provinciile Imperiului otoman, și în țările vasale acestuia. În istoriografia română, termenul de capitulații este utilizat îndeosebi pentru a indica regimul relațiilor speciale pe care țările române l-au avut cu Imperiul otoman până în 1878 și în baza căruia acestea s-au bucurat de o largă autonomie internă.

IUBIRILE MARTHEI BIBESCU

În așteptarea marii pasiuni pentru Henry de Jouvenel, care o va face să le uite pe toate celelalte, Martha se mulțumește să stăpânească un cerc de admiratori și să vegheze la soarta Europei, bolnavă de pe urma războiului, și a României, care nu se simte nici ea mai bine.

GHISLAIN DE DIESBACH — a cărui carte La princesse Bibesco. La dernière orchidée, am putut-o prezenta în ampla noastră recenzie — redă în detaliu și cu multă înțelegere frământările acestei frumoase și inteligente femei privind zbulcuiul politic al țării sale în acei ani. Dar cum tema anunțată de noi este viața amoroasă a prințesei, ne vom cantona la această latură a personalității ei, și ea extrem de bogată și originală.

În ajunul apariției operei sale Izvor, țara sălcilor, Martha la dejunul cu un prieten al vărului său Kerguézec, un senator foarte monden, pe care îl cunoștea de altfel de câteva luni. Henry de Jouvenel este un bărbat frumos, brun, cu un fizic plăcut și o mustață cuceritoare. Nu are o reputație foarte bună, ceea ce îl face și mai interesant, cel puțin în ochii femeilor. Angajat, pentru a-și câștiga existența, la marele ziar care era atunci Le Matin, a devenit, prin calitățile sale stilistice, redactor-șef. „Ceea ce îi plăcea în ziaristică — va scrie unul dintre prietenii săi din tinerețe, viitorul ministru Anatole de Monzie¹ — era ocazia coti-

diană de a-și etala manierele. Acestea i se adăuga un talent incontestabil al cuvântului și penei și o rară putere de convingere”.

De la ziaristică la politică nu este decât un pas, mai ales pentru ambițioși — scrie GHISLAIN DE DIESBACH —, iar Jouvenel l-a trecut odată cu pragul hotelului lui Alfred Boas, un alt ziarist, care reunea la el, în strada Châteaudun 34, elita republicanilor de stânga. Jouvenel s-a îndrăgostit de fiica gazdei sale, Claire-Sarah, și s-a căsătorit cu ea, dar pentru puțin timp. Din această căsătorie a avut un fiu, Bertrand, născut în 1904, apoi a divorțat, devenind amantul oficial al Isabellei de Comminges (și ea despărțită de contele Pillel-Will), de la care avea un al doilea băiat, Renaud. În sfârșit, la ziar a întâlnit-o pe Colette, care divorțase de Gauthier-Villars. S-a căsătorit cu ea la sfârșitul anului 1912, în vreme ce era însărcinată cu fiica lor, botezată tot Colette.

Henry de Jouvenel a făcut o parte a războiului ca soldat, apoi a devenit trimisul Franței la conferința delegaților Antantei la Roma. Șef de cabinet al lui Anatole de Monzie, în iulie 1917, a fost numit subsecretar de stat la marina comercială, apoi în 1918, membru al Comisiei dezarmării. Fiind ales senator în departamentul Corrèze, a devenit totodată și membru al Comisiei afacerilor externe.

Începând din 1917, a doua sa căsătorie nu mergea mai bine decât prima. Neînțelegerile s-au instaurat în familie. Colette a reînnoat legăturile sale amoroase, vechi și vinovate. În ce îl privea, Henry nu mai știa nici el numărul aventurilor, bucuros să fie dorit de atât de multe femei și îndreptățind, prin conduita sa, spusele Colettei despre „cochetăria lui de femeie ușoară”. Puțin mai târziu, cel mai bun prieten al său, Kerguézec, va declara despre el: „Este o femeie...”.

¹ Anatole de Monzie (1876-1947) a fost, începând din 1925, de mai multe ori ministru al instrucției publice, finanțelor și lucrărilor publice, acest ultim post ocupându-l în cabinetele Daladier și Reynaud (1938-1940). În timpul regimului de la Vichy, cu care nu a colaborat, a analizat evoluția politică a țării cu un ochi accentuat critic. Autor a numeroase volume (*Rome sans Canossa*, *Destins hors série*, *Petit Manuel de la Russie nouvelle* etc.) și coordonator, începând din 1936, al *Enciclopediei franceze*, Anatole de Monzie a fost una dintre cele mai remarcabile personalități politice ale celei de a treia republici (1870-1940).

Castelana de la Posada înconjurată de rude și prieteni

În p. 53: prințesa Bibescu cu fiica ei și Henry de Jouvenel

Pur și simplu femeie

A doua zi după întâlnirea lor, Jouvenel îi trimite flori Marthei și îi propune să o însoțească, el cu Kerguézec, la ultima piesă a lui Robert de Flers, *Les Vignes du Seigneur*. La întoarcerea de la teatru, pe 22 februarie 1923, Martha, tulburată de acest seducător de profesie, își notează: „Manierele senatorului de Corrèze sunt de învăluire. Îmi provoacă o senzație ciudată, niciodată trăită până acum. Ca și cum a-i schimba clima”. Prințesa începe să-și însemneze în jurnal unele impresii despre Jouvenel în engleză, pentru ea întotdeauna limba inimii. Se pare că totul „la curs” spre o nouă dragoste... A doua zi dimineață, senatorul nu-i trimite flori, ci o scrisoare în care îi mulțumește că există și că locuiește la Paris. Ceea ce poate trece drept o declarație. Evident, Martha așa o și ia.

Toată primăvara anului 1923, Henry de Jouvenel, care și-a părăsit domiciliul conjugal, lăsând-o pe Colette cu pisicile ei, îi face o curte asiduă Marthei. Scrisori și flori se succed ritmic, zi de zi. Sunt tot mai lungi și tot mai variate. Ajung la sase pagini, iar buchetele la tufisuri. Curând ei îi cere permisiunea să o vadă, după cină, pentru a-i cere un sfat... „Sunt eu atât de înțeleaptă?” se miră Martha. Apoi, mai târziu, îi solicită lecții de engleză, subterfugiu de care virtu-

oasa d-ră Chatfield — agasată de zborul acestui bărzăun în jurul florii de a cărei pază ea răspunde — nu se lasă înșelată.

Parcă a-i face acestuia în ciuda, Jouvenel câștigă teren: Pe 2 martie, ieșind de la o cină la Martha, la care a participat și Kerguézec, Jouvenel se întoarce brusc pe urmele propriilor pași, se aruncă la picioarele stăpânei casei și i le sărută cu devoțiune. Martha nu protestează, destul de flatată de preferința unui bărbat atât de râvnit. Două zile mai târziu, alături de obișnuitul buchet de flori, ea găsește acest bilet: „Nu pot să cred că nu este material glasul care mă recheamă între zidurile unde se află viața mea”. A fost obligat să plece la Lyon. De acolo, îi telegrafiază pe un ton de-a dreptul biblic: „Nu te mai îndoi și nu-ți părăsi sluga”.

Martha nu se mai îndoieste de această nouă dragoste și, fără a împărtăși opiniile politice ale acestui radical-socialist, începe să-i vadă pe alții cu ochii lui. Cu acești ochi îl judecă, de pildă, pe prințul Sixte de Bourbon de Parma, prea paseist și neglijându-și credincoșii. Evident, abatele Mugnier, confidentul de neînlocuit, are alt regim.

Thomson — pe care GHISLAIN DE DIESBACH nu l-a abandonat în relatarea sa — a încasat o înfrângere în alegeri și se consolează pregătind publicarea jurnalului său de război, căruia îi va da titlul de *Smaranda*, în omagiul castelanei de la Mogosoaia. Finisarea textului îl va face să retrăiască momentele petrecute lângă idolul său, căruia îi

scrie, melancolic: „Cred că e vina ta dacă voi continua să-mi cheltuiesc banii și — ceea ce e și mai serios — energia nervoasă în politică. Dacă nu aș vrea să-ți dovedesc — înainte de a fi prea târziu — că nu sunt un ratat, aș abandona toată această mocirlă politică”.

Văicăreala lui nu o mișcă deloc pe Martha. Ea aparține deja în întregime lui Jouvenel, acaparată de farmecul lui, învinsă, pentru prima oară, de un bărbat destul de puternic pentru a fi mereu triumfător, în vreme ce ea n-a putut până acum decât să-și apere, iubind, intelectualismul și „spiritul ei princiar”. De data asta, își pierde aerele de împărăteasă ce-i agasau atât pe admiratorii ei înflăcărați. În fața lui Jouvenel este pur și simplu femeie. Femeie până la umilință. La întoarcerea din călătoria la Nisa, unde a asistat la căsătoria verișoarei ei Elisabeta Mavrocordat cu Alan de Montgomery, Martha se oprește la Nîmes, pentru a se întâlni cu Jouvenel, care și el și-a părăsit fieful, și petrec două sau trei zile care o conving că el este bărbatul mult așteptat.

Ca o cură de ape minerale

Din câteva notații de jurnal, se poate deduce că în timpul acestei întâlniri, Martha îi promite lui Jouvenel că va divorța pentru a se căsători cu el, dar că nu o va face până nu se va mărita fiica ei. Acela va fi „anul 1 al libertății ei”, primul de după căsătoria Valentinei. După Paris, unde începe să zăbovească tot mai mult, prințesa vizitează Veneția, unde totul i-l sugerează pe iubitul absent, (până și forma unui pod seamănă cu sprâncenile lui, notează amuzat GHISLAIN DE DIESBACH). De acolo, Martha îi scrie: „Mi-e rușine de mine, să mă simt atât de jos față de ce ești tu, dar această umilință este deopotrivă o plăcere, pe care ți-o datorez ție”. Ea se instalează la Mogosoaia și de acolo își exaltă în continuare eroul: „În fiecare zi fac o meditație care mă aduce în starea de a alege și admira una dintre calitățile tale”.

Inconștanța lui față de femei nu pare a o impresiona deloc. Jouvenel a avut totuși două soții și are mai mulți copii de la femei diferite. Dar Carol cel Mare? N-a avut și el nouă neveste? Ceea ce nu l-a împiedicat să fie canonizat. Sau Henric IV, tatăl atâtor bastarzi, nu a primit numele de

cel Mare? Desigur în momentele ei de luciditate, Martha își pune problema șanselor de durată ale acestei iubiri: „Măreția victoriei mele trebuie să mă facă să tremur pentru ea”, îi scrie ea lui Jouvenel la 16 mai 1923. „M-am îmbogățit de pe urma ta. Am avut întotdeauna nevoie să mă asigur, în opulența mea, de valoarea banului mărunț. Tu ești cel care mi-l dai să-mi cumpăr pâinea de fiecare zi, fără de care nu pot trăi!”

Femeia subjugată de dragoste rămâne totuși destul de independentă din punct de vedere spiritual. Ea nu vede în Jouvenel numai un mascul frumos, ci și un mijloc de a atinge un țel răvnit cu pasiune: a juca un rol politic. Pentru ea, acest mare burghez de provincie, atât de bine adaptat Parisului, este o intrupare a Franței istorice, a cărei fantomă a obsedat-o în literatură. Prin el ea poate deveni, la rândul ei, franceză, participând la viața țării, influențându-i destinul. „Ideea pe care o poți avea despre istoria Franței îmi dă o stare de beție”, îi scrie ea la 17 mai 1923. „Știi că încerc o voluptate istorică și că noi doi ne-am exercitat senzualitatea în mai multe reprize și asupra unui număr de subiecți ce depășește unul singur”.

Martha se simte pregătită psihic să trăiască 1 000 de ani, în vreme ce el, destinat unui sfârșit prematur, îi intuieste parcă și face uneori aluzie la acest aspect în corespondența lor, ceea ce pe ea o revoltă. Omul căruia ea și-a încredințat soarta i se pare etern, ca și iubirea care îl unește. „Și nu vorbi niciodată despre moarte, îi reproșează ea la 7 iunie. Tu care ai aprins în mine flacăra vieții, lucru de care te consideri responsabil. Îmi ești mai obligat mie decât ție însuși. Tie viața ți-a fost dată. Pe a mea mi-ai dat-o tu. Vorbesc de viața de astăzi, mai deosebită de cea de ieri decât sunt ființa și nefința”.

Fără el, totul i se pare cenușiu. Chiar și Mogoșoaia, unde se adună oameni de seamă, între care, în afara familiei regale, Brâncovenii și Anton Bibescu.

La începutul lui iulie ea se instalează la Posada, unde Henry de Jouvenel, care are o misiune pe lângă guvernul român, o întâlnește la 15 iulie. Rămâne alături de ea până la sfârșitul lunii, cu întreruperea unei excursii pe Dunăre și a unui drum până la Sofia. Prezența lui Jouvenel, aducând ceva din aerul Parisului, este pentru ea la fel de binefăcătoare ca o cură de ape minerale.

15 zile după plecarea lui Jouvenel, sosește credinciosul Thomson, care a profitat de un turneu în țările dunărene, inițiat de Partidul Laburist, pentru a se opri la Posada. Fără îndoială, Thomson ignoră faptul că fericitul său rival l-a precedat. Martha, mulțumită de vizita lui Jouvenel, se poartă adorabil cu noul oaspete și, fără a-i da alte motive de speranță, nu face nimic pentru a i le năru. După mărturia fiicei sale — citată de scriitorul francez — Martha pare sincer fericită să îl reintâlnească pe acest vechi prieten, atât de devotat.

Totuși, până la sfârșitul anului, doar Jouvenel îi ocupă gândurile. Este desemnat să lucreze la Geneva, la Societatea Națiunilor, și îi propune Marthei să-l însoțească acolo. Ea refuză însă cu înțelepciune să se etaleze în acest bălci al deșertăciunilor, în care pasiunile, rivalitățile și meschinăriile sunt și mai acute decât la București. „Dacă așa merge acolo, îi scrie la 14 septembrie 1923, aș oferi o plăcere gurilor rele, iar tu ai avea parte de alte și alte cancanuri pe marginea ascensiunii tale. Căci ești în ascensiune! Știu că o să ridici din umerii tăi lați, dar mie nu-mi place să fiu o povară în plus. Ideea de a mă alinia calupului tău de cuceriri feminine mă îngrozește. Permite-mi să merg singură alături de tine, dar mândră că sunt acolo”.

Poate se teme să nu o întâlnească printre prețioasele Genevei pe Isabelle de Comminges, fosta amantă a iubitului ei, foarte prezentă în mediile politice...

Regele drept paravan

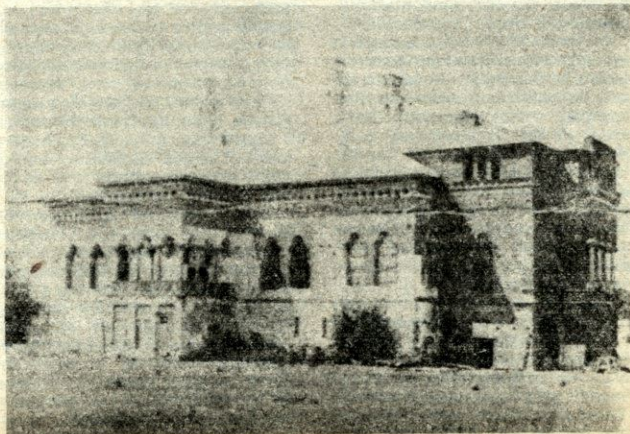
În Germania situația pare să se amelioreze, cel puțin în ceea ce priveșteosta familie imperială. Kronprinzul este autorizat de guvernul de la Weimar să se întoarcă acasă. Când află această veste, în noiembrie 1923, Martha simte că i se trezește interesul pentru fostul ei prieten, prințul monstelor. Ce-ar fi ca acesta să domnească într-o zi? Cine știe ce-i rezervă viitorul?

Thomson este însărcinat de noul prim-ministru, laburistul Ramsay Mac Donald, cu portofoliul Ministerului aerului. O veste bună nu sosește niciodată singură. Două luni după investirea acestuia, Henry de Jouvenel devine la rândul său ministru al instrucțiunii publice în cabinetul Poincaré. Iată-i deci pe cei doi rivali — care de altfel, nu se cunosc — la egalitate ierarhică. Dar ea îl preferă acum pe Jouvenel, fie și din spirit de contradicție. Thomson îi este la picioare, pe când Jouvenel trebuie recucit în fiecare zi, disputat cu alte femei și cu o viață publică mai intensă decât cea a lui Thomson.

Jouvenel ministru! De data asta Martha se află la un pas de putere. Ce încântare! La 2 aprilie 1924, ea își notează cu mândrie că „în portofoliul ministerial al lui Henry de Jouvenel, eu sunt cea care i-am înmănat primul dosar! Un volum de Ronsard, adnotat de mine”.

Ocazia de a gusta ceremoniile oficiale îi este repede oferită de sosirea în Franța a suveranilor

Palatul Mogoșoaia înainte de restaurare

României, în onoarea cărora este prevăzut un program istovitor. 19 aprilie este o zi de veritabilă glorie pentru Martha. Îi însoțește pe rege și pe regină la Versailles, apoi la Malmaison, unde Ferdinand I, care descinde dintr-un Beauharnais și o Marat, își regăsește multe amintiri de familie. „O zi triumfală”, scrie seara în jurnal, adăugând cu aluzie la Jouvenel: „A fost bine să-l am pe rege drept paravan”.

Intr-adevăr, se slujește atât de bine de acest paravan, încât lumeea se înșală, crede că ea se așează în compania regelui. Un „om de bine” crede chiar util să o înștineze pe regină, plecată la Nisa, că, în absența ei, suveranul, rămas la Paris, a văzut-o „de multe ori, de prea multe ori” pe printesa Bibescu. Regina nu se simte deloc jignită și admite că soțul ei, care a avut întotdeauna nevoie de a fi mândrit de cineva, nu are forța să reziste farmecului Marthei.

În această apoteoză mondenă și literară — cum o califică GHISLAIN DE DIESBACH, a cărui carte încheiem a o recenza — la sfârșitul lunii mai 1924, Martha părăsește Parisul pentru malurile Colentinei. La despărțire, Jouvenel îi spune pe un ton ușor trist: „Și, bineînțeles, ești mai frumoasă decât oricând!” La care Martha răspunde subtil: „Pentru că plec...”

Le Perroquet vert, cartea la care Martha a lucrat mult în acea vreme, ne informează în continuare GHISLAIN DE DIESBACH, are un succes desăvârșit. Îi scriu despre ea, felicitând-o, o mulțime de personalități, între care Thibaudet, Max Jacob, Mauriac. În ciuda conștienței valorii și artei sale, Martha este puțin surprinsă de această avalanșă de laude. Ea este mult mai mulțumită de *Izvor*, *fără sălcilor*.

În iunie 1924 revine expres la Paris, pentru o intervenție chirurgicală la o clinică din strada Bizet. Va suferi o operație ce îi va spulbera orice speranță de a avea un fiu. Toți cei care o iubesc intră atunci în panică. Thomson aleargă de la Londra să o vadă înainte de a fi operată, lăsându-se influențat de lumea literară a vremii — în care are mulți prieteni —, tentată să interpreteze *Le Perroquet vert* ca un fel de testament.

Bolnava se internează în clinică pe 30 iunie, este operată de profesorul Gosset pe 3 iulie și rămâne în spital până pe 25 august. În tot acest timp, la ușa rezervei sale este coadă: lordul Thomson, care este deseori alungat de sora Théoneste, pen-

tru că îi face bolnava să rădă, Gustave de Kerguezec, Jouvenel, marcat de recenta moarte a fratelui său, Paul Valéry, care, și el stărnește răsul Marthei imitându-l pe D'Annunzio, printesa George a Greciei, frații Thauraud... Clinica devine o academie.

Dar dintre toți George Valentin Bibescu este la cea mai mare înălțime. Se comportă ca un soț model. El, egoistul, el, cel care se plictisește atât de repede, își revelă infinite capacități de tandrețe și de răbdare, făcând tot ce-i stă în putință să-i redea Marthei dragostea de viață. O ajută să mănânce, o forțează chiar, căci ea n-are poftă de mâncare și refuză totul. Anna de Noailles, venită și ea în vizită, surprinsă să-și vadă verișorul atât de răvășit la gândul că și-ar fi putut pierde soția, are chiar o replică de cruzime pură: „Credeam că nu o mai iubești de mult”.

Mea maxima culpa

Dar ce face în acest timp senatorul de Corrèze? Nu este el omul unor legături romantice amplificate de absență, sublimare de boală. El are nevoie de certitudini și de realități. Cum Martha nu-i mai poate fi amantă și cum, probabil, a renunțat la ideea divorțului, Jouvenel spațiază puțin câte puțin relațiile lor. Lipsită de cel mai mărunț semn de la el toată luna septembrie, Martha își notează cu melancolie pe 3 octombrie 1924: „Sunt trei săptămâni de când mi-am pierdut credința”.

Curând primește vizita lui Gustave de Kerguezec, pe care, declară ea, „nu mi-a făcut niciodată atâtă plăcere să-l văd”, fără îndoială pentru că-i aduce vești de la inconstantul ei prieten, Kerguezec, vizibil impresionat de suferința sufletului ei, își îndesește vizitele pentru a o ajuta să depășească criza, apoi, într-o bună zi, îi spune ca o consolare: „Nu te-a meritat”. Până la sfârșitul lunii 1924, depresia morală îi va da tot timpul târcoale Marthei.

Vreme de trei luni, jurnalul Marthei se face ecoul acestei crize, marcate de alternanța speranță-disperare. Martha așteaptă în continuare să vadă dacă Jouvenel se va manifesta sau nu. Bătrâna Doamnă de Jouvenel, căreia familia și prietenii îi spun „Mamita”, vine să o vadă din când în când, pentru a încerca să o îmbărbăteze și pentru a evita o ruptură definitivă. Cunoșcând bine natura fiului ei și de-

fectele lui, ea este de partea Marthei, care reprezintă pentru el — consideră Mamita — cea mai rezonabilă și flatantă legătură. Bătrâna doamnă, ușor snoabă, nu a îndrăgit-o niciodată pe Colette și nu o place deloc nici pe Germaine Patat, croitoreasa cu care Jouvenel o înșală pe Martha. În timpul acestor vizite, mama și amanta varsă lacrimi împreună și deplâng ingratitudinea ființei adorare, cea despre care Colette spunea încă din 1911: „Prezența unei ființe nedemne îmi lipsește teribil”.

În unele zile, Martha accepta această lovitură a soartei, spunându-și plină de filosofie: „M-a ajutat să trăiesc vreme de doi ani. Fie-i binecuvântat numele. A avut dreptate. M-a iubit mai mult decât eu pe el. Mie îmi plac lucrurile și oamenii și plâng când îi pierd. Sunt nefericită, dar plină de energie. A fost frumos, fără nici un nor, fără nici o fisură, până la sfârșit. Am pus scrisoarea lui alături cu un sentiment de mândrie: am strâns o recoltă magnifică. Trebuie să fiu puternică. El a avut dreptate, nu eu. Mea maxima culpa”.

Două zile mai târziu însă — ne relatează GHISLAIN DE DIESBACH — Martha cade din nou pradă melancoliei. „Cât o să dureze oare durerea mea? Mă surprinde să văd că nu mai scap de ea. Plâng după el în fiecare zi, or el nu e mort, iar eu sunt vie”. Până la începutul lui noiembrie, jurnalul ei este un bocet.

Pe 29 octombrie primește o scrisoare de la Jouvenel: „Martha, nu am încetat să te iubesc... Tu, cea pe care o ador, tu mi-ai lipsit teribil”. În sfârșit, Jouvenel, în loc să-i scrie, apare personal. Pentru a-și scuza îndelunga absență, își reiau apoi obișnuința de a se chema la telefon în fiecare dimineață, dar relațiile lor nu mai sunt nici pe departe cele din urmă cu un an. Fără îndoială că Jouvenel o iubeste încă. Poate pentru a avea conștiința curată, îi reproșează Marthei de a fi acceptat curtea lui Gustave de Kerguezec, care, pretinde el, era îndrăgostit de mult de ea, fără ca ea să-și dea seama. Pe 31 decembrie 1924, ca de obicei în engleză, limba inimii, ea notează în jurnal: „Ultima zi a unui an în care am fost iubită, rănită și aproape ucisă”. Tot în engleză își însemnează, într-o zi de ianuarie 1925, întoarcerea la sentimente mai bune față de Jouvenel, care se arată nu numai fidel, ci și umil. „Păstrează-mă lângă tine ca pe un om slab, ca pe un secret jonic al tău, iar eu mă voi ghemui în sufletul tău”.

„Anul 1 al libertății mele”

Supunerea leului o mișcă și o umple de tandrețe, dar se întreabă cât va dura această nouă fiicăre. „Inimă bizară, iată-te multumită!”, scrie ea la 18 ianuarie. Această fericire vizibilă nu scapă neobservată. George, care este la Paris, profită de ea pentru a redeveni total antipatic.

Jouvenel începe să lipsească la întâlniri tot mai frecvent. Martha încearcă să se autoîncurajeze. Este mult mai tânără, el este bogat și celebru. „Este atât de versatil”, suspină bătrâna doamnă de Jouvenel, care ia des dejunul cu Martha. Mamita continuă să manifeste un interes pasionat pentru ea, poate și pentru că această aventură îi amintește dragostea ei cu Chevandier de Valdrôme. Pe umărul ei Martha poate plânge în voie. Nici Thomson, care o vizitează, nici lucrul la noul său roman, *Catherine Paris*, nu reușesc să o distragă de la această mare durere. Apoi Mamita se îmbolnăvește, cade la pat, Martha o vizitează însoțită de abatele Mugnier, iar Jouvenel o sună pe ea să afle vești despre mama lui.

Pe 9 mai 1925, Martha merge la biroul lui Jouvenel de la *Le Matin* și îi lasă un bilet: „Vin la tine pentru că mie nu-mi e frică de tine, așa cum ți-e frică de mine și pentru că eu nu știu să trăiesc fără tine”. A doua zi are loc reconcilierea lor solemnă, pentru că a treia zi Jouvenel s-a dispără din nou. Pleacă în Italia. Încă o dată abandonată, Martha pur și simplu strigă de durere: „De ce nu mă pot consola măcar când scriu? Pentru că am fost lovită în instinctul meu de putere”, își răspunde singură.

La Londra, unde își caută refugiu, află că Jouvenel este așteptat. Își scurtează șederea, pentru a nu-l întâlni. Pe 31 mai, la Paris, primește un telefon de la el și acceptă să îl revadă. Martha îi povestește zvăcnirea ei de bucurie Mamitei, dar aceasta îi înfățișează lucrurile în adevărata lor lumină. Îi vorbește despre femeia cu care fiul ei o înșală de mai multe luni. „Dumnezeule! Dă-mi o mare fericire, scrie Martha în jurnal. Am atâtea nevoie de ea...” Și mai are nevoie de ceva: de opt milioane de lei pentru a încheia restaurarea castelului de la Mogoșoaia, care trenează, notează sec GHISLAIN DE DIESBACH.

Pe 24 octombrie 1925 are loc căsătoria fiicei ei, Valentina, cu prințul Ghika-Comănești. Martha este coplesită de griji în vederea

Cu Saint-John Perse, - alias Alexis Leger, secretar general la Quai d'Orsay - Martha schimbă adesea opinii despre viața politică

momentului. Ceremonia religioasă are loc într-o bisericuță de la câțiva km de Posada, în care Valentina îi șoptește mamei ei: „Îți mulțumesc pentru acești 18 ani de fericire”, ceea ce o impresionează profund pe Martha, care, până la bătrânețe, va păstra în memorie aceste cuvinte.

Când se întoarce la Mogoșoaia ea află vestea că Henry de Jouvenel a fost desemnat înalt comisar în locul generalului Sarraill în Siria, aflată sub mandat francez. Martha, care și-a luat corespondența cu Jouvenel, hotărăște să meargă acolo să-l întâlnească, pentru scurt timp. O invitație în Egipt îi servește drept pretext. „Proconsulatul tău începe în Orient: e bine, scrie ea în jurnal. Avansarea ta coincide cu anul 1 al libertății mele; e bine”.

Jouvenel, care se îmbarcă la Marsilia pe 24 noiembrie, sosește la Beyrouth pe 1 decembrie, după o escală la Alexandria. În aceeași zi, Martha Bibescu părăsește Bucureștiul, pentru a întreprinde acest pelerinaj de dragoste. Pleacă cu trenul și, pe 17 decembrie, ajunge abia la Salonic, iar în ziua următoare la Atena. GHISLAIN DE DIESBACH o conduce cu multă atenție pe eroina sa în această călătorie. Ea, la rândul ei, se lasă urmărită în paginile jurnalului, unde își notează detaliat cele văzute, Egiptul impresionând-o, în mod deosebit. Pe 31 decembrie îl întâlnește pe Jouvenel, scopul de fapt al lungii ei călătorii. În soarele Egiptului, melancolia ei s-a risipit. „Dragostea mea, îi scrie între altele lui Jouvenel, ce trist este să fii fericit fără tine...”

În ianuarie 1926 Martha se află în Palestina, pentru a reveni cu-

rând în Egipt, pe care îl ia aproape piatră cu piatră. Vechiul Egipt nu mai are taine pentru ea. Înainte de a porni spre Europa își petrece câteva zile la Port-Said, iar pe 14 februarie 1926 pleacă spre Marsilia. La Paris o așteaptă cartea lui Thomson, *Smaranda*, o nouă dovadă de dragoste a acestuia, care o mișcă însă infinit mai puțin decât o simplă scrisoare de la Jouvenel, cel atât de leneș ca să-i scrie.

Echilibrul precar pe care îl traversează Martha se risipește brusc când el o anunță că se întoarce la Paris. Într-o stare de tulburare, trădată de o scrisoare pe care i-o scrie acestuia pe 17 mai: „Iată că numai ideea de a te ști în oraș mă face să-mi simt puterile slăbite. Mă tem să nu te pierd. Încotro merg eu? Ce reprezinti tu pentru mine? Până când? Tu o știi. Regret că nu pot fi odihna exasperărilor tale. Nerăbdarea mea, setea mea mă avertizează că, într-un timp ce vine, voi fi îngrată față de tine”.

Martha înmânează această scrisoare unui prieten comun, Henry Leméry, deputat de Martinica, pe care îl roagă să i-o remită lui Jouvenel. Apoi, a doua zi, pe 18 mai, ea revine în România.

În fața unui om cu pumnii strănși

Este greu să trăiești cu Jouvenel; să-l influențezi este și mai greu. Leméry îi va relata Marthei impresia făcută de scrisoare: „Îmbrățișându-l la coborârea din tren, l-am înmănat imediat scrisoarea ta. Mi-a părut sincer emoționat văzându-ți scrisul. Am lăsat să treacă 24 ore și m-am întors să îl văd. Promise între timp o a doua scrisoare de la tine. L-am găsit retras, închis, obstinat. Întrevederea noastră a durat aproape o oră, mi-a vorbit de tine, de inteligența ta, de diverse lucruri încântătoare. Mi-a mărturisit că tot ce venea de la tine îi provoca de fiecare dată o veritabilă emoție. Înt ce pot să-ți spun. Mi s-a părut o clipă că ar fi vrut să-mi spună ceva, apoi s-a stăpânit și, când l-am întrebat dacă îți va răspunde, mi-a spus pe un ton hotărât: «Nu». După câteva clipe, mi-a repetat ceea ce îmi spusese și mai înainte: nu vrea să se recăsătorească. Nu concepe că o femeie să-i poată ocupa spiritul și inima etc. etc. Erau spusele unui om cu pumnii strănși, hotărât să meargă pe o

linie de conduită pentru care optase. De ce această atitudine? Este un secret pe care nu îl pot pătrunde. Cred că nu mă depărtiez de adevăr dacă îți spun că prietenul nostru se afla sub un impuls sălbatic, acela de a impune sufletului său liniște în ceea ce te privește. Ți-o spun brutal, fără indulcilor și nuanțe. Așa ți-am promis: să-ți spun adevărul. Este un angajament asumat, pe care acum îl simt de-a dreptul ca o durere. Vei veni curând la Paris? O explicație directă între voi ar face mai bine decât orice...

Martha acceptă lovitura fără să se plângă. Nici măcar jurnalului ei, în care, la 29 iunie, după ce l-a primit la Mogoșoaia pe regele Ferdinand, notează: „lătmă iubită sentimental de acest bătrân Werther, complicat și timid. Am totul, cum se spune. Dar cât îl regret pe cel pe care l-am pierdut... Regretul este dulce și frumos, ca o frază muzicală”. Acel „bătrân Werther” nu este nimeni altul decât regele României, în persoană, care l-a șoptit după cină: „Pot să ți-o spun, te iubesc cu adevărat” și Martha adaugă acest comentariu melancolic: „Stiu eu, ce a vrut să spună de fapt”. Și într-adevăr ea știe. Ca să se hazardeze într-o asemenea mărturisire, unui om atât de timid ca Ferdinand l-a trebuit mult curaj, poate cel pe care ți-l dă iminența sfârșitului. Ferdinand aflate că are cancer, se știa condamnat, dar încercase să ascundă starea sa anturajului, suportând cu resemnare tratamente dureroase, care nu reuseseră însă să îl vindece.

În trecere prin Paris, pentru a merge să-și facă cura balneară la Bagnoles, Martha la pulsul politicii la o cină cu Briand, Berthelot și Aléxis Leger [Saint-John Perse]. Acolo îl vede pe Jovenel, care manifestă mai multă sensibilitate decât a sperat ea: „Îmi lipsești...” îi spune el, cuvinte repetate în zilele următoare și care o reconfortează. Bănuindu-l a fi vrut să o vadă numai din gelozie, ea îi mărturisește gândul, la care el îi replică amuzat: „Nu am fost niciodată gelos decât pe sintaxa ta...” De fapt, Jovenel, aflat total sub stăpânirea lui Germaine Patat, este chiar agasat de aceste manevre de a fi recucerit, de stângăcie ei atunci când a lăsat să-i fie pledată cauza de Leméry.

Jovenel promite să-i scrie și, bineînțeles, nu o face. Pe Martha gândul la Germaine Patat o chină, ca un coșmar. Atitudinea lui Jovenel o intrigă, ca o enigmă. Pentru a respecta pactul

lor de la Nîmes, din 1923, ar fi trebuit să accepte divorțul propus de George, dar nu se putuse hotărî. Când Valentina se căsătorise, ar fi fost gata să o facă, dar atunci nu mai voia Jovenel să se recăsătorească.

Pe 26 octombrie 1926, Martha scapă cu viață, ușor rănită, dintr-un accident de automobil pe drumul spre Posada. Rubrica mondenă din *Le Temps* exploatează copios, cazul, mai ales că soferul moare pe loc. Evident, Martha așteaptă un minuscul mesaj de simpatie și compasiune de la Jovenel. Care, tot evident, nu sosește. „Ce fericire pentru el să nu mă mai iubească! Ce emoții ar fi avut acum!”, notează ea, rănită în amorul propriu.

Încet-încet, Martha reușește totuși să se rupă sufleteste de Jovenel. La o lună după o ciocnire verbală la Paris, din ianuarie 1927, ea notează: „Cred că nu pot să continui să-l iubesc. Acest soi de violență sălbatică m-a dezagustat”. Și totuși... Când, la 9 februarie 1927 la Casa de Modă Patat izbucnește un scandal (de fapt, are loc un asasinat comis de un amant gelos) și când, cam în același timp, Germaine Patat contractează un cancer, Jovenel reapare. Își recapătă obiceiul de a veni să o vadă pe Martha. Iar aceasta... îi dă să-i citească manuscrisul de la cartea ei *Catherine-Paris* (înainte să o predea la Grasset), pe care lectorul o găsește „prea aristocratică”.

Spre sfârșitul aceluia an însă, Martha pare a ceda evidenței. Acest om iubește prea mult femeile pentru a putea iubi una singură. Înțelege că este nedrept pentru ea să accepte atâta umilință.

Cu siguranță, Jovenel nu este omul destinului ei. Și poate mai elocvent decât orice pentru această ultimă convingere a Marthei în ce-l privește pe Henry de Jovenel este faptul că ea nu l-a împărțit niciodată abatelui Mugnier suferința pricinuită de această legătură. Mai mult, în corespondența lor personajul Henry de Jovenel nu există.

Încheiem aici ampla recenzie consacrată acestei seducătoare cărți în care GHISLAIN DE DIESBACH o reînvie pe Martha Bibescu și în care noi ne-am oprit mai ales la iubirile castelanei de la Mogoșoaia și Posada. Autorul francez a reușit, la capătul unei imense investigații de arhivă și bibliografie, să ne înfăți-

șeze universul ei pasional. Nu avea însă cum privi cealaltă jumătate a portocaliei: pasiunile lui George Valentin Bibescu. În ultimele luni ale vieții sotului ei, din ianuarie până în iulie 1941, Martha și-a îngrijit consortul ca o tânără îndrăgostită, nu l-a părăsit aproape nici o clipă, veghindu-l ziua și noaptea în lunga sa suferință și agonie, fie la Mogoșoaia, fie în rezerva lui de la Spitalul Elias, unde se afla sub îngrijirea profesorului Danielopolu (tatal colaboratorului nostru din Paris, Alexandru Danielopolu) și a medicului intern George Comșa (fost mulți ani șeful secției medicale de la actualul Spital Interdepartamental din Capitală).

Cu luciditatea și ironia-i mușcătoare (în cazul de față autoironie) Martha a alcătuit în câteva din după-amiezele de veghe din spital o listă a iubitelor lui George Valentin, pe care din discuții și le-a însemnat prin diminutive sau porecle. Au ieșit vreo 10-12 la număr. Ceea ce este nostim la acest jurnal intim (1938-1944) care lipsește autorilor străini și pe care sperăm să-l publicăm cândva în întregime, este că Martha s-a amuzat căutând la fiecare dintre legăturile extraconjugale ale printului Bibescu calitățile prin care l-au putut impresiona. Indiferent de propria părere, evident subiectivă și chiar agresivă, *Ultima orhidea* a lui GHISLAIN DE DIESBACH putea să comenteze cu umor și înțelegere aceste escapade mai lungi sau mai scurte ale sotului ei (cu excepția unora de crasă vulgaritate, pe care le amendează și autorul francez).

Și totuși...

La capătul tuturor experiențelor (sentimentale și erotice) marea iubire a Marthei a rămas soțul ei.

Nu putem să nu reproducem câteva rânduri din Jurnalul ei din ultimele zile ale lui George Valentin Bibescu.

Mogoșoaia, duminică 29 iunie 1941

Aniversarea căsătoriei noastre. Era ca acum, tot o zi de duminică. Sunt 39 ani de atunci.

Temându-mă să nu-l măhnesc pe George, am păstrat toate aceste gânduri pentru mine. Un soi de presimțire. El are oroare de bătrânețe, uită datele și aniversările, poate dintr-un instinct de apărare împotriva scurgerii anilor.

Seara, oferindu-i o mare bucată de rahat turcesc, pe care a mâncat-o cu plăcere, l-am auzit

(Continuare în p. 74)

Conflictul¹ decisiv n-avea să întârzie. El izbucnea în momente grele pentru Imperiul roman. Dacii atingeau atunci, sub șeful lor Decebal, punctul culminant al unității lor politice. Imperiul era frământat de lupte intestine. Se cunoaște în amănunte cum, în vremea lui Domițian, acei neîblânziți oameni ai Carpaților reușiseră să-și facă regatul lor recunoscut de Roma și obținură chiar ca Imperiul să le plătească un tribut anual și să le împrumute militari și tehnicieni pentru a le instrui armata și a-i învăța să se fortifice.

A fost o împrejurare unică în lumea antică. Niciodată un popor barbar nu se ridicase până la această forță, nu atinsese o asemenea realitate politică. Regatul lui Decebal era mai restrâns decât acela al lui Burebista. Limitele lui atingeau Pannonia, la apus, Nistrul și Marea Neagră la răsărit, iar la sud Dunărea.

Puterea regelui dac se rezema pe cetatea Transilvaniei, dar și pe poporul său, care câștigase conștiință de sine și își arăta voința de putere. Herodot vorbește cu admirație de spiritul de independență și de justiție al geților; Ovidiu, care a trăit printre ei, descrie curajul lor războinic unit cu bunătatea de caracter. Dar mai presus de toate, getul era mândru de ideea lui înaltă despre sufletul său — religia lui Zamolxe, care îl învăța că dacul era nemuritor și că sacrificiul vieții era poarta pentru a intra în nemurire.

Drama acestui popor însă se apropia. Ea creștea în

Madrid 1943

DACI ȘI ROMANI ÎN CARPAȚI

ALEXANDRU BUSUIOCEANU

¹ În fondul Al. Busuioceanu (*Magazin istoric*, nr. 1-4/1995) de la Arhivele Statului din București, se păstrează și un fragment — tradus în românește și cu corecturile autorului — din lecția de deschidere a cursului de istorie românească pe care savantul a ținut-o la Universitatea din Madrid, în 1943. Textul integral a fost publicat în broșură, în același an, Madrid, Ed. Stylos, Publicaciones del Institut Rumano de cultura.

Publicăm acest text — *inedit* în românește, din câte cunoaștem — ilustrativ pentru preocupările savantului privind interferențele istorice româno-spaniole (vezi și studiul său *Utopia getică*, publicat în premieră în *Magazin istoric*, nr. 12/1978).

Detalii din basoreliefurile Columnei lui Traian: în p. 59 împăratul Traian în fața trupelor sale; în pp. 60—61 familie de daci pribegind din calea năvălitorilor

chiar acel intimat de viață care făcea tăria dacului și părea a-i asigura un loc în lume. Zvâcnea în acel instinct o energie rudimentară, rezultat al naturii acelor oameni și al adaptării lor perfecte la pământul și lumea lor.

Cunoaștem această adaptare în toată tenacitatea formelor ei domestice (care de atâtea ori se întâlnesc și azi în aceleași locuri unde își are rădăcinile milenare) și o regăsim cu caracterele ei tipice și cu o puternică pecetie de cultură arhaică pe tot teritoriul locuit de acești oameni, din neolitic până azi.

Dar transformarea repede a vieții dacilor, care în mai puțin de un secol și jumătate (de la Burebista până la Decebal) trebuia să se ridice de la formele vegetative ale preistoriei până la afirmația politică și la lupta cu un Imperiu, purta în sine acest grav dezechilibru: imposibilitatea unei adaptări tot atât de accelerate la formele materiale indispensabile civilizației.

Ciocnirea cu Imperiul avea să fie fatală. Impetuozitatea poporului dac atingea limite eroice. Ea avea să se frângă

însă în fața unei forțe cu mult mai mari și, doborâți, dăci aveau să cunoască legea destinului lor în istorie. Omul care personifică acest destin și avea să aducă acvilele romane până în inima de munți a Transilvaniei e împăratul Traian. Venea din Italia andaluză și era cel dintâi spaniol întemeietor de popoare.

Întreprinderea împăratului, se știe, n-a fost deloc ușoară. Sciitori antici și vestigii de lucrări mari militare dovedesc cu câtă prudență și osteneală a preparat Traian campaniile contra dacilor. La fel ca un general modern, el nu va începe acele campanii înainte de a fi terminat lucrări tehnice importante, pentru a asigura transportul și aprovizionarea trupelor sale.

Lungul drum de piatră construit din ordinul său pe malul sud al Dunării, spre Porțile de Fier, se vede și azi. Tiberiu, care îl începuse, trebuise să-l părăsească din cauza marilor dificultăți. După un an de muncă îndârjită, acest drum fu terminat de Traian; și inscripția, care se poate citi încă la Ogradin, pe malul sârbesc al fluviului, arată greutatea extraordinară ce-au trebuit să fie învinse pentru executarea operei. „Montis et fluvii anfractibus superatis viam patefecit”. Castele și campamente militare au fost construite în același timp, pentru a adăposti rezervele și a da baze solide celor o sută de mii de soldați (după aprecierea istoricului Paribeni) folosiți în acel război.

Se cunoaște aproape în totalitatea sa Statul Major al lui Traian, în care figura un alt mare spaniol, Adrian, viitorul împărat. Între legiunile comandate de Traian, unele veneau din Spania, ca Legiunea VII Claudia Pia Fidelis, intitulată și Augusta Flavia Hispanica Victrix, sau erau compuse măcar în parte din spanioli, ca Legiunea XII Gemina Pia Fidelis, care între cohortele ei de auxiliari număra și una Hispanorum, iar după cucerire avea să rămână în Dacia.

Ar fi prea lung și poate

inutil să reamintesc aici toate împrejurările în care s-au desfășurat cele două războaie, atât de greu purtate de Traian între anii 101-102 și 105-106 d.Cr. Cu intreruperă forțată dintre cele două campanii, când împăratul s-a văzut nevoit să execute noi lucrări tehnice, cum e giganticul pod de piatră al lui Apolodor din Damasc la Drubeta (azi Turnu Severin), șase ani au trebuit Imperiului, și anume sub comanda celui mai capabil dintre generali săi, pentru a doborî neliniștită armată a dacilor și a suprima regatul amenințător al lui Decebal.

Această luptă arată rezistența înverșunată a dacilor. Se cunoaște sfârșitul ei, care prin caracter tragic și manifestarea spiritului de sacrificiu suprem nu-și are seamăn decât în exemplul eroismului ispanic în asediile de la Sagunto¹ și Numancia².

Decebal își retrăsese armata în capitala sa, Sarmizegetusa, în inima a ceea ce Transilvania, leagăn și adăpost în urmă al puterii lui. Acolo, împreună cu poporul, cu femeile și cu copiii, încerca ultima apărare disperată împotriva inamicului necruțător. Nu mai era vorba de a învinge armele imperiale, care atacau acum cu tot prestigiul și puterea lor, ci de a salva, cel puțin, refugiul în acea ultimă regiune a libertății umane, nu pământeste, ci pentru dac ce reamăscă și aureolată de ideea lui de nemurire. Dacul intra în nemurire prin sacrificiul vieții și prin bucuria sacrificiului. În acele grave clipe, ocrotit numai de zeul Zamolxe, poporul dac hotărâse și își îndeplinea hotărârea de a intra de-a valma în nemurire.

¹ Oraș antic, la nord de Valencia, asediat de Hannibal în 219 î.e.n. Pentru a nu cădea prizonieri, locuitorii săi s-au sinucis, aruncându-se pe cărăbuni înșinși.

² Localitate antică, ai cărei locuitori — asediați în 134-133 de generalul roman Scipion Emilian — au preferat să se arunce în foc, decât să fie făcuți prizonieri. Supraviețuitorii au fost vânduți ca sclavi și localitatea distrusă.

Pe Columna traiană, care ilustrează, în Roma, cu un emoționant realism toate episoadele acestui război, ultimele scene arată această zguduitoare sinucidere a unui popor ce nu se putea lipsi de libertate și își lua libertatea de a muri. Într-una din aceste scene, un nobil dac împarte poporului, dintr-un vas mare, otrava care trebuia să-i libereze. Alți daci rezistă încă pe ziduri, pentru a da timp concetenilor să-și îndeplinească hotărârea sacră.

Într-o scenă se vede Decebal înconjurat de ofițerii săi, urmărind mersul bătăliei; iar mai departe regele însuși vorbește poporului, exprimând porunca sa din urmă. Ultima scenă reprezintă moartea regelui dac: urmărit de călăreți romani, el se sinucide, străpungându-și pieptul cu spada, și cade la picioarele unui copac, înainte de a fi fost atins de armele urmăritorilor.

E impresionantă grija cu care sculptorul roman a înfățișat toate aceste scene, stăruind asupra detaliilor anecdotice, cu intenția de a amplifica și preciza povestirea. Se simte bine că artistul, care pare a fi asistat la scenele războiului, n-a fost indiferent în expunerea sa. Și s-a subliniat cu dreptate comentariul unui istoric ca Roberto Paribeni, care în cartea sa fundamentală asupra lui Traian (*Optimus Princeps*, Messina, 2 vol., 1926-1927) vorbește de semnificația acestor scene: „Rareori — spune istoricul italian — arta unui popor învingător, celebrând propria sa victorie, a știut să găsească accente de un atât de nobil și cavaleresc respect pentru învins. Să nu mai vorbim de arhaica artă egipteană, care cu o barbară ferocitate își manifestă plăcerea de a arăta urâte și ridicole fuga și masacrarea învinșilor; să nu vorbim de nai-vele reprezentări medievale; dar până și arta noastră mare, până și arta contemporană, aproape niciodată n-a știut, cu atâtă noblețe, să dea onoruri învinșilor. Marii pic-

tori venețieni, celebrând pe pereții Consiliului gloriile Serenisimei, nu se stăpănesc de a da inamicilor, drept unic atribut, guri care urlă și trupuri obscene răscuite”.

Romanii care, ca spaniolii de mai târziu, n-au fost numai cuceritori, ci și întemeietori de popoare, înțelegeau măreția sacrificiului eroic. La Sagunto, cu mai mult de trei secole înainte, ei înșiși, împreună cu iberii sangutini, săvârșiseră un act la fel cu al dacilor, apărându-și libertatea în fața cuceritorilor cartaginezi.

Spania eroică ne apare, la originile latinității ei, cu această trăsătură a ființei ei eterne. La intrarea lor în romanitate, dacii dovedeau un spirit identic. Și acest sacrificiu al lor n-a fost mai puțin fecund decât sacrificiile de sânge ale poporului iberic, la răsruceea destinului său roman.

Despre Decebal și poporul dac se pot repeta cuvintele juste pe care scriitorul ilustru și decanul acestei facultăți, d. Eloy Bullón, le scria despre Numancia și Viriato: „Să adunăm valoarea lor eroică, recunoscând că în acele împrejurări nu trebuiau să procedeze altfel; dar din punctul de vedere al progresului e notoriu că a fost mai de folos pentru Spania și pentru lume” — (și noi să spunem: pentru Dacia și pentru lume) — „triumful romanilor. După ce a trecut zgomotul armelor și s-au alinat rănile războiului, marea metropolă a știut să ridice pe spanioli” — (și să adăugăm: pe toate popoarele cucerite) — „la un grad superior de cultură, asociindu-i la ansamblul armonios al civilizației greco-romane”. (*La politica social de Traiano*)

Și acum: pe o cale sau alta, a lentei infiltrații sau a cuceririi militare, prin colonizări și

administrație sistematică, prin pătrunderea limbii și a creștinismului, Imperiul roman a ajuns să încorporeze și să romanizeze în mare măsură nu numai Dacia, dar tot centrul și răsăritul Europei, de la provinciile vecine cu Italia, până la Pannonia, Illyria și peninsula Balcanilor întreagă.

În toate aceste provincii, romanitatea își face apariția mai devreme decât în Dacia și administrația romană ducează mai mult timp. Căci, se știe, în anul 271 Aurelian retrăgea din Dacia în sudul Dunării armata, funcționarii și, de bună seamă, cu ei și pe mulți dintre colonii mai bogăți. Această lume romană, atât de întinsă și de bine organizată, avea să se scufunde, toată, sub valurile năvălirilor barbare. Dacia singură se va salva.

Cum se explică această rezistență unică în provincia cea mai târziu cucerită și cea mai curând abandonată, fenomenul acestei romanități insulare, care își păstrează în mijlocul tuturor adversităților caractere atât de înrădăcinate și de autentice?

Explicațiile nu lipsesc și ele concordă toate pentru a defini acea noțiune fundamentală pe care, de la început, am numi-o rasă.

Romanitatea dacică a rezistat în primul rând prin substratul etnic pe care a

¹ Comandant de oști lusitane, care a condus, între 148 și 143 î.e.n. lupta împotriva năvălitorilor romani. A murit asasinat în 139 î.e.n., în urma unui complot organizat de câțiva ofițeri trădători.

fost altoită. Pentru că sfârșitul lui Decebal n-a însemnat, firește, sfârșitul poporului dac. Dacii rebeli dominației romane s-au refugiat în nordul Transilvaniei și în acele părți ale țării care n-au fost cuprinse în administrația Imperiului. Au fost două Dacii: una romană, alta liberă. Și contactul dintre ele nu s-a întrerupt niciodată. O solidaritate de interese a menținut relații continue și formele romane de viață s-au putut propaga treptat, datorită superiorității lor, chiar în Dacia ne-romană. Fenomenul acesta — arheologia îl demonstrează — a reconstituit repede unitatea poporului dac, care și-a regăsit omogenitatea vieții sale etnice, fundată pe „soliditatea” geografică a Podișului Transilvaniei. „Dacii liberi — subliniază Vasile Pârvan — au contribuit cu rasa lor la păstrarea a ceea ce romanii din Dacia romană creaseră prin cultura lor”.

Un al doilea element de rezistență a fost caracterul rustic și agricol al acestei mari unități antropogeografice a Carpaților și Dunării de Jos. „Romanii — observă tot Pârvan — n-au putut prinde rădăcini decât acolo unde s-au putut face țărani”. Colonii italici, sau veniți din alte părți ale Imperiului s-au amestecat cu autohtonii, pe această cale a rusticității. Silvanus, zeu al agriculturii, se întâlnește pretutindeni cu inscripțiile din Dacia. E ca un simbol al acelor locuri, unde țăranii romani trăiau laolaltă cu țăranii daci.

Creștinismul, cu consecințele lui spirituale și morale, a venit apoi să sporească rezistența acestui popor. Dacii au fost multă vreme singurii creștini din Orient. Între slavi, maghiari, bulgari, care n-au jung a se creștina până în secolii VIII și X, lumea romanică din Dacia își găsește încă din sec. V un cheag nou al conștiinței sale, în concepția despre lume inspirată de doctrina creștină și alimentată de latinitatea occidentală.

Dar toate aceste considerații, întemeiate pe cercetări lingvistice, etnografice, arheologice, nu pot înlătura un element de mister care stăruie în trecutul îndepărtat al acestui popor.

Peste pământul Daciei au trecut îndelung aceleași valuri care aveau să înghită atâtea regiuni înfloritoare, unde Roma își pusese la fel peceția și împărații romani înălțaseră mărețe monumente. Călareți asiatici și popoare crude au pus rând pe rând stăpânire pe această lume a orientului, au risipit civilizația și cultura antică și au dat limbă, chip și nume noi locuitorilor pe care îi subjugau.

Dar aceleași popoare au dispărut fără urmă în ținuturile carpatice. Arheologii caută în zadar vestigiile lor. Cum s-au păstrat acești daci? Cum s-au apărut de furia năvălirilor? Nici un text, nici un monument, nici o urmă de pas omenesc. Ciobani transhumanți și plugari, dacii continuau să trăiască o viață acum scufundată în sub-istorie, dar prin aceasta și mai înrădăcinată cu pământul lor. Când apar din nou la lumină, organizații în state medievale, ei trăiesc în aceleași locuri ca și strămoșii lor, vorbesc tot latinește și se numesc între ei *rumâni*, adică *romani*.

Timp de aproape un mileniu, în noaptea sa medievală, poporul român, coborător din dacii romanizați, și-a uitat istoria, n-a mai știut singur de unde venea. Dar imaginația sa a creat un mit, pentru a explica originile sale îndepăr-

tate, un mit pe care îl întâlnim în poezia populară, în amintiri legendare despre locuri și despre lucruri, în toponimia și chiar în cosmogonia sa: mitul împăratului Traian.

Nu vă inchipuți că vorbesc de vreo creație modernă a unor intelectuali sau poeți pentru a da istoriei un simbol. Vorbesc de țăranul român, care de multe ori nu știe că e dac sau roman, dar care în colindele lui de Crăciun amintește de „fratele mai mare” sau ruda mai mare Traian, „muntele lui Traian”, „valul lui Traian” sau chiar „troianul”, care înseamnă val și amintește nu altceva decât valul de fortificații ridicat de împărat în Dacia împotriva năvălirilor.

Și dacă într-o noapte senină v-ați găsi printre ciobanii din Carpați și, privind Călea lactee, i-ați întreba cum se cheamă constelația, ei v-ar spune, după foarte vechea lor știință a cerului, că aceea e „călea lui Traian”.

Eroul mitului atinge atunci forme fantastice și cu pași siderali el brăzdează firmamentul bătrânei și misterioasei Dacii.

În singurătățile înalte ale Carpaților, ciobanii coborători din dacii lui Decebal își trimit gândurile lor în lume pe această „cale a lui Traian”. Fantezia lor nu e lipsită de adevăr. Ea iese din adâncurile timpului și, cu aureolă de legendă, creează un simbol care iluminează istoria obscură. ■

DE ORIGINE MONGOLĂ (Monoverb cu întrebare și răspuns: 2-6)

CU CE SE LUCRA ÎN MANUFACTURĂ?

Gheorghe BRAȘOVEANU

In urmă cu 140 de ani apărea volumul al V-lea al operei fundamentale a lui Theodor Mommsen, *Istoria Romană*. Volumul I a văzut lumina tiparului în 1854, al II-lea în 1855, al III-lea în 1856. Volumul al IV-lea însă n-a fost publicat niciodată. Când era întrebat în legătură cu acest hiatus, marele savant răspundea că nu mai avea ca altădată curajul eroirii.

El, care studiasse toate scrierile Romei antice și pe toate cele referitoare la ea, fie că erau scrise în latină și greacă, în germană, franceză, engleză, italiană, daneză sau suedeză, aprecia informația disponibilă ca insuficientă, dorind o documentare mult mai bogată.

Această dorință a devenit voință, materializată în vasta acțiune desfășurată personal și cu concursul unor colaboratori din toată Europa, între care și românul Grigore Tocilescu, pentru descoperirea și colecționarea vestigiilor epigrafice romane, acțiune din care va rezulta monumentalul *Corpus Inscriptionum Latinarum*. În același timp, Mommsen înscrisa în programele cursurilor sale universitare — pe distanță a aproape un sfert de secol (1863-1886) — prelegeri asupra istoriei Imperiului roman, care constituia tocmai substanța volumului al IV-lea al *Istoriei Romane*. Câteva pagini de manuscris păstrate la Arhivele de stat din Dresda, salvate din incendii care, la 12 iulie 1881, a mistuit casa familiei Mommsen, demonstrează că ilustrul savant a elaborat cel puțin o variantă a volumului în cauză.

Aceasta era situația până în acea zi a anului 1980, când Alexander Demandt, profesor la Universitatea Liberă din Berlin, a descoperit la un anticar din Nürnberg trei manuscrise, ce se aflau printre desenele lui Wilhelm Hensel, un pictor reputat de la curtea Prusiei, de la începutul secolului XIX, scrie Jean-Michel „David în articolul *Le manuscrit perdu de Théodore Mommsen*, publicat în revista

THEODOR MOMMSEN ÎN ACTUALITATE CONSTANTIN ANTIP

Vorlesung-Mitschriften von pariziană L'Histoire, din iunie 1994. Nu era vorba decât de niște notițe de curs. Dar ce curs, și ce elevi! Profesorul era Mommsen, iar elevii, fiul lui Wilhelm Hensel, Sebastian, și nepotul, Paul... Notele corespundeau volumului din *Istoria Romană*, pe care Mommsen nu-l publicase niciodată.

Alexander Demandt și soția sa, Barbara, au supus unui studiu minuțios manuscrisele recuperate, le-au comparat cu alte note păstrate în diferite locuri în Germania și le-au publicat în 1992, sub titlul *Theodor Mommsen, Römische Geschichte, nach den*

Sebastian und Paul Hensel 1882-1886. Desigur, notițele unor tineri studenți nu pot suplini manuscrisul pierdut, dar ne sugerează unele din temele sale și mai ales ne întregesc percepția omenească lui personalității lui Theodor Mommsen. „El, care reprezintă pentru toți specialiștii modelul coplesitor pe care știu bine că nu-l vor egala vreodată, era, de asemenea, profesorul căruia îi plăcea să cucerească și să facă să rădă auditoriul... Pe acest Mommsen — conchide *L'Histoire* — îl întâlnim în carte, și aceasta nu este o descoperire lipsită de importanță”.

Si fără volumul al IV-lea *Istoria Romană* a intrat definitiv în patrimoniul spiritual universal, ea fiind tradusă de îndată în mai toate limbile de largă circulație, iar genialul ei autor onorat cu Premiul Nobel pentru literatură, în 1902. Era, în acest act, consacrarea unei vieți îndelungate și excepțional de rodnică, cuprinsă între 1817 și 1903, a unei strălucite și generoase investiții de inteligență din anii în care a predat la universitățile din Kiel, Leipzig, Zürich, Breslau, Berlin sau s-a dăruit cercetării științifice pe imensul spațiu al fostului Imperiu roman. *Istoria Romană*, *Dreptul public roman*, *Corpus juris civilis*, *Monumenta Germaniae Historica*, *Corpus Inscriptionum Latinarum* sau *Thesaurus linguae latinae* sunt opere cărora le-au rămas și le vor rămâne tributari toți cei pasionați de măreața realitate a antichității romane și de reverberațiile ei în evoluția ulterioară a bătrânului nostru continent.

Nu vom insista mai mult asupra acestei grandioase opere, deoarece *Magazin istoric* s-a oprit asupra ei în numărul său din noiembrie 1987, număr care, împreună cu primele volume din cea dintâi traducere integrală în românește a *Istoriei Romane*, a intrat în biblioteca familiei Mommsen din Charlottenburg. Vom reliefa doar una

din trăsăturile activității științifice a celui mai mare dintre istoricii Romei antice, cu un profund impact în însăși actualitatea imediată. Această trăsătură o constituie punerea în valoare a componentei romane a ființei popoarelor care au luat naștere în epoca de asfințit a ultimului imperiu universal al antichității.

Opera lui Theodor Mommsen a prezentat și prezintă o însemnată majoră pentru susținerea și argumentarea descendenței romane a poporului român, chiar dacă suntem văduviți de viziunea mai largă a savantului german asupra contactelor și confruntărilor romano-dacice, asupra Daciei ca provincie unde se va realiza sinteza daco-romană, deoarece ele ar fi fost exhaustiv abordate tocmai în volumul nepublicat al *Istoriei Romane*.

Mommsen, care a pus în evidență caracteristicile etnico-lingvistice romano-italice, cât și ale comunităților din țările cu care statul roman s-a confruntat sau le-a încorporat, era convins de importanța cunoașterii trecutului provinciei Dacia, care ținea direct de împărat, se încadra organic în complexul provinciilor occidentale ale imperiului, având drept dominantă latinitatea ca limbă și cultură, realitate care va conferi calitatea fundamentală a noului popor născut prin simbioza daco-romană: poporul român. De aceea, el a întreprins, în toamna anului 1857, cercetări în aproape 30 de localități din Transilvania, cu precădere în zona Sarmizegetusei, în urma cărora a colectat câteva sute de inscripții, diplome, table cerate, pe care le-a publicat în tomul al III-lea al „Corpusului Inscriptiilor Latine”, apărut în 1873. Era o contribuție de seamă la documentarea romanității românilor, la europenizarea ei. „Am rămas români — spunea Nicolae Iorga — pentru că nu ne-am putut despărți de amintirea Romei”.

Prin știința și arta redării istoriei, Theodor Mommsen

oferea un act asigurator împotriva exagerărilor în legătură cu una sau alta din componentele popoarelor neolatine: pe de o parte, absolutizarea componentei romane, iar pe de altă parte, negarea ei, ambele pernicioase, deoarece denaturau procesul prin care se realizase sinteza. Absolutizarea descendenței romane a îndrituit ceea ce Lucian Blaga numea „revolta fondului nelatin al poporului nostru”, care era, astfel, frustrat de aportul civilizației daco-getice, viguroase și originale. A revenit istoricilor demni de acest nume sarcina de a da fiecărei componente — romane și autohtone — valoarea și semnificația reală, sarcină de care s-au achitat cu înaltă responsabilitate. La orizont însă și-au făcut apariția pseudo-istoricii, care exclud stratul roman al etno genezei poporului român, exaltând un dacism pur, teorie diversionistă, manipulată politic de extrema dreaptă în perioada interbelică, dar și de un naționalism agresiv izolat, specific totalitarismului postbelic, în ultimele două decenii ale existenței sale. În zilele noastre, această „teorie” a fost „dezvoltată creator”, căpătând conotații hilarante: nu romanitate orientală, ci dacitate occidentală! „Dreptul roman și limbile zise romane s-au schițat și cristalizat în vatra Carpaților și pe Dunăre — citim negru pe alb într-o broșură publicată în anul de grație 1994! De aici s-au răspândit cu migrația geto-pelasgilor spre sud și est, apoi spre nord și vest”. Iar „limba română — clamează aceeași sursă — se cristaliză în urmă cu opt milenii, în faza getică (protolatină) arhaică”. Cred că Theodor Mommsen și Nicolae Iorga s-ar răsuci în morminte dacă ar putea lua cunoștință de asemenea aberații.

Norocul nostru este că, în apărarea adevărului, dispunem de un arsenal imbatibil, furnizat de marii romaniști ai lumii, în frunte cu Theodor Mommsen, cărora le suntem datori o fierbinte recunoștință. ■

CLIO ANUNȚĂ

Scrisorile de dragoste ale Ecaterinei II la licitație

Între 29 iunie și 1 iulie anul acesta, în cadrul unei piețe de carte de anticariat ce va avea loc la Londra, vor fi expuse la licitație zece scrisori ale împărătesei Ecaterina II a Rusiei, adresate amantului ei, căpitanul de gardă Ivan Rimski-Korsakov. Ele au fost obținute de Sophie Duprez de la un colecționar particular dintr-o țară europeană și vor reprezenta o atracție unică la licitațiilor secolului XX.

Profesorul John Alexander, autorul unui volum consacrat împărătesei și apărut la editura Universității Oxford în anul 1989, consideră că această colecție de epistole intime confirmă reputația Ecaterinei de femeie cu temperament fierbinte. Într-una dintre ele ea amintește despre o bucată de rufarie de corp pe care a atașat-o în scrisoare ca suvenir pentru iubitul ei. De altfel, Ecaterina nu a făcut niciodată un secret din legătura ei cu tânărul ofițer (34 de ani) care avea reputația unuia dintre cei mai frumoși bărbați de la curte. Profesorul Alexander socotește că „famelele împărătesei nu consta nici pe departe în tinerețea sau sex-apelul ei, ci în poziția și puterea ei, prin care se impunea”.

Istoricii nu au putut stabili nici până acum câți amanți a avut Ecaterina II, cert este însă că atracția ei pentru bărbați era atât de mare, încât — așa cum alți monarhi foloseau la curte oameni care le încercau mâncarea, pentru a le asigura securitatea — împărăteasa încerca virilitatea viitorilor parteneri. Romanul ei de dragoste cu căpitanul Rimski-Korsakov, de pildă, a luat sfârșit doar atunci când una dintre doamnele de la curte și-a depășit „obligatiile de serviciu”, și Ecaterina a surprins-o cu amantul.

Valoarea scrisorilor se estimează la 38 000 lire sterline. Suma modestă dacă-o raportăm la cele 11 milioane alocate serialului TV, recent terminat, consacrat vieții Ecaterinei II și în care joacă celebriți ca Jeanne Moreau și Omar Sharif.

F.D.

Fișe din arhive

RĂZBOI, ONOARE, OMENIE

9 august 1917. Bătălia de la Mărăști este în plină desfășurare. Sublocotenentul observator Dumitru Bădulescu din Escadrila F-6 a Grupului 1 aeronautic primește misiunea să execute un zbor de recunoaștere pe frontul Armatei 2 române, în zona Lepșa-Putna-Târgu Secuiesc. Avionul este pilotat de sergentul pilot francez de Triquerville. Siguranța avionului de recunoaștere este făcută de un aparat Nieuport, pilotat de locotenent

de marină aviator Gheorghe Mihăilescu.

La ora 8.10, cele două aparate trec linia frontului. Binoculul Goertz, pe care îl are în dotare, îl ajută pe Bădulescu să observe câteva noi tranșee amenajate de inamic pe malul drept al râului Lepșa și un convoi de circa 20-25 care de transport ce se îndreptau spre linia inamică. La 8.40 aparatele românești au survolat spațiul aerian al orașului Târgu Secuiesc și al localităților din preajmă, după care s-au întors spre liniile românești. În timp ce se apropiau de acestea și au pătruns în spațiul dintre tranșeele inamice și cele românești, o rafală a trecut ca un fulger pe deasupra carlingii sublocotenentului Bădulescu. Un aparat austro-ungar de recunoaștere și bombardament ușor, ce se întorcea la rândul lui dintr-o misiune în spatele forțelor românești deschise focul pe neașteptate. Românii se angajează în luptă și locotenentul Mihăilescu reușește să-l lovească pe adversar. Acesta părăsește lupta, lăsând în urma lui o dără groasă de fum. Reușește cu multă greutate să aterizeze între cele două linii de luptă, mai aproape însă de cea românească.

Poștașul vine din ...cer

Bădulescu urmărise prin binoclu toate manevrele aparatului inamic și a văzut cum, după ce acesta se opri la sol, observatorul încerca neputincios să se desprindă din flăcări. I-a făcut semn pilotului să aterizeze cât mai aproape de aparatul inamic. A sărit din carlingă și l-a scos din flăcări pe observatorul inamic, așezându-l undeva într-un loc mai ferit, după care s-a îndreptat din nou spre avionul cuprins de flăcări. L-a scos și pe pilot, dar acesta decedase în urma arsurilor și rănilor capătate. Fără să ezite o clipă, l-a luat în brațe pe supraviețuitor, care gemea îngrozitor din cauza durerilor provocate de arsuri și răni (avea ambele picioare lovite), și l-a urcat în avionul său, făcându-i semn pilotului să decoleze imediat. După ce aparatul s-a desprins de sol, a rupt-o și el la fugă spre liniile românești...

A treia zi după această neobișnuită întâmplare, un avion austro-ungar a survolat localitatea Onești, unde își avea sediul Escadrila F-6,

lansând un pachet în care se afla următorul mesaj redactat în limba franceză:

„Aviatorilor români
Domnilor!

În ziua de 9 august 1917, unul din avioanele noastre a fost lovit în luptă aeriană aproape de Cota 408, la sud de Grozești. După două zile de căutări, am găsit aparatul distrus de flăcări și corpul neinsuflăit al pilotului [soldat fruntaș Adolf Rabel], dar nici urmă de ofițerul observator, locotenentul major Francisc Xavier Schallbaum. Așadar, avem onoarea și rugămintea de a vă cere cu profund respect să ne informați dacă sus-amintitul ofițer, camaradul nostru, este prizonier și unde se găsește acum. Vă rugăm: să aveți amabilitatea să-i înmănați o scrisoare din partea familiei. Vă rugăm: să-l îngrijiți, dacă este rănit, cu cea mai mare atenție. Cu mulțumirile noastre anticipate, vă rugăm, domnilor, să primiți înaltele noastre considerații. O companie de aviație austro-ungară”.

Locotenentul major Francisc Schallbaum din Escadrila 31 fusese transportat di-

rect la Iași. Chiar în aceeași zi medicii români îi operaseră ambele picioare, salvându-i-le de la amputare, și se bucura de îngrijirile lor atente. Fără să întârzie o clipă, Dumitru Bădulescu a lansat un pachet-mesaj la Târgu Secuiesc, relatând cele întâmplate. Mai mult, pentru a înlătura orice dubii, mesajul său fusese dublat de o scrisoare a celui rănit. Mai bine

Sublocotenentul Dumitru Bădulescu
(stânga)

Kieber Binder!

*Ich bitte dich
um möglichst bald
deine beiliegende Karte
an Rose Weiss veranlassen
zu lassen. Ich habe
noch keine Bescheid erhalten.
In der gemeinsamen
Botschaft vom 1. Juni
1947.*

*Breslau
L. J. 1947*

Facsimil al unei scrisori primite în
spital de Francisc Xavier Schalbbaum

de o săptămână, artileria antiaeriană germano-austro-ungară nu trăsese nici un foc în acea zonă: se primise ordin în acest sens, piloții români fiind așteptați cu vești.

Apoi, totul a intrat în normal, în normalul impus de legile războiului. Misiunile aviatorilor și observatorilor s-au intensificat, artileria antiaeriană și-a reluat tusea sa înfundată... Dar cum se iveau clipă de răgaz, cineva din Escadrila F-6 dădea o fugă până la Iași, să vadă ce mai face prizonierul lor, de fiecare dată ducându-i câte ceva din rațiile lor: dulciuri, țigări... mai mult, atunci când s-a putut, au lansat noi mesaje și scrisori de la Francisc Schalbbaum.

Impresionați de comportarea aviatorilor noștri, la începutul lunii septembrie, aviatorii din armata austro-ungară au lansat la Onești un pachet cu ciocolată, câteva sticle de șampanie, țigări și haine destinate camaradului lor rănit. După ce băieții din F-6 i-au adus pachetul, Francisc Xavier Schalbbaum le-a adresat următoarea scrisoare:

"Vitejilor aviatori de la Onești,

În situația în care mă aflu în momentul de față, nu pot face altceva decât să-mi exprim: totalul meu respect și admirația mea profundă pentru tot ce ați făcut pentru mine, salvându-mi viața și primejduind-o pe a voastră. Îmi exprim: aceeași admirație pentru lupta dusă, pentru

atacul deosebit de dur și tăios executat asupra avionului nostru. În aer, în elementul nostru, suntem: inamici, pe pământ ați dovedit a fi oameni adevărați și buni camarazi".

După faptă...

Se pare că această întâmplare făcuse multă valvă. Mai important este însă faptul că ea și-a găsit curând o replică pe măsură.

La 16 octombrie 1917, ora 19.47, un avion F-40, al cărui echipaj era compus din sub-maistrul de marină pilot Dumitru Rosetti și maior observator Constantin Cristescu, a primit o misiune deosebit de periculoasă din partea Marelui Cartier General Român: pătrunderea în spațiul aerian al teritoriului ocupat de inamic și lansarea de manifeste și scrisori ale combatanților către familiile lor. Greutatea acestui zbor provenea și din faptul că el se desfășura pe timp de noapte, pilotul ghidându-se numai după stele și busolă. Zburau la 800 m. La Focșani, au fost întâmpinați de artileria inamică, dar și-au continuat zborul. La ora 21 au trecut deasupra Buzăului, iar la 22.10 au ajuns la Ploiești. Deasupra Bucureștilor, zborul a fost mult mai dificil datorită intensității focului artileriei inamice. Au reușit însă să arunce manifestele și scrisorile și au făcut calea întoarsă. Totul părea să meargă bine. Se apropiau de Focșani. Mai aveau puțin și puteau raporta îndeplinirea cu succes a acestei dificile misiuni. Dar la marginea Focșanilor, calea avionului a fost prăvălită cu un puternic tir de artilerie. Schizele au lovit aparatul și motorul s-a oprit. Toate eforturile echipajului de a ieși din această situație s-au dovedit zadarnice și la ora 1.35 avionul a aterizat forțat, în teren necunoscut, în plină noapte, în satul Străjescu, pe malul Siretului, la numai 100 m. de... liniile românești! Trupele inamice din

zonă i-au făcut prizonieri. Acuzați de spionaj, cei doi aviatori români au fost mârșii din post în post. Soarta lor părea pecetluită, dar s-a întâmplat ceea ce nimeni nu s-ar mai fi așteptat:

....Am ajuns spre ziua în satul Vânători, reședința unei divizii austriece — povestește unul dintre ei. Atunci am fost predați armatei germane, care ne-a transportat a doua zi la Focșani, unde, închiși într-o cazarmă, am fost tratați într-un mod mizerabil: un ofițer prusian ne anunță că acest regim este pentru că am aruncat manifeste de îndemn la rebeliune a populației din București. Ne sunt citite acuzațiunile, acțiunea noastră fiind considerată ca îndemn la rebeliune — sancțiune care se pedepsește cu moartea, fiind anunțată că urmează să fim împușcați.

A doua zi dis-de-dimineată, sosesc aviatorii germani pentru a ne spune că, primindu-se într-adevăr confirmarea raidului nostru, vin să ne aducă felicitările lor și să ne anunțe că la intervenția lor, pentru acest motiv s-au dat dispozițiuni să fim tratați ca prizonieri de război și nu ca instigatori, precum fuseserăm: întâi taxați. Tot atunci, acești aviatori s-au oferit a ne duce scrisoarea ce s-a primit, semnată de noi. Ne-am opus categoric amândoi de a da vreun răspuns ce le-ar fi putut servi. În schimb, spre a ne convinge, ne-au arătat hărți ținute perfect la curent cu toate schimbările de pe front și numele comandanților noștri. În special la aviație, toți erau cunoscuți pe nume, afară de numele ofițerilor francezi pe care nu le știau. Am rămas înmărmuriți amândoi, când ni s-a vorbit de frații Capșa, de comandantul aviației, maiorul Foteșcu, de maiorul Adamovici și alții. Dar culmea surprinderii a fost când ne-au spus că de-o săptămână ne așteptau și că știau de mult că trebuia să vină un avion la București, și totuși raidul nostru s-a ținut secret..."

(Continuare în p. 74)

S-a născut în anul 251, într-o familie creștină, în apropiere de orașul Memphis, în Egiptul de Mijloc. Părinții l-au crescut în respectul față de familie și Biserică. Atanasie cel Mare, autorul *Vieții Sfântului Antonie cel Mare*, ne povestește: „Mergea cu părinții la biserică. Nu se lenevea în aceasta nici de copil și nu disprețuia acesteia nici după ce a înaintat în vârstă. Asculta de părinți și lua aminte la cele ce se citeau și păstra folosul din ele... se îndestula cu cele ce se găseau și nu căuta nimic mai mult”.

s-a retras mai întâi într-o dependență din spatele grădinii fostei sale case.

Antonie nu constituie un exemplu singular. În apropierea lui se mai afla un bătrân eremit, a cărui îndrumare el a căutat-o. În acea vreme, în Egipt nu existau mănăstiri și nici deșertul nu era încă folosit ca loc de retragere. Practicanții ascezei își căutau singurătatea în locuri aflate nu prea departe de așezările umane.

Retragerea în singurătate a lui Antonie nu a fost o viață de trândăvie. El participa cu

mânt din vecinătatea satului, pentru a se dăruii total strădaniei spre desăvârșirea inimii și a sufletului. Biografia scrisă de Sfântul Atanasie relatează marile ispite și lupta pe care a dus-o împotriva demonilor, ce îl asaltau mereu. Într-o bună zi, el a fost găsit aproape mort și dus în biserică. După ce și-a revenit, a cerut să fie transportat din nou în mormântul unde se nevoia, pentru a continua lupta împotriva demonilor care încercau să îl covârșescă. Rugându-se lui Hristos, acesta i s-a arătat, alun-

SFÂNTUL ANTONIE CEL MARE

Prof. univ. dr. REMUS RUS

„Viața Sfântului Antonie cel Mare... este aproape un fenomen unic în întreaga literatură creștină. Este unică pentru că circulația ei a fost deosebit de rapidă și răspândită în întreaga lume creștină și mai ales pentru că simpla citire a acestei biografii a primului dintre călugări a dus la convertirea spontană la creștinism a unor persoane care până atunci erau nesigure în ceea ce privește credința ortodoxă creștină. Citirea *Vieții Sfântului Antonie cel Mare* a determinat convertirea lor deplină la creștinism. Ba mai mult, simpla auzire a unei relatări a dus la rândul ei la convertirea Sfântului Augustin și a prietenilor săi”. Am citat dintr-un articol — apărut în anul 1992 — semnat de unul dintre marii teologi ai Bisericii romano-catolice, Emmanuel Lanne. Să vedem deci cine a fost — sau mai degrabă, cine este — Sfântul Antonie cel Mare.

Era purtat de Dumnezeu

Avea doar 20 ani — părinții tocmai îi muriseră — când, într-o zi de duminică, ascultând Evanghelia zilei, a auzit chemarea Mântuitorului, adresată tânărului aflat în căutarea desăvârșirii: „Dacă vrei să fii desăvârșit, mergi și vinde tot ce ai și dă săracilor, vino și urmează Mie”.

Ascultând chemarea, a vândut tot ce avea, dând o sumă relativ mică sorei sale mai tinere, pe care a încredințat-o unei comunități de fecioare (partheon). El însuși

regularitate la slujbele din biserică, asculta Sfânta Scriptură și se ruga neîncetat. Pentru a-și asigura existența, lucra cu mâinile frângerii, covoare, coșuri și sandale, îndeletnicire ce va marca întreaga viață monahală de după el, căci se îmbina cel mai bine cu rugăciunea neîncetată. Să mai spunem și că în acea perioadă nu se puneau încă problema unei supunerii totale față de un părinte spiritual, deși Antonie a arătat întotdeauna respect față de cei mai în vârstă.

Această primă etapă a vieții Sfântului Antonie a culminat cu retragerea lui într-un mor-

gând nălucile diavolești și asigurându-l că a fost și rămâne mereu alături de el.

La vârsta de 35 ani, deci cam pe la începutul domniei lui Dioclețian și Maximian (în 286 Dioclețian și l-a asociat pe Maximian ca împărat), Sfântul Antonie a traversat Nilul, și s-a închis în subsolul unui castru părăsit. A rămas acolo 20 ani, fără a ieși la lumina zilei. I se aducea pâinea necesară supraviețuirii de două ori pe an. După scurgerea celor 20 ani, prietenii au venit și au spart ușa, conșinși că îl vor găsi mort. Spre marea lor uimire, „Antonie a ieșit ca dintr-un altar în care se

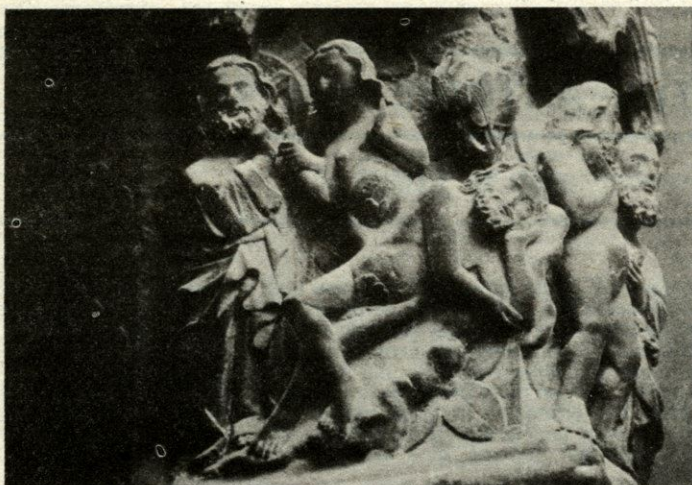
afla scufundat ca în taine și era purtat de Dumnezeu". Făcând această mențiune, Sfântul Atanasie îl prezenta pe Sfântul Antonie cel Mare ca pe un inițiat. Antonie își avea prototipul vieții în Ilie, însă viața sa își regăsea temeiuri și în filosofia și religia greacă și egipteană. Sfântul Atanasie a schițat un portret care va fi neîndoielnic arhetipul pentru chipul monahului desăvârșit potrivit tradiției creștine. Iată ce spunea el: „atunci s-a arătat întâia oară din clădire celor ce veneau la el. Iar aceia s-au minunat văzând trupul

Cartea mea este natura lucrurilor create

Descrierea făcută de Sfântul Atanasie cel Mare este deosebit de importantă pentru a înțelege ce va însemna actul de asceză în tradiția creștină față de celelalte tendințe ascetice ale vremii care vedeau viața în trup ca pe o pedeapsă, scopul vieții ascetice fiind eliberarea de trup. Desăvârșirea spirituală a lui Antonie se reflectă și în con-

este determinată și de creștină în învierea trupului, ceea ce implică participarea acestuia la viața veșnică. Sfântul Atanasie mai vorbește apoi despre puterile deosebite dobândite de Sfântul Antonie în perioada de asceză și rugăciune, precum puterea de a vindeca pe cei bolnavi, clarviziunea.

La chemarea lui Antonie, s-au pus temeliile vieții monahale organizate, deșertul devenind o adevărată cetate spirituală. Modul de viață monahal la care chema Sfântul Antonie era cel anahore-

La începuturile istoriei, Dumnezeu a creat bărbatul și femeia...

...apoi Adam și Eva au fost

lui având aceeași înfățișare, nici umflat prin nemîșcare, nici subțiat de posturi și de lupta cu demonii. Era la fel cum îl știau și înainte de retragere, iar sufletul arăta aceeași curățenie în purtări. Nici închis în sine, din înfrînare, nici revărsându-se din plăcere, nici stăpînit de răs, nici copleșit de tristețe; nu s-a tulburat văzând mulțimea, nici nu s-a veselit văzându-se primit cu atîta bucurie. Ci era egal cu sine, ca unu ce era călăuzit de dreapta judecată și statornicit în ceea ce e propriu firii".

diția lui trupească, pe care a păstrat-o până la stingerea lui din viață la vârsta de 105 ani. Dualismul platonician și neoplatonician care consideră materia ca fiind rea a fost și este încă prezent în unele practici ascetice, inclusiv creștine. Dar practica fundamentală a asceților creștini ortodocși evită extremele. De altfel, scopul vieții ascetice este redobîndirea adevăratei condiții naturale a omului. În altă ordine de idei, se pune problema revenirii la starea paradisiacă a lui Adam înainte de cădere. Atitudinea pozitivă față de trup în asceza creștină ortodoxă mai

tic, adică al trăirii singuraticice. În paralel cu acest mod de viață, Sfântul Pahomie a pus temeliile comunităților monahale cenobitice, ale trăirii în comun.

La începutul secolului al IV-lea d.Hr., persecuțiile împotriva Bisericii creștine s-au intensificat, mulți creștini fiind arestați și martirizați. Sfântul Antonie și-a părăsit atunci locul său de retragere, îndreptându-se spre Alexandria, pentru a-i încuraja pe creștinii de acolo. Dar nici pacea care a urmat valului de persecuții nu i-a adus liniștea mult dorită. Au apărut primele mari erezii, care au sfî-

siat Biserica. Sfântul Antonie s-a angajat în combaterea lor și în apărarea dreptei credințe.

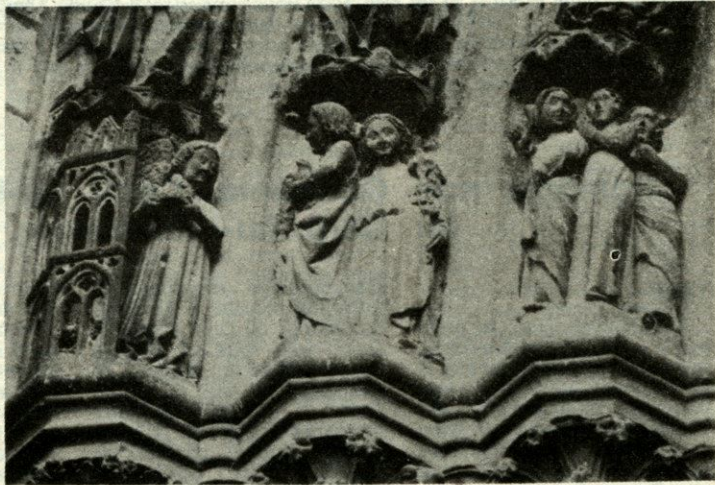
Dornic să își regăsească liniștea necesară rugăciunii, Antonie s-a alăturat unei caravane de sarazini și s-a retras pe muntele Kulzum, nu departe de Marea Roșie. Acolo a rămas până la sfârșitul vieții lui, în 356. Ca să nu fie povară pentru cei care îi aduceau pâinea necesară supraviețuirii, a semănat o mică parcelă de pământ cu grâu și legume. Când animalele sălbatice i-au invadat

a activității intelectuale. Când un filosof l-a întrebat pe Sfântul Antonie cum poate îndura singurătatea deșertului fără cărți, el i-a răspuns: „Cartea mea, filosofule, este natura lucrurilor create și este mereu alături de mine pentru a citi în ea cuvintele lui Dumnezeu ori de câte ori voiesc”.

Sfântul Antonie a trăit mereu potrivit sfatului pe care l-a dat ucenicilor săi: „...respirați pe Hristos și credeți lui! Trăiți ca unii care mor în fie-

fugit de faimă, era cunoscut nu numai în Egipt, ci și în Spania, în Galia și la Roma. La cereri repetate venite din partea creștinilor apuseni, Sfântul Atanasie i-a scris *Viața*.

Este greu de rezumat în câteva cuvinte care a fost impactul vieții și al exemplului dat de Sfântul Antonie cel Mare. Să spunem doar că viața și învățătura sa au constituit temeiul vieții monahale din întreaga lume creștină. Nu numai monahii ortodocși

alungați din Paradis...

...pentru ca la sfârșitul istoriei, cei buni să fie conduși în Paradis

lotul, Antonie le-a certat, poruncindu-le să nu mai facă așa ceva. Iar ele — ne spune sfântul Atanasie — nu i-au mai pricinuit nici un necaz. Regăsim și în acest episod leit-motivul conviețuirii dintre om și animale, specifică vieții paradisiale.

Cum am văzut deja, retragerea în deșert nu a fost pentru Sfântul Antonie o abandonare totală a comunității umane. Periodic, el revenea în mijlocul oamenilor, vindicând diverse boli și îndrumându-i pe creștini pe calea lui Hristos. Apoi, el nu vedea retragerea în meditație și rugăciune ca o întrerupere

care zi... să n-aveți nici o legătură cu schismaticii, nici cu arienii eretici... Siliți-vă să vă uniți cu Hristos și apoi cu sfinții, ca după moarte să vă primească și ei în corturile veșnice, ca pe niște prieteni și cunoscuți”.

După ce a lăsat legământ cu privire la locul și modul înmormântării sale, Sfântul Antonie a dat moștenire o rasă și mantaua episcopului Atanasie și o altă rasă episcopului Serapion, iar haina de păr ucenicilor săi. La moartea lui, ne spune Sfântul Atanasie, Antonie, cel care a

i-au urmat exemplul. Însuși Sfântul Benedict și-a conturat normele sale monahale după exemplul celor date de Sfântul Antonie iar Sfântul Ioan Casian, întemeietorul monahismului apusean, a făcut la fel.

Pentru noi, cei de azi, viața Sfântului Antonie cel Mare rămâne temeiul pildeitor de dăruire față de credința ortodoxă. Chemării sale îi putem răspunde nu prin retragerea „în pustie”, cât mai ales prin credința puternică, respect față de natură și semenii și mai ales prin rugăciune neîn-cetată. ■

ÎNTÂmplări din viață...

A.C. CUZA

Rămânem în preajma lui Petre P. Carp, avându-l ca ghid pe A.C. Cuza. În afara frământărilor din sânul Partidului Conservator, Carp va istorisi dedesubturile politice ale mult-discutatei în epocă relații Ferdinand-Elena Văcărescu. Dacă acest subiect a mai fost prezent și altă dată în paginile revistei noastre, și tot prin pana unor memorialiști (Duliu Zamfirescu și Eliza Brătianu: Magazin istoric, nr. 11/1973 și 8/1992), de data aceasta, povestește un fruntaș politic de primă mărime implicat direct de deznodământul acestei aventuri galante a prințului moștenitor, aventură care a scandalizat atât de mult factorii politici ai vremii. De ce? E preferabil să-l lăsăm pe Carp să explice acest lucru.

Marian ȘTEFAN

România nu-i Germania, Carol nu-i Wilhelm, iar Carp nu-i Bismarck

1889

7 octombrie. Ieri la orele opt și jumătate seara a fost o întrunire a Junimei politice la Otel Binder, la care au luat parte mai mulți junimiști din localitate în frunte cu Carp care a venit să întâmpine pe regele. S-a prezentat noul ziar *Era nouă*, care apare astăzi și se află sub redacția lui Petru Missir, profesor la Universitate, Eug. Ionescu și Nico Volenti, deputați, și la care scriu și eu. Vorbind apoi de situație, Carp i-a rugat pe toți să nu se amestece în dăvrăverea de împăcare între dănsul și Lascăr Catargiu, căci se face numai zgomet și încurcăleli degeaba. „Dacă d. Catargiu vrea să se înțeleagă cu mine, nu are decât să vie d-lui în persoană, precum și eu am fost la d-lui pe când aveam eu puterea în mână. Cu miniștrii nu vreau să am de a face!”

Carp este convins că ministerul actual nu poate să meargă înainte. Ieri dimineață, aflându-mă la dănsul acasă dimpreună cu Ianoș și

discutându-se eventualitatea intrării în minister a dizidenților liberali cu Dim. Brătianu, Carp ne-a spus că aceasta nu atâră de la Catargiu, *că mai sunt și alții* și că nu crede că dizidenții vor intra în minister, dar mai la urmă chiar admitând aceasta, ce rezultă de aici? Oare Partidul Conservator va fi mai tare când va avea elementele liberale în sânul său? În sfârșit, Catargiu având puterea în mână, n-are decât să guverneze și să facă alegeri dacă poate...

Uitasem să spun că tot la întrunirea de-aseară Carp ne-a spus că trebuie să ne păzim gurile, deoarece nu este absolut necesar ca toate ziarele să scrie despre aceea ce se vorbește în comitet intim. Și în adevăr, cu câteva zile mai înainte ne întrunisem la Naum și iarăse se vorbește despre dizolvarea Camerelor. Carp ne spune atunci că nu crede că regele va da dizolvarea lui Catargiu, iar Volenti i-a zis: „Apoi dă, Excelență, știe Excelența Voastră că regele e capabil de toate!”

Carp ripostă se înțelege tot pe același ton de glumă: „Domnilor, dacă aici se insultă regele, eu plec!” Atunce Volenti îi zise: „Ei bine, dacă-i așa, apoi regele e incapabil de toate!”, făcând prin aceasta aluzie și la zgometul ce s-a răspândit cum că regele ar fi impotent. Toată lumea răsă. Tot în seara aceea Carp ne-a declarat, cam în șagă, cam într-adins, că el a deschis Camerele acestea și că tot el le va închide, iar cuconu Lascăr (Catargiu) n-are decât să-și facă geamandanu și să plece la Golășei (moșia sa de la Tutova). Întreagă această conversație a fost raportată lui Panu de către Eugen Ionescu și care nu fu mirarea noastră când văzurăm în ziarul *Lupta* toată conversația noastră din seara aceea. De aici se iscă, se înțelege, o polemică între ziarul *Constituționalul*, care tăgăduia zisele *Luptei* și acest din urmă ziar, care se oferea chiar să arate sorgintea sigură de unde avea aceste informații. *Constituționalul* a trebuit să tacă...

12 aprilie. Astăzi a fost o întrunire la Carp la care au asistat Râșcanu, prefectul poliției, Pogor, primarul orașului, Naum, Grig. Buiuciu, Missir, Volenti, Eug. Ionescu. S-a vorbit despre contopirea liberalilor pe care Carp o privește ca un caraghioz și ca un semn de descompunere morală în sânul partidului. Vorbind de gazeta *Era nouă* a spus că trebuie să apară întru câtă vreme vor fi perfecți ca Râșcanu și Mitică Rosetti care nu vor fi pe deplin convinși că toți conservatorii trebuie să intre în partidul conservator regenerat de constituționali. În ce se atinge de alegeri, Carp a declarat că n-are nevoie de sprijinul nimănui, dar că în tot cazul se poate face o apropiere cu radicalii. Spunându-i, de-o parte, că aceasta mi se pare și mie că e singurul element care trebuie încurajat de noi, ca unii ce suntem reconstituiți și avem interesul de un grup de idei care pentru moment e pe cale de a se constitui ca partid radical, a spus că și el împărtășește această idee și părea încântat de campania violentă întreprinsă de Panu în *Lupta* în contra lui I.C. Brătianu.

Plecând Râșcanu, s-a adus ceai și Carp, venind vorba asupra lui Blaremburg¹, ne-a spus că el a avut prilejul să constate tărnia sa de caracter ca unul ce a lucrat un an și jumătate cu Blaremburg, care este cunoscut de om violent, la fostul ziar *Țara*, fără ca să se fi sfădit niciodată cu dânsul. „Asemenea, zice Carp, am fost un an și jumătate secretarul lui Bălăceanu, pe când acesta era ministrul țării la Paris și deși și Bălăceanu este un om care nu se împacă cu nimenea, totuși eu n-am avut decât următorul incident. Venind într-o zi Bălăceanu la legăție, mă apostrofează din senin cu următoarele cuvinte: „Monsieur

Carp, vous faites la court à ma femme!” Eu, cam mirat deoarece nimica nu era adevarat, i-am spus: „Monsieur Bălăceanu, vous etez en erreur, je ne fais pas la cour à votre femme!” „Me donnez-vous votre parole d'honneur?” „Je vous donne ma parole d'honneur!” „Eh! Bien, je ne vous crois pas!”² Îmi răspunse Bălăceanu. Văzând aceasta mi-am luat pălăria și-am plecat. A doua zi i-am trimis martori și d. Bălăceanu, foarte mirat de aceasta, mi-a făcut scuze.

Aceasta însă nu este singura istorie caraghioasă pe care am avut-o în viața mea. Căci deși sunt departe de a fi un om romantic, totuși am avut și eu aventurile mele curioase și dacă vreodată îmi voi scrie memoarele vor fi desigur interesante. Iată încă un incident din viața mea, pe când mă aflam agent al țării la Viena, pe la 1872. Într-o zi, pe la orele opt dimineața, îmi spune feciorul că o doamnă dorește să-mi vorbească. Înțeleșese că e pentru afaceri, căci știe că doamnele care veneau pentru alte motive la mine — nu eram înșurat pe atunci — veneau sara și de obicei odată cu mine. M-am grăbit să trec în salon, unde mi se prezentă o doamnă zicându-mi că se numește Olimpiada Lahovary și că a venit să ceară concursul legației pentru ca să se areseze pe d. Blaremburg, care de mai multă vreme se preumblă prin Viena cu o întreținută a lui. I-am răspuns că în nici o țară agenții diplomatici, afară doar de Turcia, nu au dreptul să aresteze și că dar nu poate nici reprezentantul României să aresteze pe d. Blaremburg. „Mais j'ai droits, Monsieur Carp!”³ Îmi răspunse atunci d-na Lahovary. „Vous avez peut-etre des droits... normaux, mais

qui ne suffisent pas pour faire arrêter un homme qui n'est pas marié pour le motif qu'il se promène avec sa maitresse”⁴. D-na Lahovary plecă nemulțumită, dar a doua zi primesc o scrisoare, adresată mie, pe care o deschid se înțelege și mă văd de-odată apostrofat în acea epistolă cu cuvintele cele mai violente, că sunt un părinte denaturat, care mi-am lăsat copiii și nu mă gândesc la dânsii etc. Era o scrisoare pe care d-na Lahovary o adresa lui Blaremburg și pe care o trimisese pe adresa lui Carp...

1891-

2 mai. Cu vreo doi ani mai în urmă, toată țara credea că Carp este favoritul Palatului, omul regelui, pe care acesta vrea să-l aducă și să-l menție la putere în contra voinței țării. Astăzi, după ce s-a dovedit tuturor că regele nu a dat nici un sprijin lui Carp în ultima criză în care a ieșit din minister pentru a face loc lui Catargiu și lui Vernescu, toată lumea zice că Carp s-a alienat simpatiile Palatului, că e dizgrațiat mulțumită purtărilor sale excentrice.

S-a discutat această chestiune mai zilele trecute, cu prilejul venirii lui Carp aici după alegerea sa de la Botoșani, și Carp ne-a spus că numai acei rău informați au putut să-și închipuie că el este sau a fost vreodată favoritul Palatului. Din contră, regele n-a avut niciodată simpatii pentru dânsul și aceasta din mai multe cauze. Mai întâi, regelui îi plac oameni mai mlădioși și el, Carp, este singurul în țara aceasta care a spus întotdeauna regelui aceea ce poate să facă și aceea ce nu face cu nici un preț. Pe de altă parte, se pare că regele găsește că Carp vorbește să meargă prea repede în politică, ceea ce nu poate conveni unui tempera-

² — Domnule Carp, dv. faceți curte soției mele!

³ — Domnule Bălăceanu, greșiți, eu nu fac curte soției dv.!

— Îmi dați cuvântul dv. de onoare?

— Vă dau cuvântul meu de onoare.

— Ei bine, nu vă cred!

⁴ — Dar eu am drepturi, domnule Carp!

¹ Nicolae Blaremburg (1837-1896), jurist, om politic conservator.

⁴ — Aveți, poate, drepturi... firești, dar ele nu sunt suficiente pentru a pune să fie arestat un om care nu este căsătorit pentru faptul că se plimbă cu amanta lui!

Carmen Silva (stânga) și Elena Văcărescu

ment cam fricos în asemenea chestiuni precum e al său. În sfârșit, una din cauzele principale pentru care Carp n-a fost niciodată bine văzut la Palat este că regina, căreia Carp i-a spus într-o zi că preferă pe o femeie care face copii, unei femei care face versuri și care, fiind invitată la o ședință literară a reginei, nici n-a voit să se ducă. De atunci există o dușmănie foarte mare în contra lui, pe care o atâta mai mult încă o camarilă interesată. Astfel, este firesc ca și regele, care trăiește în această atmosferă, și căruia regina îi șoptește cu răutate tot soiul de cancanuri, să nu aibă nici o simpatie pentru un om nu tocmai lingusitor precum este Carp și care nu se sfiește de a spune în gura mare aceea ce gândește și despre regină și despre rege. De altminteralea, regina este cu desăvârșire excentrică, trăind într-o vesnică agitație care poate, cu timpul, s-o ducă la rău. Se zice chiar că ar fi într-o legătură de iubire nu tocmai firească cu domnișoara Văcărescu, și ea poetă, pe care o sărută chiar în public, iar în intimitate nu se sfiește de a-i spune *Petit*, pe când ea-i spune reginei *Mon reine...*

29 iunie. Ieri am fost la Carp, care a venit aice de la Tibănești pentru a se duce la o altă moșie a sa de lângă Târgul Frumos, Găurești,

după cum îi este obiceiul. Carp a slăbit mult din cauza unor dureri ce a avut în urma nisipului ce i s-a format la rinichi. Din această pricină chiar pleacă în străinătate să se caute. Apropos de această boală a sa, Carp ne-a spus că doctorii i-ar fi recomandat să urineze cât de mult. „Il faut pisser même devant la reine!”¹, i-ar fi spus un doctor, după care el ar fi răspuns că în aceea ce se atinge de regină „il le ferait bien autre, pour le moment, devant elle!”²

De aice se înțelege că a căzut conversația asupra ultimului incident de la Palat: căsătoria prințului moștenitor Ferdinand cu domnișoara de onoare Văcărescu, protegita reginei (vezi 2 mai a.c.). Iată ce ne-a povestit Carp:

Făcându-se mult zgornot în această privință, Carp s-a dus la generalul Manu și l-a îndemnat ca în această chestie și dacă nu voiește să renunțe cu desăvârșire la orice acțiune politică, să ceară audiență la Palat, pentru a expune regelui opinia partizanilor săi în această daravă așă de gravă. După indemnul său, generalul Manu ceru audiență și arătă regelui că această căsătorie nu se poate face, că țara este alarmată și așteaptă de la regele ei un cuvânt care să o liniștească. Regele, făcând oarecare greutăți zicând că e greu de a se pune de-a curmezișul fericirii unui om, generalul Manu i-a spus: „Sire, je n'ai plus rien à dire à Votre Majesté!”³. După care și regele conveni că această căsătorie nu se va face. Atunci generalul Manu îi zise regelui că în cazul acesta cel dintâi lucru de făcut este îndepărtarea domnișoarei Văcărescu. Regele însă îi răspunse scurt că în aceea ce se atinge de căsătoria prințului, aceasta poate să fie de competența cuiva, dar căt despre schimbarea unei

domnișoare de onoare, aceasta este o chestiune de guvernare internă a Palatului care nu-l privește decât pe dânsul, regele. Pe scări, Carp, care mergea la regele, se întâlnește cu Manu care ieșea și care-i spuse cele ce se petrecuse, dimpreună și cu incidentul Văcăreascăi.

Regelui Carp îi spuse că noi românii am fost adânc jigniți în mândria noastră națională când am aflat despre această căsătorie. A ceea ce a voit țara când a încredințat coroana unui Hohenzollern a fost tocmai de a exclude toate celelalte familii de la aspirarea la domnia acestei țări. Puind coroana așa de sus, noi am voit ca nimenea să nu se poată ridica cu pretenția până la dânsa și noi credem că astăzi nimenea din țară nu îndrăznește de a se gândi că ar putea să aspire la coroana încredințată unei familii atât de ilustre. Ei bine, nu trebuie ca monarhia să se părăsească singură și să se puie în discuție pentru dorințele, de altminteralea omeneste, ale unui tânăr. Făcându-i regelui obiecțiunea că este greu de a se opune fericirii unui om, Carp îi răspunse că regii nu sunt chemați să-și facă fericire lor, ci fericirea popoarelor pe care le guvernează. Că adeseori aceste amândouă se pot împăca, dar când ele nu sunt compatibile, ca în cazul de față, atunci fericirea poporului trebuie să meargă înaintea fericirii regelui. Că de altminteralea în cazul de față este și o imposibilitate morală. „Vous representez-vous Sire, Claymoor, oncle du roi, et telle damme de la société (Carp a citat două nume ale unor dame din societate, mătușele domnișoarei Văcărescu) que tous le jeunes gens ont eu pour de l'argent, et pas pour beaucoup d'argent, toutes du prince héritier. Ceci est de toute impossibilité!”⁴ (Acest Clay-

¹ Trebuie să faci pipi chiar în fața reginei!

² Pentru moment, ar face cu totul altceva în fața ei!

³ Sire, nu mai am nimic de spus Majestății Voastre!

⁴ — Vă imaginați, Sire, Claymoor, unchiul regelui și o astfel de doamnă din societate... pe care toți tinerii au avut-o pe bani, și nu pentru mulți bani, toți ai prințului moștenitor. Acest lucru este de-a dreptul imposibil!

moor este pseudonimul sub care un Văcărescu scrie cronicile „chronique mondaine” *Carnet du Hig-life la ziarul L'Independance roumaine* și care cronicar se bucură de o reputație nu tocmai curată, fiind un pederast pasiv cunoscut. Relativ la aceasta, ziarele începuseră deja a spune în glumă că, făcându-se căsătoria aceasta, Claymoor devenea *inviolabil*).

La toate cele spuse de Carp, regele îi zise că făcându-se căsătoria aceasta, poate că dinastia ar deveni mai populară, nu ca acumă când se vorbește de *Neamțul* ca de un străin care nu se lipește de țară. „Dar cine vorbește de *Neamțul*, Sire, îi răspunse Carp, doar domnul Beldiman de la *Adevărul* și poate domnul Panu de la *Lupta*. Dacă crede însă Maiestatea Voastră că cuvintele acestora trebuie să aibă mai multă valoare și înăurire asupra hotărârilor Maiestății Voastre, decât sfaturile unor oameni care de douăzeci și cinci de ani o slujesc cu credință, atunci nu mai este nimic de zis!”

Regele, rămas pe gânduri un moment, îl încredință pe Carp că această căsătorie nu se va face și îl întreabă cum de s-a putut ca țara să nu aibă încredere într-insul, regele ei, care a dat dovezi că știe să-și facă datoria?

„Aceasta s-a întâmplat, Maiestate, din cauză că se vorbește foarte de mult de această căsătorie fără ca țara să fi văzut ca regele său să fi luat vreo măsură în această chestie pe care eu o știu de două luni și toate gazetele o discută acumă de două săptămâni neîntrerupt”. „Il y a peine six jours que j'en sais quelquechose!”¹, îi răspunse regele. „Il est étrange, Sire, qu'il se passe des choses aussi graves derrière Votre dos et que personne ne vienne vous les dire!”², îi zise

atunci Carp, lăsând a se înțelege indirect că regina era aceea care ținuse întreagă această intrigă pentru a înălța pe aceea pe care o numește *Mon Petit*. La urmă, și având făgăduința regelui că această căsătorie nu se va face, Carp mai adăugă: „Mais cela ne suffit pas encore, Sire, Votre Majesté doit faire acte d'autorité!”. „Mais quel acte d'autorité?”. „Il faut absolument que mademoiselle Văcărescu quitte le Palais!”³. Și atunci Carp îi explică situația în amănunțime, zicându-i că nu sunt decât două ipoteze cu putință: sau prințul Ferdinand se întoarce căsătorit cu vreo prințesă și atunci cum se poate ca ea să se găsească față în față cu domnișoara Văcărescu, sau prințul vine singur și atunci cum rămâne cu țara, care a suferit destul în această împrejurare și care nu poate să fie expusă la o neliniște nesuferită. Regele nu zise nimic și Carp crede că dacă domnișoara Văcărescu mai rămâne la Palat, aceasta este din cauză că regele ar vrea să se încredințeze dacă legătura prințului cu domnișoara nu a lăsat urme mai grave.

Caracteristic este că, venind Carp în audiență, regele

³ — Dar asta nu-i încă destul, Sire; Maiestatea Voastră trebuie să dea dovadă de autoritate.

— Ce dovadă de autoritate?

— Este imperios necesar ca domnișoara Văcărescu să părăsească Palatul!

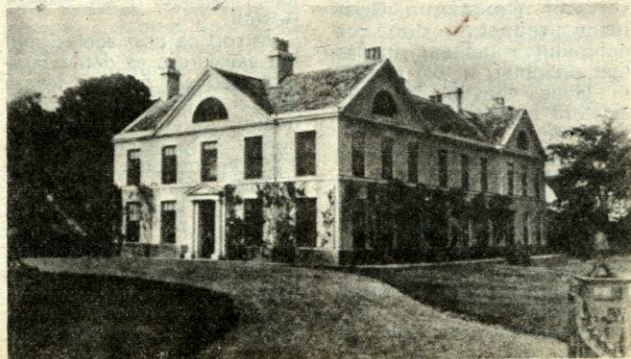
nu i-a vorbit un sfert de ceas decât de tarifele vamale și în genere de politică, plângându-se că guvernul este slab. Atunci Carp îi răspunse că slăbiciunea guvernului nu vine din afară, ci dinăuntrul său, căci de altminterlea nu se poate plânge că nu ar avea majoritate. „La faute, Sire, en est à Votre Majesté, qui a pris tout ce qu'il y avait d'incapable dans le pays pour en faire de ministre!”⁴. Regele ar fi zis că se va vedea la toamnă ce are să fie.

După aceasta, văzând Carp că regele nu pomenește nici un cuvânt de căsătoria prințului, începu el să-i vorbească în această privință, zicându-i că de douăzeci și cinci de ani de când slujește, a avut de normă de a nu vorbi decât acele lucruri pe care Maiestatea Sa le pusese în conversație, dar că nu vorbește în numele său, ci în numele tuturor acelora din grupul constituțional care au avut onoarea de a fi, alături de dânsul, consilierii Maiestății Sale. După care urmă conversația de mai sus, pe care am dat-o după cum a povestit-o însuși Carp.

Tot în această chestie, el mi-a mai spus că unul din cei mai energici potrivnici ai proiectului de căsătorie a fost generalul Lahovary, ac-

⁴ — Greșeala, Sire, este a Maiestății Voastre, care a adunat tot ce este mai incapabil în țara asta pentru a face cu el un guvern!

Casa lui P.P. Carp de la Țibănești

¹ — Eu știu ceva în legătură cu asta doar de șase zile...

² — Este ciudat, Sire, că în spatele Vostru se întâmplă lucruri atât de grave și că nimeni nu vine să vă spună!

tualul ministru de război. Regina, care-și pregătea de mult terenul, discuta într-o zi despre încrucișarea raselor, susținând că e nevoie de sânge proaspăt pentru a da o nouă vigoare familiei Hohenzollern și că cel mai nimerit ar fi, dacă s-ar putea, de a se da prințului o păstoriță zdăvăvă și plină de sănătate din Piemont. „Avec ce système, Madame, îi răspunse Lahovary, on fait des enfants, mais pas des héritiers au trône!“. „Mais comment, général, întrebă regina de-a dreptul, vous voudriez faire le malheur de ce jeune homme?“ „Pas du tout, mais il a un frère!“¹, lăsând a se înțelege că poate să se căsătorească, dar că în cazul acesta trebuie să renunțe la tron și să fie înlocuit cu un frate al său mai mic.

Aceasta de altminteru a fost părerea tuturor oamenilor politici din țară, fără nici o excepție. Lascăr Catargiu, cu bunul său simț și în limba

sa veche moldovenească, a zis: „Aiața se poate, dar atuncea dumnealui rămâne ca simplu particular!“

Carp ne-a mai spus că este deja înțelegere între constituționali și liberalii naționali de a se pune chestiunea antidinasticismului pe față în cazul când căsătoria aceasta s-ar face. „În cazul acesta, îmi dau demisia din Parlament, a zis Carp, și mă pronunț pe față, în fruntea ziarului *Constituționalul*, în contra dinastiei. Și atuncea va vedea regele ce vrea să zică de a avea antidinastici de felul meu și când oamenii de treabă din această țară se vor scula în contra tronului. În tot cazul, eu voi face tot ce-mi va sta prin putință pentru a răsturna o asemenea domnie rușinoasă!“

...27 septembrie. Se zvoneste că prințul Ferdinand, moștenitorul prezumtiv, va renunța la tron pentru a se putea căsători cu domnișoara Văcărescu, căreia i-ar fi făgăduit s-o ia de soție, adăugând acum de curând că „un Hohenzollern nu-și calcă cuvântul său!“ Grigori Buiuciu mi-a spus că ducându-se Carp și pe la Bismarck, pe

când se dezbătea tocmai chestiunea moștenitorului la tronul României, acesta i-a spus că să caute să iele pe Carol (fratele mai mic al lui Ferdinand): „Tâchez d'avoir Charles, celui-ci est vraiment intelligent, tandis que Fritz est bête!“, a zis cancelarul de fier. Fritz e numele ce i se da lui Ferdinand în familie. Și a adăugat: „Maise cela vous sera difficile car Fritz ne voudre pas renoncer au trône!“²...

1906

2 mai... Cu Teodor Rosetti am mai vorbit puțin politică, între altele de P.P. Carp... Și Rosetti consideră rolul lui Carp ca sfârșit. „Era mai bine să se fi retras la Țibănești, după ultima cădere și să ne fi lăsat pe noi să lucrăm; astăzi era prim-ministru. Și i-am spus-o. Nenorocirea lui e, cum: îi spuneam într-o zi, Bismarck, pe care voiește să-l imiteze, fără a-și da seama că nici România nu-i Germania, nici regele nostru regele Prusiei, nici Carp, Bismarck!“... ■

² Încercați să-l obțineți pe Carol, acesta este într-adevăr inteligent, în timp ce Fritz este un cretin... Dar acest lucru va fi greu, căci Fritz nu va voi să renunțe la tron!

RĂZBOI, ONOARE, OMENIE

(Urmare din p. 66)

Scrisoarea maiorului observator Constantin Cristescu, redactată după ce echipajul românesc fusese luat prizonier, a fost lansată în liniile noastre de către aviatorii germani. Iată conținutul ei:

„Iubiți camarazi,

Aflați că suntem ambii în viață. Am zburat aproape 6 ore în noaptea neagră, dibuind prin ceață și în contra vântului, luptând din răzputeri pentru îndeplinirea misiunii noastre.

Întoarcerea ne-a fost însă nefastă, căci cădem brusc,

loviți în motor și cu comenziile rupte, chiar pe malul Siretului, la 100 m de malul nostru și care ne desparte acum de voi, iubiți camarazi, să vă zicem adio. Maior aviator Cristescu. Pilot aviator Rosetti.

Vă rog ca prin același mijloc cavaleresc să dați aviatorilor germani noutăți despre acei ai lor căzuți pe teritoriul nostru. Le-am promis și vă conjur să o faceți. Căzuți la 1.35 din noaptea de 17 octombrie 1917“.

Aviatorii români s-au ținut de cuvânt. Au întocmit o listă cu prizonierii și morții aviației germane și au lansat-o în liniile lor.

Pentru demnitatea cu care s-au purtat în prizonierat și pentru reușita misiunii lor,

prin înaltul decret regal nr. 2 768 din 3 iulie 1919, maiorul C. Cristescu a fost decorat cu Ordinul Mihai Viteazul clasa III, iar submaistrul de marină aviator D. Rosetti cu Virtutea militară clasa I.

Sigur, arhivele ascund numeroase astfel de mărturii. Pe noi ne-au impresionat. Le-am cercetat cu atenție și ne-au întărit convingerea că oamenii, și în cele mai cumplite vremuri, au puterea să rămână oameni. Imaginea ce-luilealt — în cazul de față a inamicului — adaugă câteva fișe la reconstituirea unor secvențe din mentalități și comportamente singulare, dar semnificative. ■

Valeriu AVRAM

În urmă cu peste cinci secole, în 1492, din ordinul Regilor Catolici, a avut loc expulzarea evreilor hispanici. Hotărârea lor este și astăzi discutată. „După multe deliberări asupra acestui fapt, don Fernando și Doña Isabel am hotărât să ordonăm plecarea tuturor evreilor din regatele noastre și ca ei să nu se mai inapoieze niciodată în ele”. Cu acest ordin, emis în orașul Granada, la 31 martie 1492, Regii Catolici au expulzat evreii de pe pământul spaniol, după aproape cincispre-

1492. FERDINAND ȘI ISABEL ORDONĂ EXPULZAREA

ALEXANDRE
GONZALES
EZQUERDO

zece secole de ședere a lor pe acest teritoriu.

În istoria Spaniei, a fost un fapt fără precedent, făcând parte dintr-un proces istoric ce a condus la acest tratament aplicat unei comunități religioase minoritare. Revista spaniolă Historia y vida, sub semnătura istoricului Alexandre Gonzales Ezquerdo, își propune o incursiune în odiseea acestor oameni, pe care o prezentăm cititorilor noștri.

Anti-iudaismul în Spania a atins punctul culminant la finele Evului Mediu, dar, în formă latentă, el a existat practic încă de la sosirea poporului evreu în țară. Într-o epocă atât de timpurie cum este secolul IV, Conciliul din Elvira (Granada) elabora deja unele dispoziții împotriva evreilor: canonul XVI, de exemplu, declara în afara legii căsătoriile între creștini și evrei.

Tap ispășitor al revoltelor populare

În Spania medievală, mai ales în sec. XII și XIII, comunitatea evreiască a trăit o epocă de plenitudine și armonie. Putem afirma chiar că era unul dintre cele mai mari și omogene din Europa. În timp ce în majoritatea țărilor europene aveau loc persecuții, expulzări și măceluri ale

evreilor, în Spania ei trăiau respectați, protejați de monarhie și în bune relații cu Biserica. Această teoretică bună conviețuire între creștini și evrei nu trebuie să ne înșele. Faptul că anti-iudaismul nu s-a exprimat într-o formă violentă în aceste două secole nu înseamnă că el nu exista; el a fost un sentiment permanent în Spania medievală. Pentru societatea creștină, evreii au constituit întotdeauna un grup aparte. La aceasta a contribuit, fără îndoială, separarea fizică între cele două popoare. Fixându-i-se domiciliu forțat în anumite cartiere (în 1179 al III-lea Conciliu din Letrán i-a obligat pe evrei să trăiască în cartiere locuite numai de ei, numite „iuderii”), comunitatea evreiască a fost văzută din afară ca o comunitate ermetică, de neasimilat.

Această segregare a facilitat apariția unor stereotipuri (atribute negative, ca avariția, lașitatea sau răzbușnăria,

considerate caracteristice ale poporului evreu). Pe scurt, evreii erau, în ochii omului din Evul Mediu, un popor diferit, un popor care l-a omorât pe Dumnezeu și căruia i se atribuia o înfinitate de răutăți (în Europa medievală au circulat o multime de legende care îi acuzau pe evrei de otrăvirea fântânilor, de săvârșirea unor crime rituale de Paște creștinesc).

Anti-iudaismul medieval, în afara unei consistente baze religioase, a avut și o puternică componentă economică. Trebuie amintit că evreii se bucurau de un „status” juridic special; ei erau proprietatea exclusivă a puterii regale („ervi regis”). Această relație, ce le garanta securitatea, era, în același timp, profitabilă pentru putere, constituind un nesecat izvor de rente, ceea ce atâta și mai mult ura înverșunată a creștinilor față de

Scene violente de pedepsire a evreilor de către creștini, în Sevilla

„Mari dușmănil, multă invidie“

Ca rezultat al valorilor anti-semite din anul 1391, poporul evreu a rămas, începând din acel moment, împărțit în două: evrei și evrei-converțiți. Situația lor în Spania sec. XV s-a înrăutățit. Forurile înalte ale Bisericii castiliene și-au formulat, în 1412, o atitudine pragmatică, anti-evreiască. Legile Ayllón interziceau evreilor: să exercite meserii demne și cu profit (medici, croitori, să dea în arendă, dulgheri, comercianți etc.), să posede titluri nobiliare și să-și schimbe domiciliul. Pe de altă parte, nu puteau să poarte arme și nici să aibă legături cu creștinii. În plus, erau obligați să poarte îmbrăcăminte reglementară (o pelerină lungă cu glugă) și semnul distinctiv (un scut rotund, roșu și galben), legi decretate de către al IV-lea Conciliu din Letrán. În 1415, papa Benedict XIII a publicat faimoasa Bulă împotriva evreilor. În practică, respectivele legislații n-au fost, însă, întotdeauna respectate.

Vastul program represiv avea obiective clare: anularea legală a poporului evreu și descalificarea publică a religiei mozaice. Ofensiva doctrinală a înregistrat deznădămintul așteptat de Biserică: triumful creștinismului și creșterea numărului convertitorilor; în 1413 s-au botezat peste 200 000 evrei, ceea ce a constituit o grea lovitură pentru reducerea comunitate evreiască, ce avea deja zilele numărâte.

Dacă relațiile cu evreii au fost grele, nu mai puțin dificile au fost cele cu evreii-converțiți. Apariția acestei noi clase sociale n-a servit nici măcar la potolirea sentimentului anti-evreiesc al unei mari părți a populației și nici la calmarea spiritelor deja exaltate. Dimpotrivă, așa cum afirma un autor, raporturile dintre creștinii vechi și converțiți, de cele mai multe ori conflictuale, au înveninat timp de peste trei secole

viața societății spaniole.

Cel mai ușor i-au acceptat pe evreii-converțiți clasele conducătoare (regalitatea, nobilimea și înalta ierarhie ecleziastică), mai ales când aceștia se bucurau și de o puternică poziție economică. Nobilimea din rândul vechilor creștini nu stătea deloc pe gânduri la căsătoriile cu converțiți, pentru că o alianță de acest fel avea un dublu avantaj: era expresia carității evanghelice și oferea o posi-

Călugărul Vicente Ferrer, care s-a distins prin anti-iudaismul său

bilitate de regenerare a situației economice. Alfonso de Aragon, de pildă, fiul bastard al regelui Juan al Navarrei, s-a căsătorit cu convertita Maria Coneso, fiica bogatului comerciant evreu Aviator Ha-Cohen.

În general, cu excepțiile menționate, evreii-converțiți n-au fost prea bine primiți. Erau acuzați că se lăsaseră botezați din interes, adică, pentru a urca treptele socie-

această minoritate.

În perioadele de criză, sentimentul de ostilitate față de evrei se va manifesta cu mai multă violență, cum s-a întâmplat în sec. XIV, când ambianța s-a întunecat; foamea, ciurma, schisma, luptele religioase și sociale zguduiau întreaga Europă. Obiceiurile au devenit mai violente, gesturile mai aspre, conviețuirea grupurilor sociale s-a înrăutățit. În fața atâtor calamități, poporul a căutat vinovați. Comunitățile evreiești au fost țapul ispășitor al revoltelor populare. La finele secolului (1391), un val de teroare împotriva evreilor (crime, asaltul „iuderilor“, jafuri etc.) s-a extins pe întreaga geografie spaniolă (în Sevilla, de exemplu, au pierit peste 4 000 de evrei). Unii dintre ei au putut să se refugieze și astfel n-au pățit nimic: Alții, cu mult mai puțin noroc, au trebuit să se convertească pentru a-și salva viețile (în Cordova un poet evreu a scris: „n-a rămas nici mic nici mare care să nu-și fi renegat religia“). „Iuderii“ înfloritoare ca cele din Barcelona sau Valencia au dispărut pentru totdeauna; altele, cum a fost cea din Burgos, au rămas, practic, decimate. Bilanțul acestor sângeroase revolte n-a putut fi decât negativ pentru populația hispană.

tății creștine. Conform spuse-
lor unui preot din Los Pala-
cios, convertiții obținuseră „o
foarte mare bogăție și lauda
multor oameni de știință,
episcopi, canonici, călugări,
abăți, înțelepți, socotitori, se-
cretari, oameni ai regelui și ai
marilor seniori; toți trăiau din
profesii comode”. La curtea
regelui Juan II al Aragonului
îi găsim pe convertiții ocu-
pând cele mai înalte funcții
civile și religioase. Luis de
la Caballería, fiul evreului Bo-
nafós de la Caballería, era
mare trezorier; frații Vicente
și Felipe Clemente, fiii evreu-
lui Mossé Chamorro, erau
consilier regal și, respectiv,
secretar al Consiliului înalților
demnitari; Pedro Luis de
Santángel, fiul lui Luis de
Santángel (Azarías Chinillo),
purta mitra din Mallorca etc.
Lui se reproșa, de asemenea,
lipsa lor de adâncă evlavie
față de religia catolică și fa-
pă că practicau în secret ve-
chea lor credință. Nu trebuie
să uităm că, în marea lor ma-
joritate, convertirile au fost
simulate și nu de puține ori
au constituit o strategie co-
lectivă a evreilor pentru a-și
salva viețile.

Crescânde și permanent
deschisele înfruntări și rivali-
tăți dintre creștini și con-
vertiți, agravate de tensiunile re-
ligioase, social-economice și
politice, au dat, destul de
frecvent, în revolte tragice,
cum au fost cele din Toledo
(1449 și 1467), Andaluzia
(1473) și Castilia (1474). Istori-
cul convertit Diego de Va-
lera afirma că în consiliul
orașului Cordova „existau
mari dușmăni și multă invidie,
căci noii creștini din acel
oraș erau foarte bogați și
erau văzuți permanent cum-
părând posturi, de care se fo-
loseau cu îngâmfare, în așa
fel încât vechii creștini nu
puteau suporta”.

Extremadura — principal refugiu

Venirea la putere a Regilor
Catolici, în 1479, va fi hotărâ-
toare pentru soarta comuni-
tății evreiești și a iudaizanți-

lor.. Problema evreiască și a
convertirii ajunsesse la o ase-
menea exacerbare în epocă,
încât erau necesare măsuri
radicale pentru a pune capăt
a ceea ce era deja un război
civil latent și, uneori, decla-
rat. În aspectul pur religios,
autoritățile ecleziastice se
plâneau că majoritatea con-
vertiților continuau a fi cre-
dincioși iudaismului.

Prima măsură pentru a-i
reprima pe crypto-evrei a fost
Inchiziția (1478), faimosul tri-
bunal (*Magazin istoric*, nr.
3/1983). Dar ea nu a reușit
nici pe departe să elimine
problema falșilor convertiți.
Acesta, în ciuda severei su-
pravegheri la care fuseseră
supuși și a pericolului la
care, se expuneau, continuau
să trăiască asemeni adevăra-
ților evrei. Unul dintre cazu-
rile cele mai cunoscute a fost
cel al starețului din mănăstiri-
rea La Sisla (Toledo), Fray
García de Zapata, acuzat că
practica rituri evreiești și că
celebra în fiecare an o
anume sărbătoare evreiască.

Dacă prin represiunea im-
potrivă iudaizanților nu s-au
obținut rezultatele așteptate,
aceasta s-a datorat în parte
strânselor legături între noii
creștini și comunitatea
evreiască, obișnuite în Ara-
gonul celei de a doua jumă-
tăți a sec. XV.

În această situație, Corte-
surile din Toledo (1480), au
hotărât ca în termen de doi
ani populația evreiască să fie
mutată în niște cartiere care,
înconjurare de garduri, să ga-

ranteze lipsa comunicării în-
tre evrei și convertiți, „căci
din cauza conviețuirii ames-
tecate, se aduceau mari de-
parte mari daune și inconve-
niente”. O Bulă a papei Six-
tus IV (31 mai 1484) ratifica
această segregare. La rândul
ei, Inchiziția a pus în func-
țiune o politică de expulzări
parțiale ale evreilor din dio-
cezele Sevilla, Cádiz și Cor-
dova (1483) și din cele ara-
goneze Saragoza și Albarra-
cín (1486); decretul îi obli-
gau pe evrei să se mute în
alte regiuni ale Peninsulei.
Extremadura a fost principa-
lul refugiu.

Odată ce eșecul măsurilor
a fost constat, Inchiziția a
chibzuit îndelung asupra
proiectului de a-i expulza pe
evrei din regatele hispanice.
La 20 martie 1492, Inchizito-
rul General Fray Tomás de
Torquemada a înmănat mo-
narhilor textul decretului. Re-
gii Catolici și secretarul lor,
Juan de Coloma, l-au semnat
în orașul Granada, la 31 mar-
tie același an.

„Nu era creștin care să nu suferă pentru ei”

Când s-a aflat știrea, o de-
legație a comunității
evreiești, în frunte cu rabinul
Isaac Abravanel, s-a prezen-
tat în fața regelui. Cronicile
menționează un total de trei
întrevederi cu suveranul spani-
ol (în timpul uneia s-au

Familii de evrei sunt expulzate din Castilia

oferit bani în schimbul suspendării decretului), dar sortite eșecului. Evreilor li s-a acordat un termen de patru luni pentru a părăsi țara sau pentru a se boteza (se pare că aceasta din urmă era dorința monarhilor). N-au fost puțini cei ce au optat pentru această ultimă soluție. „Mulți evrei au rămas la casele lor, preferând să-și schimbe Legea cu aceea a Dumnezeului străin al aceluia pământ... Dintre rabini n-au plecat decât puțini, care au preferat martiriul”, notează un rabin. Chiar și Abraham Senior, rabin al Castiliei și mare trezorier al coroanei, s-a botezat, luând numele de Fernando Núñez Coronel.

Nu se cunoaște numărul exact al celor expulzați, dar majoritatea erau de condiție modestă. Cei cu avere au rămas și niciodată nu au mai fost izgoniți. În perioada expulzării, se pare că populația evreiască nu a depășit o jumătate de milion. Ținând seama de convertirile din ultimul moment, cifra celor expulzați ar putea fi situată,

conform estimărilor, la 100 000 (90 000 în Castilia și 10 000 în Aragon).

La 31 iulie 1492, comunitatea evreiască își părăsise locurile de origine: „Au plecat — comenta un autor — de pe pământul pe care se născuseră, cu mic cu mare, bătrâni și copii, pe jos sau călare pe asini și alte animale sau în căruțe. Mergeau pe drumuri și peste câmpuri, anevoios, unii câzând și ridicându-se, alții îmbolnăvindu-se, încât nu era creștin care să nu suferă pentru ei, iar rabini îi încurajau, iar pe femei și tineri îi făceau să cânte cu vocea și cu dairele pentru a-i înveseli pe oameni...”

Decretul de expulzare, contrar celor ce s-ar putea crede, nu avea nici o semnificație rasială. Motivele monarhiei au fost mai ales de ordin religios: dacă se elimina religia evreiască, s-ar fi soluționat problema falșilor convertiți. Așa se specifica în faimosul decret: „Am fost informați că în regatele noastre există câțiva creștini răi, care tră-

dează Sfânta noastră Credință Catolică, pentru care o vină foarte mare o poartă legătura intensă dintre evrei și creștini (convertiți). Se pare că prejudiciul este atât de mare, încât creștinii sunt urmăriți pentru faptul că stau de vorbă cu evreii, despre care se consideră că încearcă mereu, pe toate căile și în toate felurile care le sunt posibile, să distrugă Sfânta noastră Credință Catolică, pe credincioși și să-i îndepărteze pe aceștia de ea, atrăgându-i la credință și păreră lor dăunătoare”.

Expulzarea evreilor a fost, deci, punctul culminant al unei politici seculare de suprimare în Peninsula iberică a religiei iudaice, un cult considerat periculos pentru interesele statului, ce aspira la unificarea civilă și religioasă a societății spaniole. Dacă s-a reușit sau nu, asta este deja altă poveste. ■

**Adaptare de
Ana VĂDEANU**

IUBIRILE MARTHEI BIBESCU

(Urmare din p. 58)

spunând: O bucată bună de rahat ca asta e mai gustoasă ca un biftec.

Atunci n-am mai rezistat tentației de a-i spune:

— E cadoul meu pentru aniversarea nunții noastre. Îți mulțumesc că l-ai mâncat cu atâta plăcere.

El m-a privit, apoi și-a îndreptat privirea spre picioarele lui și mi-a spus plin de tristețe:

— Halal soț.

I-am răspuns abia putând să vorbesc:

— Tu ești un bărbat viu, viu. Și asta e tot. Ceea ce-i cer lui Dumnezeu e să mi te păstreze viu.

Mogoșoaia, marți 1 iulie 1941

Astăzi dimineață mi-a spus:

— la trandafirii de-aici, mirosoare puternic.

Și eu i-am adunat cu o groază-nică strângere de inimă.

Puțin mai târziu, în mijlocul unei lungi tăceri, mi-a spus cu multă delicatețe:

— Îți mulțumesc pentru modul cum mă îngrijești.

Auzindu-l, am plâns și i-am spus:

— De ce-mi spui asta? Uiti cum m-ai ținut în brațe șapte ore fără să te miști când am suferit acea embolie în str. Bizet?

Și-a întors capul pe pernă și mi-a răspuns:

— Mi-ai mulțumit însutit.

Cum eram așezată aproape de el, iar el era întors pe partea dreaptă, l-am văzut deodată împreunându-și mâinile într-un gest de disperare așa cum n-am mai văzut vreodată la el. Un gest de femeie.

A spus cu o voce puternică: — Doamne, Doamne, ce-am făcut să merit o asemenea suferință?

Apoi s-a liniștit. Mi-a cerut două mici servicii. Să-i dau batișta și un pahar cu apă. Îmi spusese:

— Micuța mea Martha, Matou, draga mea.

Lacrimi, lacrimi, lacrimi.

Nu-mi dau nici măcar oste-neala să-i le ascund. M-am apucat să-i spun cât era de bun, ce bolnav ascultător era. Totdeauna atât de politicos cu noi toți; iubit de noi toți și curajos în boală, mai curajos ca niciodată. Un exemplu pentru toți, prin dragă-lăsenia lui, prin răbdarea lui, prin extraordinarul curaj cu care îndura suferința.

Mogoșoaia, miercuri 2 iulie 1941

George, astăzi la ora 10 și 20. Agonia. Apoi moartea.

Bine, ultimul cuvânt pe care l-am auzit de la tine ca răspuns la întrebarea dr. Isăcescu: „Cum te simți?”

Tot ce am scris despre tine în această zi, în care viața mea se sfârșește, împreună cu a ta. George... ■

**Prezentare, adaptare
și versiune românească
Cristian POIȚESCU
Florentina DOLGHIN**

NOBILIMI EUROPENE

Dr. MIHAIL DIMITRIE STURDZA

„În fapt, în ciuda principiului mereu repetat potrivit căruia toți oamenii sunt egali, s-a făcut întotdeauna o distincție între calitățile unora și cele ale altora, primul pas spre recunoașterea unei discriminări datorate ordinii naturale a lucrurilor. Dintotdeauna și sub toate regimurile, fără excepție, masele s-au deprins, de bună voie sau cu forță, cu spectacolul elitelor, care, abia constituite, se transformă, inevitabil, în aristocrație. Națiunile au fost întotdeauna dominate de familii care au sfârșit prin a ridica ereditatea ca principiu esențial al puterii”.

Am ales pasajul de mai sus din cartea istoricului și jurnalistului Mihail Dimitrie Sturdza — *Grandes familles de Grèce, d'Albanie et de Constantinople. Dictionnaire historique et généalogique (Mari familii ale Greciei, Albaniei și de la Constantinopol. Dicționar istoric și genealogic)*, Paris, 1983 — pentru a-i prefața acest prim articol dintr-o suită consacrată nobilimii europene. Ni s-a părut o bună introducere într-o temă puțin familiară cititorului român. Timp de peste 40 ani, cel mai adesea, el a putut afla despre nobilime (respectiv boierime) că a fost clasa exploatarea a Evului Mediu, care asuprea nemilos („jugul feudal”) țărănimă. Fiind, prin definiție, o clasă retrogradă, nobilimea (boierimea) a putut da — rar — din rândurile sale câte o figură, care, deși incapabilă să înțeleagă legile progresului istoric, a putut juca, într-o anumită conjunctură, un rol pozitiv.

Ceea ce nu i s-a explicat cititorului a fost, în cazul istoriei românilor de exemplu, contradicția dintre faptul că țările române și-au păstrat neîntrerupt organizarea politică proprie (fiind singurele în acest caz dintre țările din sud-estul Europei) și rolul negativ jucat în dezvoltarea social-politică de boierime, în ansamblu, ca o clasă socială. Or, este clar că performanța politică amintită nu ar fi fost posibilă dacă din rândurile boierimii nu s-ar fi desprins acei conducători de oști care au asigurat victoria pe câmpul de luptă și acei diplomați care au știut să negocieze condiții cât mai avantajoase, atunci când nu se mai putea

face apel la arme. Ceea ce, desigur, nu înseamnă că nobilimea (boierimea) nu a avut și părțile ei negative. Credem însă că are dreptul, acum, la o prezentare obiectivă.

Un aspect deosebit îl constituie faptul că, în decursul istoriei, nobilimea a fost judecată și condamnată de două ori. Mai întâi de burghezia care i-a luat locul și apoi de comuniști, care trebuiau să justifice astfel ideea că doar masele populare au jucat un rol pozitiv în istorie. Ceea ce n-au recunoscut nici unii nici ceilalți a fost faptul că au încercat să o copieze. Criteriul de legitimitate creat de nobilime pentru a-și justifica statutul social — „sângele albastru” — a fost înlocuit de burghezie cu „meritul” — capacitatea de a face avere, supremul criteriu al realizării în viață — și de comuniști cu „originea sănătoasă” — adică cu conceptul sângelui albastru întors pe dos. Este un aspect pe care dr. Mihail Dimitrie Sturdza îl surprinde foarte bine. În primul articol, el ne face o prezentare de ansamblu a ideii de nobilime. În celelalte — ce vor apare în cursul acestui an — ne va prezenta criteriile de stabilire a nobleței în sistemul papal, în cel german, venețian, francez și bizantin.

Mihail Dimitrie Sturdza s-a născut în anul 1934, descendent — prin tată — al domnitorului Mihail Sturdza al Moldovei (1834-1849) și prin mamă al generalului Gheorghe

Manu, prim-ministru al României (1889-1891). Arestat pe când era elev de liceu pentru o presupusă participare la „acțiuni contra orânduirii socialiste”, a fost condamnat la doi ani închisoare. După eliberare, a urmat Facultatea de Filologie din București. A plecat în Franța, în 1964, unde a absolvit Institutul de studii politice din Paris. A însoțit apoi în România, ca translator oficial, doi președinți ai Franței, pe generalul de Gaulle și pe Valéry Giscard d'Estaing. A lucrat din 1986 până în 1995 la postul de radio Europa liberă. A publicat mai multe studii istorice, apărute în străinătate, și un impresionant volum, al cărui titlu l-am menționat la începutul acestui text. Pregătește acum o lucrare despre boierimea română.

Împăratul Justinian și curtea sa, așa cum apar înfățișați în celebra frescă din Biserica San Vitale, din Ravenna. Împăratul poartă însemnele puterii imperiale: mantia de purpură, conduriu din aceeași culoare și coroana

În p. 79: statueta din epoca lui Carol cel Mare, înfățișând un personaj cu coroană pe cap, sabia într-o mână și globul — simbolul puterii imperiale — în cealaltă mână

Până în secolul XIX, nobilimea din indiferent care țară a Europei Occidentale era considerată ca o categorie politică în slujba statului, fiind astfel reglementată, clasificată, ordonată și uniformizată prin voința monarhilor și prin decretul de cancelarie. Almanahurile nobiliare prezentau deci lucrurile așa cum doreau suveranii de atunci să fie înfățișate. Dar situația era foarte diferită de cea a secolelor anterioare. Opera centralizatoare a monarhiilor absolutiste, expedițiile armate ale Revoluției franceze cât și influența uniformizatoare a Almanahului de la Gotha, mai apoi consecințele celor două războaie mondiale care au împrăștiat în cele patru colțuri ale lumii pe urmașii aristocrației europene au fixat impresia unei nobilimi aceeași peste tot. Azi puținii mai știu că vreme de secole au existat mai multe nobilimi de Spania, între care una a Indiilor, sau nobilimile atât de diferite — dar și atât de mândre — ale orașelor medievale italiene.

Altădată, nobilimea europeană se întemeia pe un mozaic de seniorii de diferite naturi și obediențe, neexistând vreun principiu unic de stabilire a nobileței. Pe atunci un nobil din Burgogne era la fel de străin în ochii unui nobil din

Lorena, pe cât era unul castilian în ochii celui din Aragon. Și să ne mai mirăm atunci că pentru Bismarck, în plin secol XIX, miniștrii și generalii prusaci născuți în familii germane, dar neprusiene erau niște străini?

Lată de ce este destul de greu de dat o definiție termenului de noblete. Una care ar acoperi sensul ar fi: nobletea constituie o excepție de ordin social, ce depinde de un ansamblu de factori de ordin economic, reprezentanții săi fiind datori să-și justifice înțaietatea, să-și consolideze drepturile politice și să asigure caracterul ereditar al privilegiilor lor. Să adăugăm și voința de a feri de uitare numele familiei. În felul acesta, asigurând perpetuarea numelui și a reputației strămoșilor lor, familiile nobiliare au contribuit la păstrarea memoriei națiunii lor. Pentru valoarea ei istorică, să menționăm și definiția dată, în 1785, prin statutul nobilimii ruse, de Ecaterina II: „nobletea este consecința capacităților și acțiunilor celor care, în trecut, și-au asumat povara dirigerii treburilor și au obținut titluri pentru descendenții lor. Vor fi, prin urmare, socotiți nobili toți cei ce descind dintr-un strămoș nobil sau care au primit de la monarh un titlu ca re-

compensă pentru serviciile lor”.

La începuturile sale, nobilimea, care avea un însemnat rol militar, își completa periodic rândurile decimate pe câmpurile de luptă. Până în secolul XI, orice țăran capabil să țină o armă și să se prezinte la chemarea la război cu un cal, putea deveni vasalul altui senior, primind un feud. Mai târziu descendenții acestuia s-au străduit din răspuți să-și ascundă o asemenea origine modestă.

Să ne amintim că încă din secolul XV cronicarii francezi (Joinville, Commines, Villehardouin) considerau dispărută vechea nobilime, deplângând hecatombele militare ale Evului Mediu. Chiar dacă noi familii au umplut, în mod regulat, breșele, drepturile conferite prin ereditate au slăbit spiritul de competitivitate, capacitatea de a conduce, interesul manifestat față de exercitarea puterii. În secolul XIX, unele state au început să nu mai recunoască rangurile nobiliare. Primul a fost regatul Norvegiei, care, în 1814, a suprimat titlurile de noblete.

Atunci când a realizat că îi scapă puterea, că nu mai are cuvântul hotărâtor în apărarea sau în diriguirea treburilor țării, nobilimea s-a refugiat în amintiri sau le-a creat prin imaginație. Secolul al XIX-lea a inventat sângele vărsat în Cruciade, armurile romantice, falsele donjoane, ruinele gotice. Agățându-se astfel de prestigiul tradițiilor, nobilimea s-a aparat — cât se putea — de progresul invadator al nivelării sociale.

Clasele conducătoare ce au urmat nobilimii, prezentându-se, fiecare pe rând, drept noii conducători energici în fața unei societăți aristocratice depășite și obosite, n-au făcut decât să repete involuntar sau să copieze în mod voit, dar cu mult mai puțină eleganță, defectele și abuzurile vechiului regim. Așa s-a întâmplat întotdeauna: revoluțiile s-au încheiat cu resuscitarea vechilor privilegiilor, într-o configurație socială diferită. Restabilirea unor ierarhii de dependență de tip feudal rămâne eterna tenta-

ție a partidelor ce exercită puterea, oricare ar fi ritmul de dezvoltare al tehnicii.

Ultima fază a istoriei nobilimii europene a fost dominată de problema titlurilor nobiliare, ceea ce a făcut ca până în zilele noastre opinia larg răspândită să nu-și poată imagina o calitate nobiliară fără un titlu oarecare, ceea ce nu este exact.

Desigur, titluri au existat dintotdeauna. În Imperiul roman, în Bizanț, în regatele franc sau longobard s-au folosit titluri, dar ele erau legate de anumite slujbe, publice sau personale, de administrație, armată sau aulice. Asemenea titluri nu se transmiteau urmașilor. Vechile aristocrații nu au cunoscut sistemul ereditar. Transmiterea ereditară a titlurilor nobiliare, așa cum o cunoaștem azi, datează din vremea Sfântului Imperiu roman de națiune germanică ce a sfârșit prin a fi condus de Habsburgi, până la desființarea sa de către un om nou, Napoleon.

Pentru a înțelege mai bine fenomenul, trebuie să zăbovim puțin asupra luptei pentru supremație desfășurată în Europa în Evul Mediu. Existau două personaje care își disputau moștenirea fostului Imperiu roman. Împăratul bizantin se considera descendentul direct și neîntrerupt al împăratului Augustus și Constantin cel Mare. Faptul că în cea mai mare măsură supușii săi vorbeau o altă limbă decât latina - greaca - și că se închinau lui Dumnezeu, nu zeilor de la Roma nu avea importanță. Pe de altă parte, papa de la Roma - care pretindea la conducerea întregii creștinătăți - afirma că el era adevăratul moștenitor al tradiției imperiale romane. Pentru a-și justifica și mai bine pretențiile, suveranii pontifi aveau să recurgă și la un fals celebru, așa-numita Donatie a lui Constantin, de fapt un pergament apocrif, redactat pe la anul 900 - care ar fi atestat că împăratul conferise papei autoritatea asupra tuturor sediilor episcopale și patriarhale, o coroană, o tiară, însemnele imperiale, iar clerului roman dreptul de a purta conduri albi, asemenea senatorilor bizantini. Apoi,

împăratul Constantin cel Mare și-ar fi transferat tronul la Constantinopol, dintr-un sentiment de umilință, pentru a nu locui în același oraș cu seful spiritual al creștinătății.

Leon III (795-816) a fost ultimul papă care l-a reverat prin adorație pe împăratul de la Constantinopol. Din 754, papii s-au plasat sub protecția regilor franci, mai eficientă pentru că era mai apropiată. Leon III a imaginat planul creării unui contra-imperiu în Occident, opunându-l pe Carol cel Mare - numit de el *imperator romanorum* - împăratului legitim, de la Constantinopol, devenit doar *imperator graecorum*. Dar ideea sacră a imperiului unic era atât de înrădăcinată în spirite, încât regele francilor a ezitat multă vreme. Cu atât mai mult cu cât nu dorea să se pună sub autoritatea pontificală. Până la urmă a acceptat, în 812. Dar nu devenea împărat al Occidentului - așa cum au vrut, mai târziu urmași săi, să acrediteze legenda - ci un fel de împărat de rang secund sau mai curând un rege al regilor. Așa cum mai târziu împărații de la Viena nu l-au considerat - un timp - pe Hohenzollerni decât „regi în Prusia” și nu „de Prusia”.

La granița dintre mileniul I și cel de al doilea s-a produs o adevărată inflație de împărați, căci și țarul bulgar și cel sârb au adoptat titlul imperial. În cele din urmă Bizanțul a reușit să-și elimine rivalii din Balcani, dar nu și pe cel din Europa Occidentală.

Din anul 850, papii au impus principiul încoronării împăraților la Roma. În 876, Carol Pleșuvul a aruncat o provocare și mai clară Constantinopolului, înscrind-o pe sigiliu „*renovatio imperii romani et francorum*”. Din acel moment, papa și împăratul germanic s-au sprijinit reciproc în ofensiva lor contra supremației Bizanțului grecesc, în mod oficial, rămas încă singurul „imperiu roman”.

În anul 962, Otto I, regele Germaniei din Casa de Saxa, s-a încoronat ca împărat al romanelor. Titlul rămânea lipsit de orice semnificație teritorială, dar prin el împăratul oc-

cidental se ridicase la nivelul celui bizantin. Din secolul XI, el a început să folosească ceremonialul antic și însemnele imperiale. Imperiul bizantin a contestat în continuare succesorilor lui Carol cel Mare dreptul de a se numi împărați romani. Isaac Anghelos, împăratul bizantin, a cărui dinastie avea să cadă sub loviturile celei de a patra cruciate inspirate de papalitate, îl trata pe Frederic Barbăroșie de „rege al Germaniei”, refuzându-i titlul de împărat. Acesta însă adăuga acum epitetul de Sfânt Imperiului său roman de neam german. Din acel moment, Bizanțul era în pierdere de vițetă: ideea sancționată împăratului de la Constantinopol nu mai este luată în considerare în Occident. Mai mult chiar, Constantinopolul, oraș schismatic, în ochii Romei, poate deveni ținta cruciaților. Principiul nobiliar bizantin cade în desuetudine cu atât mai mult cu cât în Europa se angaja o nouă competiție, între papalitate și Imperiul german, ce viza dominația asupra Europei ■

Sfântul Petru, Carol cel Mare și Leon III, mozaic dintr-o biserică romană ce exprimă concepția ecleziastică a epocii: papa și împăratul primesc puterea de la Sf. Petru și trebuie să trăiască în bună înțelegere pentru a guverna împreună Occidentul creștin.

Iunie
1945

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică mărunță

● Prefectura poliției Capitalei anunță că urmează a fi reatituite proprietarilor aparatele de radio depuse la comisariele de poliție în anii 1941-1944.

● Orson Welles, „cunoscutul actor, scriitor și animator al teatrului, cinematografului și radioului american — anunță *Timpul* —, acum în vârstă de 29 de ani, și-a luat sarcina de a înregistra pe discuri întregul text al Bibliei”.

● Prin Decret-lege semnat de suveran, dispozițiile privind purificarea administrațiilor publice sunt extinse și asupra Societății Române de Radiodifuziune, instituție de utilitate publică.

● La cererea credincioșilor, patriarhul Nicodem dă blagoslovenie ca sfintele moaște ale Sf. Dimitrie Basarabov să fie purtate în procesiune pentru ploaie în parohiile din jud. Ilfov.

● La Radio, în cadrul emisiunii „Jurnal cultural”, Paul B. Marian prezintă viața și activitatea scriitorului miner din Belgia, Vandesmaesen.

● Prefectura poliției Capitalei emite o ordonanță pentru înapoierea la locurile lor de origină a tuturor celor stabiliți în Capitală după 1 octombrie 1943 precum și a refugiaților din Ardealul de Nord. Contravenienții sunt pedepsiți cu internarea în lagăr.

● Următoarele orașe sunt declarate municipii: Alba Iulia, Arad, Brăila, Brașov, București, Cluj, Constanța,

La o lună de la încetarea războiului în Europa, bucureștenii — și împreună cu ei, populația întregii țări — trăiesc din plin sentimentul descătușat al *păcii*. După ani de coșmar, revenirea la normalul cotidian este anevoioasă. Viața își caută normalul ei, transpus în pagina de gazetă prin preponderența faptului divers. Este prima lună, după mult timp, când... aproape că nu se întâmplă nimic. Dominantă doar este... perplexitatea, consemnarea *Viața românească*, în numărul ei din mai-iunie 1945. „Până acum — scrie revista — circula o lozincă: «totul pentru front» sau «întâi zdrobirea Germaniei și pe urmă reorganizarea lumii». Până la încetarea războiului, viitorul era oarecum interzis imaginației. Și iată că, prin capitularea Reichului, încetează și această interdicție de a scruta destinul. Speranțe confuze și temeri haotice irump acum tumultuoase. Cuvântul «pace», departe de a aduce liniștire, provoacă o stare de emoție permanentă. Și toate gândurile se strâng în jurul ideilor de justiție, egalitate, libertate”.

„Idea de justiție”, în iunie 1945, este în plină activitate. La Tribunalul Poporului se desfășoară, unul după altul, procesele criminalilor de război și ale celor-vinovați de dezastrul țării. Astfel, la începutul lunii, este adus în instanță al doilea lot de acuzați, format de data această din ziaristi: Ionel Dumitrescu, Romulus Dianu, Romulus Seișanu, Ilie Rădulescu, Ilie Popescu-Prundeni, Alexandru Hodoș, Radu Demetrescu-Gyr. Sunt citați, în absență, Pamfil Șeicaru, Stelian Popescu, Grigore Manolescu, Gabriel Bălănescu, Pan M. Vizirescu, Aurel Cosma, Nichifor Crainic.

Toți sunt acuzați pentru activitatea lor publicistică în timpul regimului antonescian. Iată câteva dintre declarațiile inculpaților, așa cum au fost consemnate de reporterul ziarului *Universul*.

Președintele (Ilie Țabrea): „Este exact că făceam apologia lui Ion Antonescu?”

Ion Dumitrescu: „Nu, Mareșalul își făcea singur apologia. Eu reproduceam numai”.

Romulus Dianu arată că scria după „normativele primite de la Ministerul propagandei. Normativele, care veneau noaptea, eu le inundam într-o baie enormă de literatură, care ascundea ideile mele antifasciste”.

I. Popescu-Prundeni: „În politica internă am susținut cu scriul meu orice grupare sau om care se mișca pe linia de dreapta”.

Ilie Rădulescu: „Am făcut antisemitism, antisemitismul meu însă urmărea să elimine pe evrei din România, nu să-i extermin”.

Uniunea patrioților organizează în diferite sectoare ale Capita-

Facem...
un ghem?

Sotia
premierului
britanic,
W. Churchill,
vizitând
o fabrică
de tractoare
din Stalingrad

lei mitinguri „spre a se infiera acțiunea ziaristilor fasciști și reacționari”, după cum consemnează ziarul *Ardealul* din 3 iunie. La rândul său, *Libertatea*, organ al P.S.D., scrie la 1 iunie: „Pentru a redresa demnitatea, valoarea morală și socială a gazetăriei, pentru a se dovedi că scrisul e un act serios prin care condeierul își revendică răspunderea ideilor semănate de dânsul, procesul ziaristilor trădători corespunde unei adânci necesități naționale și umane, iar sancțiunile vor trebui să fie drastice spre a se arăta că vorbele nu trebuiesc luate în deșert”.

„Sindicatul ziaristilor profesioniști ia act cu satisfacție de trimiterii în judecată Tribunalului poporului a primului lot de ziaristi trădători ai intereselor populare și de stat”, se arată într-un comunicat semnat de Ion Pas, N.D. Cocea, Miron Constantinescu, Alfons Vogel, Șerban Voinea, Scarlat Callimachi, Octav Livezeanu, George Macovescu, Grigore Preoteasa, Nicolae Moraru, Titu Florescu, Cicerone Theodorescu, Eugen Jebeleanu, Constantin Petrescu-C.F.R., George Ivașcu, Gheorghe Dinu, Ilie Zaharia, Em. Serghie.

Sentințele pronunțate sunt: pedeapsă cu moartea (pentru Pamfil Seicaru și Grigore Manoiilescu) și detenție grea pe viață sau de 12-20 ani, degradare civică pe 10 ani și confiscarea averilor, pentru ceilalți¹.

La 14 iunie este serbată ziua eroilor. La catedrala patriarhală are loc o slujbă, la care participă reprezentanți ai regelui, membrii guvernului, membri ai Comisiei aliate de control, generali, diplomați, înalți funcționari etc.

La mormântul Eroului necunoscut se depun coroane de flori și are loc o paradă militară. Vorbesc ing. P.N. Bejan, ministrul industriei și comerțului, generalul C. Vasiliu-Rășcanu, ministrul de război, și prof. dr. Ștefan Nicolau, în numele Apărării patriotice. „Ziua eroilor, zi sfântă pentru toți fiii neamului — arată P.N.

¹ La cinci decenii de la acele evenimente, istoria demonstrează cât de arbitrar sunt astfel de judecăți și sentințe pronunțate sub impulsul politic al momentului. După decembrie 1989, numele celor ostracizați atunci au reintrat în circuitul firesc al valorilor culturale și publicistice românești. Să amintim, doar, că Pamfil Seicaru este acum cinstit nu numai pentru activitatea sa publicistică, ci și pentru faptele de arme din primul război mondial, pentru care a primit ordinul „Mihai Viteazul” (*Magazin istoric*, nr. 4/1992), iar activitatea lui Stelian Popescu este evocată de o placă comemorativă dezvelită la palatul „Universul”, precum: și prin tipărirea *Memoriilor* sale inedite.

La 8 mai 1995, Secțiunile Unite ale Curții Supreme de Justiție au decis achitarea și reabilitarea următorilor ziaristi: Pamfil Seicaru, Stelian Popescu, Ionel Dumitrescu, Romulus Seisanu, Alexandru Hodos, Pantelimon Vizirescu, Aurel Cosma, Ion Dobre, (Nichifor Crainic), Gabriel Bălanescu.

Cronica mărunta

Craiova, Galați, Iași, Oradea, Ploiești, Satu Mare, Sibiu, Târgu Mureș, Timișoara.

● În sesiunea generală a Academiei Române sunt aleși noi membri corespondenți; la secțiunea istorică: Teofil Sauciuc-Săveanu, George Fotino, Nicolae Petrescu, Anibal Teodorescu, Victor Bădulescu.

● Semnalul despre bursa neagră: „Risipiți, arestați, într-o zi, ei își refac mereu rândurile ca o armată care niciodată nu vrea să se recunoască învinsă. Și observi că aproape totalitatea celor care alcătuiesc lumea interlopă a bursei negre sunt oameni tineri, mulți cu inițiativă și energie, care ar putea deslășura o muncă folositoare și constructivă, iar nu una de speculații parazitare, care influențează și amărăsc și mai mult viața populației, strivită de atâtea nevoi pricinuite de scumpetea care băntuie fără milă și pe care nimeni n-o poate întina”.

● Cât a încasat statul român din vânzarea cărților de joc: în 1942-1943 — 118,6 milioane lei; 1943-1944 — 196,5 milioane lei; 1944-1945 — 80,7 milioane lei; pentru 1945-1946 se prevăd 200 milioane.

● Se constituie sindicatul artiștilor și al tuturor salariaților din întreprinderile de spectacole, din care fac parte — consemnează săptămânalul *Orizont* — „artiști de dramă și comedie, lirici, de cinematograful, circ și varietet, dansatori, personal tehnic și

Iunie
1945

La strand,
acum
cinci decenii

Cronică mărunță

administrativ". Scopul sindicatului îl constituie „democratizarea spectacolelor, așa încât teatrul să-și deschidă porțile și marilor mase muncitorești și țărănești și să nu mai continue să fie o simplă distracție la mâna avuților”.

● În aceeași publicație, arh. M. Silianu scrie despre casele viitorului. „Casele prefabricate sunt subiectul de conversație la modă. Case din aluminiu, azbest și plută, fabricate în serie ca automobilele Ford, montate în 3 zile și locuite în 8 zile de la darea comenzii — frumoase sau nu —, astfel de case pot face subiect de discuție în revistele ilustrate ale țării cu o puternică industrie. Noi să stăm însă cu picioarele pe terenul realităților noastre și să nu așteptăm case din străinătate, aduse cu avionul în mijlocul livezilor”.

● Tot în Orizont, aceste însemnări despre Mișa, soldat sovietic „Mișa e un tânăr slab, poartă o bluză de pânză verde și cizme. Pe cap, un mic chipiul pus pe o ureche. El vorbește perfect românește, germana, franceza.

Mișa e un simplu soldat, dar el știe, el simte că e om și că nimeni nu-l poate înjosi. Când vorbește cu superiorii lui, păstrează respectul cuvenit, dar nu e cuprins nici de spaimă, nici de timiditate în fața lor. Mișa rămâne om în fața oricărui superior, el simte demnitatea lui de om. Acest soldat e tipul soldatului sovietic model, conștient, care a primit o educație spe-

Bejan — ne apare anul acesta, când pacea se așterne, în sfârșit, peste noroadele noastre chinuite, ca o adevărată aureolă a faptelor trecutului și a grelelor sacrificii consimțite în cei șase ani de război”.

Ceremonii de cinstire a eroilor mai au loc și la mormântul maiorului sovietic H.S. Storojev, din Piața Victoriei, la cimitirele Ghencea militar, Sfânta Vineri, Reinvierea, Iancu Nou și evreiesc — „Filantropia”.

Să reținem: și câteva declarații din această lună ale miniștrilor guvernului dr. Petru Groza.

Mihail Ralea, ministrul artelor: „Ideea democrației și mentalitatea politici democratice sunt rezultante ale pozitivismului, ale materialismului istoric etc. etc., cu alte cuvinte ale concepțiilor care țin seama de realitate, care pornesc de la realități și de la o concepție științifică asupra vieții. O exemplificare a celor spuse mai sus ar fi faptul că partidele de stânga din Franța, socialiști, comuniști, radical-socialiști etc. au fost pentru realism și studii pozitive, în vreme ce reacționarii au făcut mereu caz de umanism”. (Semnalul, 1 iunie);

Dr. Petru Groza: „Plugarii din Frontul plugarilor nu vor reparații, nu vor cărpeli în casă veche; ei vor să zidească din nou, din temelie”. (La Congresul Frontului Plugarilor, 17 iunie)

Lucrețiu Pătrășcanu, ministrul justiției: „În ce privește drapelul maghiar, desigur că el poate fi arborat, dacă populația maghiară vede în culorile lui simbolul național. Dar iarăși să-mi fie îngăduit să fac observația și să spun convingerea mea intimă că acei care arborează steagul maghiar, nu ca un simbol de afirmare națională, ci ca mijloc de ațâțare la șovinism: sau pentru a marca o atitudine împotriva democrației românești, se gândesc nu la Ungaria democratică, ci la Ungaria fascistă, la acea Ungarie al cărei imperiu milenar nu o dată a tulburat mințile, făcând atâta rău, în primul rând, maselor maghiare”. (Într-o cuvântare la Cluj, Ardealul, 19 iunie).

La sfârșitul lui mai 1945, într-un stupid accident de circulație, a murit scriitorul Mihail Sebastian, în vârstă de 38 ani.

„Niciând un accident de circulație nu mi-a părut mai absurd — scrie Petru Comarnescu în *Timpul* din 1 iunie — ca acela care a luat, brusc și violent, viața unui om stăpân pe sine, pe rațiunea și mișcările sale și abia de câteva luni încoace ajuns din nou la libertatea exterioară de a putea scrie și activa în condiții demne, așa cum le putea accepta spiritul lui mândru și lucid.

Talent creator — continuă P. Comarnescu — M. Sebastian

Grație
și curaj —
aviatoarea
Maria Drăgescu
în atenția
fotoreporterului
ziarului
Drapelul
(Magazin istoric,
nr. 9, 10/1991)

A început
secerișul...

moare înainte de patruzeci de ani, când unii abia atunci încep viața pentru opera definitivă.

Ultima convorbire cu dânsul a fost la telefon. Aflase că în *Revista Fundațiilor Regale* va apărea un eseu asupra lui și a opere sale și insistă să nu apară eseul, nevoind să se vorbească încă despre el, oricât de juste ar fi fost opiniile comentatorului".

După cum ați remarcat, stimate cititor, în cronică noastră cităm felurite publicații dintre cele ce apăreau atunci și ne stau acum la dispoziție. Fiecare cu profilul și personalitatea sa publicistică.

Să facem cunoștință cu unele dintre ele. Pentru început, *Fapta*, al cărui director este romancierul — pe nedrept uitat acum — Mircea Damian (pseudonim pentru Constantin Mătușă, 1899-1947).

În iunie 1945, *Fapta* este în cel de-al treilea an de existență, publicând (la 30 iunie) exemplarul cu nr. 285. Își avea redacția pe str. Brezoiu, nr. 14, apărea în 4 pagini și costa 30 lei.

Semnau: Mircea Damian (editorialul zilnic), Al. Mironescu, Al. Raicu, George Păun, Valeriu Popovici, N. Comănescu, Barbu Brezianu, I. Grinevici, Mircea Cantemir, Ben Corlaci, Liviu Bratoloveanu ș.a.

Preponderente în paginile sale erau articolele pe teme cetățenești (viața bucureșteanului de rând, necazurile și greutățile sale, lupta cu specula, cu scumpetea), reportaje din diferite „locuri fierbinți” ale orașului (localuri nocturne, comerțul ambulant, lumea interlopă), informații și știri administrative, economice, municipale etc.

Rubrici permanente: *Faptul zilei*, *Insectar*, *Fapta muncitorească*, *Sport*, *Omul și ideea* (cronici literare, muzicale, știri artistice) și, săptămânal, *Fapta în teatru*, o pagină consacrată „culiselor” teatrale bucureștene.

Semnificative pentru crezul directorului ziarului — și al *Faptei* în general — ni se par cele scrise de Mircea Damian, sub titlul *Domnia rațiunii*, la 29 iunie: „Trebuie să ne scuturăm sufețele de toate spaimele, să ne uităm în sus și să vedem cerul, să privim în lături și să vedem oamenii; oameni liberi în țări libere, să putem spune ce ne doare și să rădem nestingheriți atunci când suntem veseli. Căci omul e născut ca să trăiască în pace, să muncească și să se bucure și să moară cu capul pe căpătâi, iar nu spânzurat sau topit în cazon”. ■

Cronică mărunță

cială, care știe bine pentru ce luptă și care, orice s-ar întâmpla, orice ar trece peste el, rămâne incoruptibil”.

● „La Fundațiile Regale — scrie Democrația — s-au petrecut oarecare schimbări, am putea spune esențiale. A revenit d. prof. universitar și decan al Facultății de litere și filosofie, Al. Rosetti. Domnia sa va conduce de acum înainte și editura acestei instituții. Nu avem nici o îndoială că lucrurile vor merge foarte bine, că energia și priceperea noului director, pe care-l cunoaștem de multă vreme, vor imprima un ritm nou mișcării noastre culturale”.

● Și tot în Democrația citim: „Întâlnind azi pe un vechi prieten partener al discuțiilor prelungite până după miezul nopții, de la care așteptam să mă pună în curent cu noile lui idei și frământări ridicate de evenimentele actuale, el m-a întâmpinat cu măturisirea bucuriei că a găsit săpun pe sub mână cu 2 000 lei kg. Am vrut să întorc discuția în altă parte. El m-a întrerupt distrat: — Apropo, să nu uit. Dacă vrei carne, am pe unul care-mi procură oricând, fără bon.”

Carne și săpun. Câtă vreme aceste chestiuni constituie „probleme” nu mai e loc pentru altele. Ca să ne punem problemele adânci, trebuie ca cele mărunte să fie rezolvate cât de cât, să iasă din preocupare”.

Rubrică de Ioan LĂCUSTĂ

UN ARC DE TRIUMF

PENTRU ORGOLIUL

NAȚIONAL

VIOLETTE DERDERIAN

la Cité — 1804; des Arts — 1804; Austerlitz — 1807; Iena — 1807-1813), abatoare, hale de băuturi, noi piețe care au contribuit pe de-o parte la asanarea Parisului, iar pe de altă, la dezvoltarea comerțului în oraș. Au început restaurările la Tuileries, s-au deschis noi străzi, arhitectul Brongniart a început înălțarea clădirii Bursei.

Napoleon dorea să plaseze pe locul Bastiliei un imens arc de triumf în cinstea armatei franceze. De fapt, ideea unui astfel de monument în Paris nu-i aparținea lui în exclusivitate. În secolul XVII fusese ridicat un arc de triumf pentru a-l glorifica pe Ludovic XIV, dar, construit din ipso, avusese o soartă efemeră.

Împăratul visa ceva grandios, mai mare decât arcul lui Constantin de la Roma (21,40 m înălțime; 24,70 m lățime; 6,60 m grosime), dar, în același timp, simplu și majestuos. Astfel, arhitectul Jean-François Chalgrin, inspirându-se după arcul lui Titus de la Roma, i-a prezentat împăratului planurile unui arc de triumf înalt de 49,50 metri cu o lățime de 44,80 metri și o grosime de 22,20 metri. Aceluiași arhitect i-a venit ideea poziției geografice a monumentului pe colina Étoile.

Prima piatră a fost așezată la 15 august 1806: „Anul 1806, 15 august, ziua aniversării nașterii Majestății Sale Napoleon cel Mare. Această piatră este prima ce a fost așezată. Ministrul de Interne, M. de Champagny”.

Lucrările efective au început în 1807 sub îndrumarea lui Chalgrin. Dar, dincolo de planuri, nimeni nu avea o idee prea clară despre cum va arăta construcția odată terminată. De aceea, profitându-se de serbările organizate în cinstea intrării pereișii imperiale în Paris la 2 aprilie 1810, s-a construit o „machetă” în mărime naturală din lemn, cu basorelieful pictate. 500 de lucrători au trudit fără întrerupere 20 de zile. Efectul a fost satisfăcător, așa că lucrările au pu-

„Parisul duce lipsă de monumente, va trebui să i le dăm”, susținea Napoleon într-o conversație din anul 1806¹.

Împăratul avea într-adevăr o mulțime de proiecte: înălțarea unui palat în cinstea fiului său, regele Romei pe colina Chaillot (actualul Troca-

dero), construirea unor cartiere administrative în jurul zonei Câmpul lui Marte, un palat pentru diverși suverani ai Europei, clădiri speciale pentru ministere, un enorm depozit pentru arhive, un institut pentru educația fiicelor militarilor morți pe câmpul de luptă. Dar numai câteva au putut fi duse la bun sfârșit: patru poduri peste Sena (de

¹ Reproducem articolul, într-o formă adaptată din revista *Historama*.

tut continua.

Cu toate acestea, după moartea arhitectului, în 1811, împăratul a început să fie tot mai puțin interesat de construcție, mai ales că urmează o perioadă mai puțin fastă pentru el. În aprilie 1814, trupele încarțiruite în jurul arcului au distrus palisadele și magazinele pentru a se încălzi. Construcția, ajunsă cam la înălțimea bolții, a fost abandonată.

În 1819, ministrul de interne Émile Decazes s-a arătat interesat de o eventuală terminare a monumentului care costase deja patru milioane și jumătate de franci, dar încercarea sa va rămâne fără urmări.

Abia în 1823, după campania în Spania, se pune problema terminării arcului — început cu 16 ani în urmă — și dedicării lui instalării regelui Spaniei pe tron. Printr-o ordonanță din 9 octombrie 1823, Ludovic XVIII își dădea acordul: „Ludovic, rege al Francezilor prin grația lui Dumnezeu, dorind să păstreze amintirea curajului și disciplinei de care armata noastră a dat dovadă în Spania, hotărăște: Articolul unu: Arcul de triumf de la Étoile va fi terminat imediat”.

Cu toate acestea, nici peste un an lucrările nu fuseseră reluate. Cauza întârzierii o constituiau disputele în jurul arhitecturii monumentului: să se păstreze sau nu planurile lui Chaigrin. Atât Consiliul construcțiilor civile, cât și presa sunt unanime în a socoti ideea acestuia „pe cât de ridicolă pe atât de antimonarhică”. Această campanie era organizată în favoarea noului arhitect al arcului, Jean-Nicolas Huyot, care dorea o transformare radicală a planurilor inițiale prin îmbogățirea monumentului cu coloane. Administrația se va opune, dar el va trece peste hotărârea acesteia, ceea ce va însemna cheltuirea a 426 800 de franci pentru o construcție ce va trebui apoi dărâmată. Era prea mult. Arhitectul a fost revocat la 16 decembrie 1825, cu atât mai mult cu cât

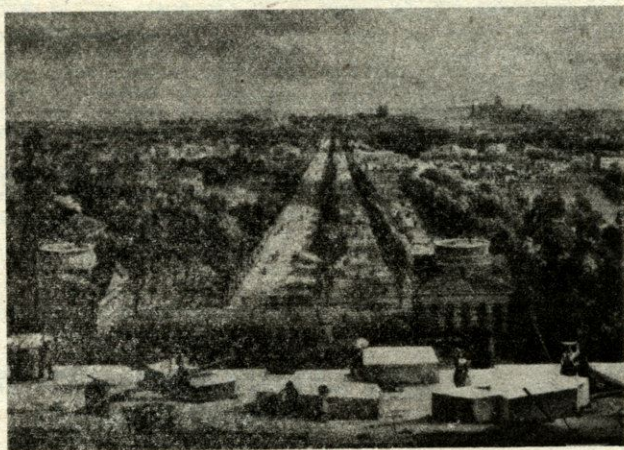
manifesta „o perfectă nepăsare față de cifre sau față de orice fel de contabilitate care-i răpea inutil prețiosul timp de arhitect”.

Însă, odată cu instalarea unui nou ministru de interne, el își reia atribuțiile. În același timp cere și controlul deplin asupra artiștilor ce urmau să decoreze arcul. Cum cererile sculptorilor abundă, Huyot trebuie să facă față unui aflux de intervenții și recomandări ale administrației și ale diversilor protejați. Arhitectul compară meritele, protecțiile, ezită... În cele din urmă sunt reținuți cinspre-

1832, în ciuda protestelor sale, Huyot va fi îndepărtat, de data aceasta definitiv, pe motiv că ar fi depășit devizul cu peste două milioane de franci.

Construcția arcului de triumf ajunge în sfârșit la capăt. Problema delicată a decorării sale părea și ea rezolvată, Ludovic-Filip I-a dedicat tuturor armatelor franceze din 1789 până în 1815, de la Revoluție la Imperiu, „Campania” din 1823 este delicat uitată.

În 1833, Adolphe Thiers, ministru de interne, repartizează ultimele sculpturi și fi-

Arcul de triumf în timpul construcției și în anul 1840 (p. 86)

zece, printre care Rude, Cortot și Etex.

Se părea că lucrul poate reîncepe. La 23 iulie 1829, a fost plasată în interiorul edificiului o placă de marmură consacrand „gloria lui Ludovic-Anton, delfin, învingător și pacificator al Spaniei”. În

xează prețul. Pe fețele dinspre nord și sud, opera va fi decorată în spiritul Revoluției și al Imperiului. Rude va executa *Plecarea voluntarilor în 1792*, Cortot *Triumful din 1810*. Etex va sculpta celelalte două grupuri: *Rezistența și Pacea*. Deasupra acestora vor fi așezate șase basorelieuri amintind funeraliile generalului Marceau, mort eroic în 1796; bătălia de la Abukir (1799); trecerea podului peste Arcole (1796); luarea Alexandriei de către Bonaparte în 1798; bătălia de la Jemmapes, câștigată de Dommouriez în 1792, și cea de la Austerlitz, în care Napoleon i-a înfrânt pe austrieci și pe

* Campania din Spania a fost purtată de Ludovic-Anton, duce de Angoulême, fiul lui Carol X, din aprilie până în septembrie 1823, fără a întâmpina o rezistență reală. Regele Ferdinand VII, eliberat (fusese reținut de Cortesuri), a aplicat un regim de teroare alba, ceea ce l-a dezgustat pe ducele de Angoulême, care s-a întors în Franța în decembrie 1823, refuzând toate onorurile ce i s-au decernat, atât în Spania, cât și în Franța.

ruși în decembrie 1805.

Totul mergea bine. Lucrul avansa rapid, când s-a sesizat în mod evident faptul că imensele suprafețe goale vor șoca prin comparație cu opulența sculpturilor. În februarie 1836, ministrul hotărâște ca pe aceste suprafețe să fie gravat numele generalilor și ale principalelor bătălii. Dar alegerea, arbitrară, era dificilă și susceptibilă să genereze discuții. Timp de 60 de ani, administrația a primit repetate cereri de corecții și adăugiri, până într-acolo încât a trebuit să fie creată o comisie pentru examinarea tuturor cererilor. Lista definitivă cuprindea 660 de nume și 128 de bătălii.

Inaugurarea arcului de triumf de la Étoile a avut loc la 29 iulie 1836. Nu i s-a dat o strălucire deosebită pentru a nu răni sensibilitatea cancelarilor străine. Din același motiv, Consiliul de Miniștri a decis ca regele Ludovic-Filip să nu participe la inaugurarea unui monument ce putea să evoce vecinilor amintiri

mai puțin plăcute. Un banchet urma să țină loc de ceremonie

Presa însă nu va face economie de laude. Astfel, ziarul *Les Débats* va scrie cu emfază: „Ce nobilă satisfacție pentru mândria națională! Ce trofeu de război admirabil și în același timp ce gaj prețios pentru pacea popoarelor! Ce puternică trebuie să se găsească Franța în fața acestui monument nepieritor al victoriilor sale! „Mai ales grupul lui Rude *Plecarea voluntarilor* (numit frecvent *La Marseillaise*) dădea întreaga semnificație istorică a monumentului.

În continuare s-a pus problema încoronării monumentului. Proiectele au fost numeroase: un car triumfal tras de șase cai, o efigie a lui Napoleon, un imens vultur, o statuie a libertății. Nici un proiect nu părea destul de bun astfel încât ideea a fost abandonată. De altfel, cine mai știe astăzi că arcul de triumf este neterminat?

Cel care a primit primul

omagiul arcului a fost chiar cel care l-a comandat, pentru că la 15 noiembrie 1840, cortegiul ce aducea cenușa lui Napoleon s-a oprit sub bolta ornată cu flori și lauri. Același ceremonial a avut loc la funeraliile lui Victor Hugo, Adolphe Thiers, Léon Gambetta, mareșalul Joffre.

Conceput la început pentru a decora capitala Franței, arcul a primit misiunea de a aminti victoriile armatei franceze. Din 11 noiembrie 1920, el adăpostește mormântul soldatului necunoscut (noțiune încă inexistentă în momentul ridicării sale). Pentru a onora memoria tuturor francezilor morți pe câmpul de bătăie, o flacără arde în permanență pe un scut răsturnat (de la 11 noiembrie 1923). Această flacără a amintirii a devenit una din etapele indispensabile ale ceremoniilor comemorative sau ale vizitelor oficiale ale șefilor de state și guverne străine. ■

Adaptare de
Mirela MURGESCU

CÂT CREDIT POȚI ACORDA UNUI FOST CEKIST?

Mai mulți cititori ai revistei ne-au semnalat, după apariția episodului din nr. 1/1995 al serialului nostru *Cel mai secret nume din NKVD*, că există diferențe între modul cum a fost prezentată de către Sudoplatov arestarea lui Beria și descrierea aceluiași episod în articolul *Beria - sfârșitul unui criminal*, în nr. 7/1990.

Diferențele - care nu privesc arestarea, căci Sudoplatov nu descrie acțiunea ca atare, ci mai ales personalitatea și acțiunile lui Beria după moartea lui Stalin - ni se par absolut firești. Mai mult, redacția este extrem de bucurătoare că poate acum, spre deosebire de situația de dinainte de decembrie 1989, să prezinte puncte de vedere divergente despre același episod.

Diferențele dintre varianta Sudoplatov și cea a lui A. ANTONOV-OVSEENKO sunt și foarte ușor de explicat. Textul celui din urmă este construit pe relatările militarilor care au participat la arestarea lui Beria. Aceli militari, cărora Beria le-a fost prezentat ca un dușman al poporului sovietic și al revoluției proletare, au rămas convinși că au acționat în interesul acestora și nu ca simple unelte ale luptei pentru putere, de care avea să beneficieze în final Hrușciov.

La rândul său, Sudoplatov - care spune desigur că îi poartă încă o mare recunoștință lui Stalin și Beria pentru ceea ce au făcut și îl condamnă pe Gor-

bacioc pentru dezmembrarea U.R.S.S. - are de plătit polițe lui Hrușciov, pe care îl consideră vinovat de arestarea lui și de cei 15 ani petrecuți în pușcărie. Sudoplatov îi atribuie lui Beria o serie de deschideri politice (dreptul naționalităților de a-și folosi limba, de a crea un sistem propriu de decorații) și o anumită libertate de mișcare acordată germanilor, care a dus la revolta din Berlin. Toate acestea, spune Sudoplatov, i-au fost reproșate lui Beria când a fost înlatrat. La fel cum lui Hrușciov i s-au imputat apoi, de exemplu, cedarea în priza rachetelor din Cuba și retragerea trupelor sovietice din România.

Cartea lui Sudoplatov a fost atacată chiar de la apariție, atât peste hotare cât și acasă. Noi nu considerăm însă că destăinuirile sale trebuie tratate drept intoxicație. Un om care a făcut 15 ani de pușcărie și, după propria-i mărturisire, și-a pierdut orice urmă de ideal de cekist, este sigur dispus să spună și multe lucruri adevărate. Se pare că tocmai datorită acestor adevăruri este Sudoplatov atât de atacat.

Așadar, ne bucură interesul și atenția cu care cititorii noștri ne urmăresc. Vom încerca și de acum încolo să le oferim cât mai multe puncte de vedere despre evenimente importante, tocmai pentru a le permite să cunoască o cantitate cât mai mare din adevărul istoric.

ASA VĂ PLACE ISTORIA?

MOARTEA PAPEI

ALEXANDRU VI

BORGIA —

ASASINAT

SAU

PEDEAPSĂ DIVINĂ?

Familia Borgia era originară din Spania, din provincia Valencia. Numele spaniol era Borja. Descendenții italieni au devenit personaje tipice ale Renașterii. Iar unii dintre membri s-au bucurat de o faimă nemeritată, precum Lucreția Borgia, care, și cu ajutorul lui Victor Hugo, a devenit simbolul italiei averse de putere, care nu se dă în lături să folosească otrava sau pumnalul pentru a-și atinge obiectivul propus.

Două dintre personajele celebre ale familiei Borgia au fost papa Alexandru VI Borgia și fiul său natural Cezar. Acesta din urmă, după ce adusese sub ascultarea lui Romagna și Umbria, dorea să cucerească și Toscana. O încercare de alianță cu Lodovic XII al Franței a eșuat pentru că Toscana se afla în posesia familiei Medici, iar florentinii erau principallii bancheri ai regelui. Cu acordul papei, Cezar decide să se îndrepte spre suveranul spaniol. Ne aflăm în vara anului 1503, când survine moartea bruscă a papei Alexandru VI. Claudie Mossé, autorul unei interesante *Les Histoires de l'Histoire* (Istoriile istoriei), o califică drept una dintre cele mai misterioase morți din istoria papalității. În plus, dispariția tatălui său i-a schimbat în mod dramatic destinul lui Cezar Borgia.

Vara anului 1503 la Roma este excesiv de caldă. „Febra romană” — malaria — face prăpăd. Oamenii mor pe capete. Nepotul papei, cardinalul de Monreale, se numără printre victime. Privind pe geam la trecerea cortegiului, căci nu s-a deranjat să asiste

la înmormântare, Alexandru al VI-lea, cu gândul la cei 100 000 ducăți rămași moștenire, gândește cu voce tare: — Sezonul este neprielnice pentru oamenii grași.

Papa este liniștit. Astrologii i-au prezis încă cel puțin șapte ani de viață. Traiul său

dezordonat de până atunci, deși a lăsat evidente urme nu i-a afectat rezistența fizică.

La 3 august, papa ia parte la o cină la locuința unuia dintre cardinali, la Villa della Monte Mario. Printre invitați se numără și Cezar Borgia. Reîntors acasă, la miezul

Renașterea italiană nu a fost doar o perioadă de seninătate și performanță intelectuală — cum pare să ne sugereze acest detaliu dintr-un tablou de Ghirlandaio, ce înfățișează umaniști la curtea lui Lorenzo Magnificul. —, ci și una de mari tulburări politice și asasinate

noptii, Alexandru Borgia se simte cuprins de groaznice dureri intestinale. Îl chinuie o sete cumplită. A mâncat prea mult și prea greu sau l-a atins și pe el malarie? Își trimite slujitorii să afle dacă se mai plânge vreunul dintre comenseni de dureri. Doar fiul său Cezar este în aceeași situație.

La 6 august, fierbințeala se domolește. Papa se scoală din pat, dar, lucru neobișnuit la el, când deschide gura, vorbește doar despre moarte. În următoarele zile rămâne în odaia de culcare. La 11 august, Cezar Borgia, sub pretextul păstrării secretului asupra stării de sănătate a papei — deși populația Romei aflase deja de boala acestuia — interzice ieșirea din cetatea Vaticanului. În aceeași zi — când se aniversează urecarea lui în scaunul pontifical — Alexandru II pune să se slujească o liturghie în Capela Sixtină.

Clătinându-se pe picioare, abia se târaie până la tronul său. Toți cei de față nu mai au nici un fel de îndoieli în privința stării lui de sănătate. — Și Cezar? — întreabă bătrânul.

Cezar este absent. Un gând îl fulgeră pe papă: Cezar i-a turnat *cantarella* (arsenicul) în pahar. Dar nu la cina din 3 august, căci atunci Cezar gustase din aceleași băuturi ca și el. Hotărăște să îl pedepsească. Pornește spre apartamentele sale. Dar acolo, vizitându-și fiul, se încredințează că acesta se află într-o stare și mai gravă. Dacă și Cezar este bolnav, atunci este vorba, totuși, de malarie, hotărăște Alexandru Borgia. Singurul tratament cunoscut — sângerările — le este aplicat amândurora.

A doua zi, 12 august, papa se simte mai bine. Îl strânge pe cardinali în jurul patului său și joacă cărți cu ei. Lui Cezar — cel puțin așa se pare — îi merge mult mai rău. Urlă de suferință, nădușește, clăntăne din dinți, cere să fie cufundat într-o cadă cu apă foarte rece. Apoi vrea o baie cu apă fierbinte. Cere să i se aducă un catăr în odaie

și să fie înjunghiat. Se aruncă gol pe mâtele însângerate ale acestuia, se înfășoară în ele.

— Voi trăi — hotărăște el, evident ușurat după acest monstruos ritual.

I-a luat boala mințile sau este un excelent actor?

În noaptea de 12 spre 13 august, Alexandru intră în comă. Își revine abia în 14 august. De acum, cei din preajma sa nu mai vorbesc de malarie, ci de apoplexie. Peste zi, papa cere vesti despre fiul său. Sunt liniștitoare. La 15 august, cere să vină Lucreția Borgia, sora lui Cezar. Este o ființă care a trăit mereu între intrigile tatălui și cele ale fratelui. Prima căsătorie, cu Giovanni Sforza, i-a fost anulată de papă, care îl vroia drept ginere pe Alfons de Aragon. Fratele Lucreției a pus însă la cale asasinarea lui, în 1500. Un an mai târziu, s-a căsătorit cu ducele de Ferrara. Abia de atunci încolo, scăpând de sub influența nefastă a familiei, a putut câștiga prețuirea celor din jur prin frumusețea, pietatea și dragălașenia ei. Protecție a artiștilor, a fost lăudată și de Ariosto.

În dimineața zilei de 18 august, Alexandru Borgia se spovedește. Este conștient că nu mai apucă ziua următoare. La șase seara are o sincopă. După o oră își revine. Moare la ora 21. Un vallet gonește către odaia lui Cezar.

— Sfântul Părinte a murit.

Apare și Don Miguel, slujitorul de încredere al lui Cezar Borgia.

— Banii — îi strigă acesta. Du-te și ia toți banii.

Cezar știe că zilele lui în cetatea Vaticanului sunt numărate. Don Miguel pătrunde în camera fostului papă. Îmbrânțește fețele laice și bisericesti care s-au adunat acolo. Îl caută pe cardinalul vistiernic. Îi găsește, îi pune spada în gât și îi ia cheile cuferelelor din cabinetul pontifical. Recuperează trei casete cu aur, dar uită de dulapul plin cu giuvaeruri.

Când populația Romei trece, a doua zi, 19 august 1503, prin fața catafalcului

depus în catedrala Sfântul Petru, vederea cadavrului — vânat, umflat — dă naștere la un șir de întrebări: Alexandru VI a murit oare de malarie sau a fost otrăvit de Cezar? A fost implicată și Lucreția? Oare Cezar i-a turnat arsenicul? Sau altcineva? Cezar a jucat teatru sau, într-adevăr, altcineva a vrut să scape de cele două personaje?

Până la urmă, sicriul este acoperit, pentru a curma zvonurile. În aceeași seară, fără ceremonie, papa este înmormântat în Capela delle Febri. Nu asistă nici măcar un preot. De ce asemenea grabă și atâta mister? Pe coridoarele Vaticanului, în acea seară, foarte multă lume a discutat despre ultima cină în public a lui Alexandru Borgia: cea din 3 august.

Sigur este că doar un cardinal bătrân a mai avut de suferit atunci, în afară de Alexandru și Cezar. Cina a avut loc la cardinalul Adriano Casteles di Corneto, unul dintre membrii cei mai de seamă ai Sfântului Colegiu, un umanist aplecat spre artă. Este un om care nu șovăie să vorbească în interiorul Vaticanului despre reformele absolut necesare pentru supraviețuirea Bisericii. Are numeroase palate, unde îi primește pe cei mai mari artiști. Toată lumea știe că, deși nu îl putea suferi, Alexandru Borgia a trebuit să îl înalțe cardinal. Să fi încercat papa să îl otrăvească? S-a păstrat o scrisoare ce a însoțit vinul trimis la vila cardinalului de Cezar Borgia, prin care acesta cerea ca nimeni să nu îl guste înainte de ceasul mesei.

Ne putem închipui mai multe ipoteze. Prima ar fi că papa vroia să scape de Adriano, poate și de alți cardinali. L-a pus pe fiul său, Cezar, să pregătească totul. A survenit un element neprevăzut. Papa a sosit prea devreme la vila cardinalului și, nădușit, a cerut să bea. Un paharnic i-a dat din vinul oprit. Să fi căzut deci Alexandru VI victimă propriilor urzeli, cu concursul unui nevinovat? Să fi băut și Cezar, tot

printr-un accident, din vinul oprit? Dar dacă el a băut vin curat și toată boala lui a fost doar o înșelătorie? Doar imediat după moartea tatălui său și-a trimis slujitorul să goalească cuferele.

Astăzi, versiunea care se bucură de cel mai mult credit este următoarea: venind Don Miguel — a cărui faimă de ucigaș plătit era binecunoscută — cu vinul trimis de Cezar și cu misterioasa recomandare să nu se atingă nimeni de el, cardinalul Adriano realizează primejdia. Îl cumpără pe paharnic și acesta toarnă vinul otrăvit doar lui Alexandru și Cezar Borgia. Fiul supraviețuiește, dar vârstnicul tată nu.

Acum, Cezar se află în mare primejdie. A respins veșmântul de cardinal, care i-ar fi asigurat drumul spre scaunul pontifical, în speranța unei căsătorii cu Carlotta de Napoli. Cezar a săvârșit atâtea crime, mănât de poftele sale fără sfârșit, încât și-a îndepărtat întreaga Italie. L-a omorât chiar și pe fratele său Juan, aruncându-l în apele Tibrului. Acum, toată lumea îl părăsește, îi întoarce spatele. Fuge din Roma și își găsește adăpost vremelnice la Nepri.

Ajuns papă, sub numele de Iuliu II, Giuliano della Rovere îl arestează. Îl va elibera doar cu condiția să plece în Spania.

Într-o dimineață, în împrejurimile orașului Larraga, câțiva țărani au găsit prăbușit în noroi un trup cu pânțele strâpns de peste 20 lovituri de pumnal. Cu o zi înainte, asupra zonei se abătuse o furtună puternică. Cerul și oamenii se răzbinaseră, în sfârșit, pe Cezar Borgia. A fost înmormântat de câțiva soldați în biserica din Viana. Se spune că, ulterior, preoții spanioli i-au scos rămășițele din mormânt, le-au dat foc și au împrăștiat cenușa în cele patru vânturi. ■

Adaptare de:
Nicolae KOSLINSKI

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● **Sextil Pușcariu — LIMBA ROMÂNĂ. VOL. III, ROSTIREA** (ediție îngrijită de **Magdalena Vulpe**; studiu introductiv de **Andrei Avram**).

Editura Academiei Române, București, 1994, 475 pp., 8 000 lei: apărut într-o primă ediție „fantomă” (numai 500 exemplare, cu mențiunea „pentru uz intern” pe copertă), al doilea volum și ultimul din cele patru preconizate este, în sfârșit, tipărit într-o ediție academică.

● **Constantin I. Turcu — LUCIAN BLAGA SAU FASCINAȚIA DIPLOMATIEI.**

Editura enciclopedică, București, 1995, 262 pp., 3 000 lei: reconstituirea carierei diplomatice a marelui scriitor și filosof român, însoțită de texte din arhiva Ministerului de externe (**Magazin istoric**, nr. 2-5/1986).

● **Emilian Popescu — CHRISTIANITAS DACO-ROMANA, FLORILEGIUM STUDIORUM.**

Editura Academiei Române, București, 1994, 496 pp., 5 000 lei: culegere de studii consacrate istoriei Bizanțului și legăturilor sale cu țările române.

● **Mircea Coșea — JURNAL ÎN TRANZIȚIE** (ediție îngrijită de **Valeriu Ioan-Franc**).

Editura Expert, 1995, 190 pp.: o carte despre probleme și aspecte economico-sociale generate de perioada de tranziție, considerată de autor „un bun național”.

● **Ion Chelcea — LITERATURĂ POPULARĂ ROMÂNĂ CONTRA DOMINAȚIUNII MAGHIARE ÎN ARDEAL.**

30 pp.: studiul publicat în 1935, în **Gazeta ilustrată**, ce apărea la Cluj, reprezintă o cercetare folclorică de teren, având ca temă un segment aparte al conștiinței de neam.

● **Stephen Fischer-Galati — EASTERN EUROPE AND THE COLD WAR. PERCEPTIONS AND PERSPECTIVES.**

East European Monographs, Boulder, Columbia University Press, New York, 1994, 111 pp.: locul Europei de Est în perioada Războiului Rece, privit dintr-o perspectivă mai largă a evoluției istorice a Europei de Est în secolul XIX-XX.

● **Albert Finkelstein — TRAGEDIA MEFKURE** (traducere din limba engleză de **Lucian-Zeev Herscovici**, Cuvânt înainte de **rabin Efraim Gutman**).

192 pp.: dosarul scufundării în Marea Neagră la 3 august, 1944, a vasului Mefkure pe care erau am-

barcați 320 refugiați evrei din România (vezi și **Magazin istoric**, nr. 11/1993).

● **Dan Zamfirescu — RĂZBOI ÎMPOTRIVA POPORULUI ROMÂN.**

Editura Roza Vânturilor, București, 1993, 368 pp., 1 200 lei: O carte pe care însuși autorul mărturisește că nu ar fi dorit să o scrie.

● **Georges Castellan — L'ALBANIE.**

Presses Universitaires de France, Paris 1994, 128 pp.: ediția a II-a a istoriei Albaniei prezentată de un cunoscut specialist în istoria sud-estului european.

● **Neagu Udrișu — WATER-GATE.**

Editura Carro, 1994, 224 pp., 3 570 lei: o posibilă scară de acces pentru cititorul român în inima unuia dintre marile scandaluri ce au zguduit viața politică americană.

● **Dan Brătescu — CARNET 1993** (cu o Prefață de Ion Larian Postolache).

Editura Apollo, București, 1994, 327 pp., 1 500 lei: confesiunile unui reporter pe frontul de Est al ziarului **Universul** și însemnări din călătoriile făcute, după Revoluție, în Occident, Turcia și Siria.

● **Dusko Popov — SPION, CONTRASPION** (Cuvânt înainte: **Florin Constantin**, traducere din limba engleză: **Ioan N. Dumitru** și **Gabriel Păslaru**).

Editura Rin, București, 1993, 304 pp., 1 200 lei: unul dintre cei mai celebri spioni ai celui de-al doilea război mondial își povestește aventurile.

● **Z. Ornea — ÎNTELESURI.**

Editura Minerva, București, 1994, 325 pp., 1 300 lei: o carte de istorie literară, scrisă ca un roman.

● **Dinu Sărau — CRIMĂ PENTRU PĂMÂNT.**

Editura Eminescu, București, 1994, 239 pp., 3 500 lei: al treilea volum din trilogia consacrată satului român.

● **HISTORIA URBANA.**

Tom I, nr. 1-2/1993, 230 pp., 300 lei persoane fizice, 600 lei persoane juridice: după cum o prezintă acad. Dan Berindei, președintele Secției de Științe Istoric și Arheologice, „o nouă publicație periodică academică vede lumina zilei, ca organ al uneia dintre cele mai harnice organisme care și desfașoară activitatea sub egida Academiei Române: Comisia de Istorie a Orașelor din România”.

CITITORII SCRUI ISTORIE

O carte despre permanența și continuitatea românilor

Încă de la apariția, în aprilie 1967, *Magazin istoric* a înscris în programul său contactul nemijlocit și neîntrerupt cu cititorii, oferindu-le la dispoziție paginile unor rubrici permanente: *Dialog*, *Clio anunță*, *Tristețile Muzei Clio*, *Zâmbete din cronici*, *Istoria și școala*, *Cititorii scriu istorie*, *Povestesc vetezii* ș.a.

De la elevul din anii uceniciei pe băncile școlii și până la nonagenarul institutor, de la marinarul rătăcind pe mările lumii cu pasiunea descoperirii urmelor de trecut românesc și până la colective ingineresti descifrând taine ale istoriei noastre străvechi, de la eroii celor două conflagrații în care românii au dat grele jertfe de viați și până la revoluționarii avântați în răsturnarea dictaturii din decembrie 1989, paginile acestei rubrici, *Cititorii scriu istorie*, au găzduit semnăturile și contribuțiile unor numeroși cititori-autori, atât din țară, cât și din alte locuri ale lumii, uniți totuși — în pofida vârstelor, profesiunilor sau distanțelor — de pasiunea lor pentru istorie și de dragostea pentru *Magazin istoric*.

Un astfel de statornic cititor și colaborator (din păcate post-mortem) este și prof. inginer. **ALEXANDRU RĂU**, membru corespondent al Academiei Române, care ne-a lăsat, înainte de a trece pragul neființei, rodul investigațiilor sale istorice de decenii: lucrarea, în manuscris, *Originea și continuitatea poporului român*.

Înainte de a prezenta acest volum, câteva cuvinte despre autor:

Profesorul Alexandru Rău s-a născut la 14 martie 1900 în comuna Ludașul Mare, lângă Sibiu. După absolvirea a patru clase în comuna natală, în 1914, a trecut munții în România și și-a terminat studiile liceale în București. A absolvit Facultatea de electrotehnică a Politehnicii din Timișoara (1924) și, apoi, Facultatea de metalurgie a Institutului de mine și metalurgie din Aachen (1930). A desfășurat o rodnică activitate de adevărat pionierat la uzinele metalurgice din Reșița și Hunedoara, apoi la Institutul de cercetări metalurgice din București, iar din 1949 ca profesor la Facultatea de metalurgie a Institutului politehnic din București, al cărei decan a fost între anii 1959 și 1963. A condus catedra de Siderurgie până în anul 1968, când s-a pensionat.

Prin activitatea sa îndelungată de inginer și de dascăl, profesorul Alexandru Rău s-a

impus ca un specialist de înaltă clasă, apreciat ca atare de întreaga metalurgie românească. Ca o recunoaștere a meritelor sale excepționale, în anul 1992 i s-a conferit titlul de membru de onoare al Academiei Române.

Pe lângă preocuparea de bază, ingineria metalurgică, profesorul Alexandru Rău a mai avut o pasiune constantă: — istoria poporului român, căreia i-a dedicat numeroși ani ai îndelungatei sale vieți, de aproape 94 ani. (A decedat în decembrie 1993.)

Rod al acestei statornice pasiuni este și lucrarea amintită, în care, pe parcursul a 228 pp. dactilo, prof. Al. Rău sintetizează cele mai importante mărturii ale istoricilor străini „referitoare — cum se menționează în *Introducere* — la evenimente legate de români și de ținuturile acestora, începând din timpuri vechi și până la înființarea statelor feudale românești independente, în sec. XIV. Nu se recurge la susținerile cercetătorilor români, apărute în numeroase și bine documentate publicații de specialitate, istorice, lingvistice etc., pentru ca să nu se spună că sunt izvoare interesate”.

Lucrarea are un caracter polemic, argumentația istorică fiind folosită pentru demonstrarea netemeinicii, caracterului tendențios al acelor aserțiuni care neagă continuitatea românilor în vatra lor străbună. „Poporului român — arată autorul — i se neagă de către unii, negativiști, formarea din strămoșii pe care el îi știe al lui, precum și continuitatea trăirii lui în ținuturile pe care le locuiește, mai ales la vest de Munții Carpați, unde negativiștii îi consideră pe români ca venetici, imigranți după așezarea ungurilor în aceste ținuturi. Poporului român i-au inventat un trecut din care apare ca o enigmă și un miracol istoric, cum s-a exprimat Ferdinand Lot în anul 1937”.

Grupate într-o suită tematică minuțios organizată — metoda omului de știință pozitivist își spune cuvântul! — cele câteva sute de mărturii istorice prezentate în această sinteză — cunoscute, de altfel și din alte lucrări de acest fel — atestă, cu forța de nezdruccinat a adevărului, faptul că nu este vorba de nici un miracol și de nici o enigmă în istoria românilor, ci doar de permanență și continuitate în ținuturile în care trăiesc de la începuturi.

Din dragoste de Țară

Colaboratorul nostru dl. dr. **GHEORGHE TUTUI**, din *București*, el însuși veteran de război, ne pune la dispoziție câteva scrisori de pe front ale sublocotenentului-medic *Gheorghe Sava*, din Regimentul 6 artilerie, trimise de pe câmpurile de luptă din Ungaria și Cehoslovacia.

Astfel, la 16 noiembrie 1944, acesta scria acasă din localitatea Tizsalök (80 km sud de Tokay):

„Au fost aici timp de 7 zile lupte înverșunate care ne-au costat mulți oameni. În sfârșit, ieri, în urma unor învâluiri de flancuri, germanii s-au retras vreo 15-20 km, ocupând pozițiile dominante ale Tokay-ului.

În curând vom pătrunde în Cehoslovacia, de luptat vom lupta până la înfrângerea totală a inamicului.

Cât am stat în această localitate am dus-o f. bine cu toate că nemții băteau aprig cu greaua lor satul și împrejurimile unde erau instalate numeroase baterii româno-ruse; chiar din a 2-a zi mi-am instalat o cochetă infirmerie cu paturi, cearceafuri albe și am tratat cu multă plăcere pe cei bolnavi și răniți; de asemenea, am consultat și îngrijit populația civilă locală”.

La 17 ianuarie 1945, alte vești de pe locurile înțeleștii cu inamicul: „Ne aflăm tot în Pelsök (citește Peleş), deși în scrisoarea de pe 14 ianuarie a.c. prevedeam o înaintare chiar pe a doua zi de încă 10-12 km. Adevărul e că nemții după șocul brutal pe care l-au îndurat au reacționat prin lupte de ariergardă, de întârziere (f. ușor de realizat în această regiune, șoseaua prelingându-se timid printre doi umeri muntoși ce țin cel puțin 15 km) pentru a permite grosului să se retragă fără prea mari pierderi în material și alimente.

Cu toate acestea, prin acțiuni de adevărați vânători de munte, infanteriștii noștri au curățat aproape în întregime cei 2 masivi și curcirit 2 din cele 3 sate ale defileului.

Pe mâine, poimâine cred că vom face un salt de 15-20 km înainte, cu toate că greaua germană de 220 mm. bate sistematic intersecțiile și șoseaua.”

În fine, din aceeași localitate, sublocotenentul-medic le scria celor de acasă la 21 ianuarie 1945.

„Vă scriu din același Pelsök, cu frontul momentan stabilit la 6 km. Nord de localitate; atacurile proiectate au fost contramandate, dat fiind viguroasa ofensivă din Polonia a rușilor ce evoluează favorabil și care aproape sigur va obliga pe germanii din sectorul nostru să se retragă pentru a evita astfel o eventuală încercuire.

S-ar putea ca, nu după multe zile, să înaintăm adânc în Slovacia în urmărirea inamicului, fără ca această înaintare să ne coste tribut de sânge, cum firesc ar fi să ne

coste dacă am continua atacurile acum, când inamicul e încă puternic fixat pe poziții defensive optime.

De la 17 ianuarie (data ultimei mele scrisori) și până în prezent nu au fost decât înverșunate dueluri de artilerie.

De stat, stau minunat într-o casă de oameni foarte cumsecade; deplâng însă pe sărmanii ostași, inclusiv ofițerii care dorm literalmente sub cerul liber, deoarece terenul stâncos nu permite construirea adăposturilor; gerul aspru mușcă crunt din trupurile lor chinuite și totuși toți luptă, luptă cu înverșunare și cu speranța vie în suflet că se vor revedea pe curând acasă.

„Acasă” acesta-i cuvântul magic, cântec de sirenă, ce farmecă pe toți și totuși cine știe când om revedea iarăși această casă atât de scumpă nouă.

Trăiesc printre ostași, adevărați ostași (fără modestie, dar noi medicii nu ne putem număra în rândul lor), și le cunosc gândurile; aproape toți trăiesc teama ingratitudinii viitoare a celor de dincolo, a celor ce nu au îmbrăcat haina aspră militară, a celor pentru care ei de aici luptă și sângerează într-una.

În mintea lor s-a deschis prăpastie adâncă; graniță despărțitoare între aceste două lumi.

Ca mâine ei vor fi masa minoră al cărei glas nu se mai aude și care totuși era atât de ascultat în negrele zile ale războiului.

Vă spun aceste „flecuri” — să le numim așa — ca să știți că aici cu toții luptăm împotriva a 2 inamici: cel care pândeste puțin dincolo de noi, și care, idiot, așteaptă să curme existențe, așa cum și cei de dincoace așteaptă, și inamicul din teama de ingratitudinea viitoare a țării, a celeia care a fost apărută”.

O teamă justificată, dacă ne gândim la cele pătimate după întoarcerea de pe front de mulți dintre combatanți (*Magazin istoric*, nr.9-12/1991, 5/1993).

După decembrie 1989, veteranii de război au fost repuși în drepturile lor legitime, recunoscute fiindu-le, lor și urmașilor lor, sacrificiile făcute și privațiunile suferite din dragoste de Țară.

VECHEA HÂRȘOVĂ
(Monoverb: 5-7)

RUM

Gheorghe BRAȘOVEANU

ISTORICI ROMÂNI

MIRON (1633 -1691) GRIGORE (1850-1909)	↓	A DA EXEMPLU CONSTANTIN (1640-1716)	↓	SFARSIT DE ISTORIE! IN PLEN!	↓	MASURA LUI CUZA GHEORGHE (1754-1816)	↓	IOAN (1875-1925)
→		↓		↓		↓		↓
LOCALITĂȚI RURALE VULCAN ÎN SICILIA	→				DIN NOU IN SCRISE IN PLIANT!	→		
→				IN MINA! LOC DE ADUNARE LA 28 OCT. 1784	→ ↓		GHEORGHE (n. 1938)	
IN SITA! A BRAZDA SCRIERI ISTORICE	→		VASILE (1904-1981) IN PLANT	→			↓	
→			↓		IN MASĂ! NEGATIE	→		NICOLAE (1871-1940)
↓	CARE ȚIN DE CASĂ TIMOTEI (1805-1887)	→			↓			↓
	↓		ÎN STUP! BAN GĂURIT!	→		AFLATE LA TRON! IOBAG	→	
↑ ACUM CASE DE LEMN SPATE	→		↓		PAR CĂRUNT INCEPUT DE RĂSCOALA!	→ ↓		
→					↓		OTOMAN	
MASOARA TIMPUL A DOMNI	→		ACT. MANIFEST ZĂPADĂ	→			↓	
→			↓		CONTINUTUL UNUI OBUZ! ÎN TEMĂ!	→		ÎN CIUR!
DOMNUL UNIRII		MAIOR CĂZUT LA RAHOVA ÎN NOV. 1877	→		↓	SUNT ÎN TRIB!	→	↓
→				SAMUIL (1745-1806)	→			

DIALOG CU CITITORII

DEȘTEPTAREA

Astfel se intitulează revista aromânilor — publicație de informare, artă, istorie, literatură și civilizație, editată de Ministerul culturii (director Hristu Cândroveanu).

Din ultimele numere primite la redacție, din cel de-al cincilea an de apariție, nr. 54-56 (septembrie-noiembrie 1994), menționăm pagini de istorie semnate de M. Kogălniceanu, N. Iorga, Th. Capidan, V.A. Urechia privind trecutul aromânilor; un almanah aromân, redactat pe baza presei de altădată; traducerea în grai aromân a Psalmilor regelui David (de Iancu Patrician); evocarea unor personalități precum dr. Florica Bagdasar, Dimitrie Cantemir, Naum Vechilargi, Constantin Belimace, dr. S. Tovaru.

GÂND DE PACE

Dr. prof. EUGEN GLÜCK, din Arad, ne scrie despre o inițiativă pacifistă cu răsunet internațional pornită din România, în anii interbelici și datorată scriitorului Eugen Relgis (Sieglar).

Acesta a conturat planul unei „Internaționale pacifiste”, adresând în anii 1927-1929 o scrisoare circulară câtorva sute de oameni politici, oameni de știință, cultură și artă, în care aceștia erau chestionați asupra oportunității constituirii unei „Internaționale pacifiste” și a locului acestei organizații în lume.

Circulara a primit un mare număr de răspunsuri cu un conținut variat, dar unanime în adeviziunea lor la ideea pacifistă, anti-războinică. În schimb, mulți considerau ideea pacifistă de nerealizat în practică sau cel puțin greu de îndeplinit în condițiile date. Au fost și răspunsuri angajate, care legau ideea păcii de anumite mișcări politice.

Eugen Relgis, deși vedea că ideea, pentru el scumpă, nu are șanse de izbândă, totuși a publicat o mare parte din răspunsuri spre a dovedi poziția pozitivă față de pacifism a unor intelectuali de seamă ai vremii. Primul material a apărut în Revista Umilitaristă, din București, sub titlul Căile păcii. Reproducăm 38 răspunsuri venite de la personalități românești ca Tudor Arghezi, prof. Gh. Adamescu, C.G.

Costa-Foru, Eugen Lovinescu, prof. Gh. Marinescu, Ion Mehedinteanu, P. Moșolu, Perpessiciu, prof. C. Rădulescu-Motru, H. Sanielevici, arhimandritul Scriban, rabinul M.A. Halevy, N. Tonitza, Gr. Trancu-Iași etc.

Cea mai cuprinzătoare dare de seamă asupra acestei anchete a fost editată în 1932, cu titlul *Wege zum Frieden. Eine internationale Rundfrage* ce cuprinde 138 răspunsuri: Aici apar semnăturile lui Mahatma Gandhi, Eduard Benes, ministrul de externe al Cehoslovaciei, Karl Kautski, președintele Internației socialiste, R.N. Coudenhove-Kalergi, fondatorul mișcării paneuropene, scriitorii Emil Ludwig, Heinrich Mann, Upson Sinclair, H.G. Wells, Stefan Zweig, Rabindranath Tagore, Selma Lagerlöf, Romain Rolland etc. Dintre oamenii de știință au răspuns Albert Einstein, Sigmund Freud, istoricul Simon Dubnow, politologul Oskar Jasai etc.

Cercetările întreprinse la Biblioteca Națională și Universitară din Ierusalim (Campus Givat-Ram) au dus la descoperirea arhivei personale a lui Eugen Relgis. Aici se pot regăsi răspunsurile autografe ale tuturor personalităților chestionate.

În ciuda inferiorității inițiativei, Relgis continuă activitatea lui, cu anumite ezitări. În sfârșit, în 1947, pleacă în America de Sud, dar menține contacte cu România în limitele posibilului. Biblioteca Academiei Române din București deține un manuscris semnat de el cu titlul *Gânduri pentru omenire* (1960). Ultimul semnă cunoscut nouă este o scrisoare din 5 august 1972, expediată din Montevideo.

Inițiativa lui E. Relgis, deși nefinalizată prin constituirea organismului internațional planuit, este semnificativă pentru atenția pe care comunitatea internațională a acordat-o gândului de pace de pe pământ românesc.

PRECIZĂRI TOPONIMICE

Dr. GEORGE GEORGESCU, din com. Șuici, jud. Argeș, vechi colaborator al revistei noastre și pasionat cercetător al istoriei locale, ne pune la dispoziție câteva precizări de toponimie istorică.

Astfel, pornind de la un document emis de Vladislav III la 24

iulie 1524 din localitatea Didrih, prin care se întărea „locului și lacului numit bolnița de la Simidreni unde este hramul sfântului și slăvitului mare mucenic Dimitrie și celor ce trăiesc în acest sfânt loc... toată cășăria oricât se va alege din județul Pădurețului”, corespondentul nostru precizează: Localitatea Didrih, menționată și pe piatra de mormânt a lui Radu de la Afumați din 1529, se afla în județul Ilfov, comuna Snagov, cu numele de Didru (Dridu).

Simidrenii sunt consemnați pe o hartă rusească din 1835, pe râul Argeș, mai jos de București, în apropiere de Popești Novaci.

Județul Pădurețului cuprindea partea de sud a jud. Muscel, de la Pisani la apus, pe râul Doamnei, în Leicești, unde se află și localitatea Pădurețu, care a dat numele acestui vechi județ dispărut.

AVEȚI DREPTATE

Domnul doctor PAUL TRIFU, din București, ne semnaleză: Bărlogul lupului — Wolfsschanze (nr. 3/1995, p. 88) se afla nu la Berchtesgaden, în Alpii bavarezi, ci la Rastenburg, în Prusia Orientală (azi Gierloz, în Polonia).

Mulțumim domnului doctor pentru atenția cu care ne citește și pentru îndreptarea acestei nedrepte confuzii.

CERERI ȘI OFERTE

CONSTANTIN I. MARINESCU, str. Banu, nr. 14, Iași, oferă colecția 1967-1969; 1977; 1978; 1982; 1986; 1988; 1989; 1991.

LAZĂR AVRAM, bd. Păcii, nr. 5, bl. 17, ap. 10, București, oferă colecția completă.

NICOLAE LUPULOVICI, str. Nouă, nr. 12, Curtea de Argeș, oferă colecția completă.

CORNEL AURELIU MOLDOVAN, str. Al. Ioan Cuza, nr. 105, solicită: nr. 12/1978; 6/1979; 5/1980; 12/1982; 5/1986; 9/1994; oferă numere dispărute din 1969-1991.

PETRU GHEICEV, str. Otelariilor, nr. 45, bl. M, ap. 4, Micro 20, Galați, oferă colecția completă.

IOAN COMANDARE, str. Almasului Mare, nr. 11, bl. 56, sc. 1 ap. 14, București, oferă colecția completă.

CONTENTS (Romanian History) C. Popișteanu Response to History • Gr. Gafencu 1941. Diplomatic Reports from Moscow (II) • E. Filotti, E. Ciuntu Romania at the End of WW II in Europe (VI) • N.S. Hrușciov about the Withdrawal of Soviet Troops from Romania • Titulescu and Maniu at Paris in 1937 • D. Pleșoiu Family Chronicle: Pleșoiu • P. Cartianu Engineer Nicolae Caranfil • V. Căndea The Hermitage Negru Vodă • P. Cernovodeanu, M. Ștefan, G. Ștrempel Nicolae Bălcescu, General Magheru, Al. Papiu-Ilarian, Revolutionaries from 1848 • I. Bulei Take Ionescu, as International Mediator (II) • Martha Bibescu's Loves (VI) • Al. Busuioceanu Dacians and Romans in the Carpathians • V. Avram War, Honour, Kindness • R. Rus Saint Antonie the Great • A.C. Cuza 1888-1920. Diary (VI) • In Bucharest, 50 Years Ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) C. Popișteanu Une réponse à l'histoire • Gr. Gafencu 1941. Rapports diplomatiques de Moscou (II) • E. Filotti, E. Ciuntu Documents inédits: la Roumanie à la fin de la deuxième guerre mondiale en Europe (VI) • N.S. Hrușciov sur la retraite de l'armée soviétique de Roumanie • Paris, 1937. Une entrevue Titulescu-Maniu • P. Cernovodeanu, M. Ștefan Deux amis: Nicolae Bălcescu et le général Magheru • D. Pleșoiu Les Pleșoiu • P. Cartianu L'ingénieur Nicolae Caranfil • V. Căndea L'ermitage Negru-Vodă • G. Ștrempel Le révolutionnaire Al. Papiu-Ilarian • I. Bulei Take Ionescu, un médiateur international (II) • Les amours de Martha Bibescu (VI) • Al. Busuioceanu Daces et Romains dans les Carpathes • V. Avram Guerre, honneur, bonté • R. Rus Le saint Antonie le Grand • A.C. Cuza 1888-1920. Journal (VI) • A Bucarest, il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) К. Попиштану Реакция к истории • Гр. Гафенку 1941. Дипломатические доклады из Москвы (II) • Е. Филотти, Е. Чунту Неопубликованные документы. Румыния в конце второй мировой войны в Европе (VI) • Н. С. Хрущев о выводе советских войск из Румынии • Париж, 1937 г. Встречи Титулеску-Маниу • П. Черноводану, М. Штефан Николае Бадческу-генерал Магхеру • Д. Плесюну Род Плесюну • П. Картиану Инженер Николае Каранфил • В. Кындя Свят Негру-Водă • Г. Штремпел Революционер Ал. Папиу-Илариан • И. Булей Таке Ионеску, международный посредник (II) • Романы Марты Бибеку (VI) • Ал. Бусуиоану Даки и римляне в Карпатах • В. Аврам Война, честь, гуманность • Р. Рус Святой Антоние Великий • А. К. Куза 1888-1920. Дневниковые записи (VI) • В Бухаресте, 50 лет назад

INHALT (Rumänische Geschichte) C. Popișteanu Die Rückwirkung in der Geschichte • Gr. Gafencu 1941. Diplomatische Berichte aus Moskau (II) • E. Filotti, E. Ciuntu Unveröffentlichte Urkunden. Rumänien am Ende des zweiten Weltkrieges in Europa (VI) • N.S. Hrușciov über den Rückzug der sowjetischen Armee aus Rumänien • Paris, 1937. Unterredung Titulescu-Maniu • P. Cernovodeanu, M. Ștefan Nicolae Bălcescu-General Magheru • D. Pleșoiu Die Pleșoiu • P. Cartianu Der Ingenieur Nicolae Caranfil • V. Căndea Der Negru-Vodă Kloster • G. Ștrempel Al. Papiu-Ilarian — der Revolutionär • I. Bulei Take Ionescu als internationaler Vermittler (II) • Martha Bibescus Liebschaften (VI) • Al. Busuioceanu Daken und Römer in den Karpathen • V. Avram Krieg, Ehre und Menschlichkeit • R. Rus Sankt Antonie der Grosse • A.C. Cuza 1888-1920. Tagebücher (VI) • In Bukarest, vor 50 Jahren

SUMARIO (Historia romana) C. Popișteanu La reacción a la historia • Gr. Gafencu 1941. Informes diplomáticos de Moscú (II) • E. Filotti, E. Ciuntu Documentos inéditos. Rumania a finales de la segunda guerra mundial de Europa (VI) • N.S. Hrușciov sobre la retirada de las tropas soviéticas de Rumania • Paris, 1937. Entrevista Titulescu-Maniu • P. Cernovodeanu, M. Ștefan Dos amigos Nicolae Bălcescu y el general Magheru • D. Pleșoiu La familia Pleșoiu • P. Cartianu El ingeniero Nicolae Caranfil • V. Căndea El monasterio Negru Vodă • G. Ștrempel El revolucionario Al. Papiu-Ilarian • I. Bulei Take Ionescu, mediador internacional (II) • Los amores de Martha Bibescu (VI) • Al. Busuioceanu Dacios y romanos en los Carpatos • V. Avram Guerra, honor, humanismo • R. Rus El San Antonio el Grande • A.C. Cuza 1888-1920. Páginas de diario (VI) • En Bucarest, hace 50 años

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali de la orașe și de la sate.

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57

FAX 0040-1-3129432 sau 3129433,

telex : 11995 — Piața Presei Libere, nr. 1,

Sector 1, București, România

Abonamentul pe un an — 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi” — București

Comandă de stat
ISSN 0541-881X

Lei 750

magazin istoric